

Kämpän kotihengetär vai hyvä jätkä?

**Pohjois-Suomen kämppäemännät ja sukupuolen merkitys
kämppäelämässä 1945–1975**

Terhi-Marja Inari Reiterä

**Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Talous- ja sosiaalihistoria
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2010**

Kiitokset

Haluan kiittää Suomen Metsämuseo Lustoaa luvasta käyttää työssäni Metsäammatit metsätalouden murroksessa -tallennushankkeen haastatteluaineistoa sekä Metsämiesten Säätiötä tutkimukselleni myönnetystä apurahasta.

Lämmin kiitos Jaana Laineelle kaikesta graduprosessin aikana saamastani avusta.

Helsingissä toukokuussa 2010

Terhi Reiterä

Sisällys

1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	5
1.1 Aluksi: metsä, muistitieto ja sukupuoli.....	5
1.2 Tutkimuskysymykset	6
1.3 Tutkimuksen lähdeaineistot ja tutkimusmetodi	9
2 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat: muistitieto ja sukupuoli	12
2.1 Muistitieto	12
2.1.1 Muistitietolähteet ja niiden tulkinta	13
2.1.2 Muistelun yhteisöllisyys ja sosiaalinen muisti.....	15
2.1.3 Kirjallinen ja suullinen muistitietoaineisto	17
2.2 Sukupuoli	19
2.2.1 Sukupuoli (sex/ gender)	20
2.2.2 Sukupuolijärjestelmä ja sukupuolisopimus.....	21
2.2.3 Suomalainen sukupuolisopimus.....	24
2.3 Sukupuolittunut muisto	27
2.3.1 Nainen muistelijana, naistutkija tulkitsijana	27
2.3.2 Sukupuoli savottamuistoissa	28
3 Maaseutu, metsä, kämpä ja emäntä – tutkimusaiheen kontekstualisointi.....	31
3.1 Naisten työnteosta ja valinnanmahdollisuuksista.....	32
3.2 Pohjois-Suomen naisten työnteosta.....	34
3.3 Metsätyö Lapissa.....	36
3.4 Kämpäasuminen ja majoitusolojen kehitys.....	39
3.5 Kokista kämppäemännäksi: kämppäemännyyden historia	42
4 Kämppäemännyyden virallinen kuva.....	46
4.1 Malliemäntä.....	48
4.2 Kämpän kotihengetär	53
4.3 Sivistävä voima	55
4.4 Sukupuolensa edustaja	57

5 Kämppäemännisyys naisten muistitiedossa.....	63
5.1 Kämppäemännän muotokuva.....	64
5.1.1 Kämppäemäntien tausta	64
5.1.2 Ura kämppäemäntänä.....	66
5.2 Naisena kämppäyhteisössä: ideaalikuva toteuttaminen	68
5.2.1 Puhdas, siisti ja hyvä ruuanlaittaja	69
5.2.2 Ei siellä riideltä ikinä	73
5.2.3 Rauhoitettu kämppäemäntä.....	79
5.3 Naisena kämppäyhteisössä: ideaalikuva murtumat.....	83
5.3.1 Murtuma 1: Hyvä jätkä	84
5.3.2 Murtuma 2: Sulhasia kattomassa	89
5.3.3 Murtuma 3: Pelko ja seksuaalinen häirintä	95
6 Kämppäemännisyys metsäalan miesten muistitiedossa.....	101
6.1 Miesten puhe kämppäemännistä on puhumattomuutta	104
6.2 Ei saanut olla nynnykkä	106
6.3 Kyllä niitä suhteita syntyi	110
7 Moniääninen kämppäemännisyys.....	117
7.1 Kämppäemäntien yhteisöllinen historia.....	118
7.2 Kämpän sukupuolijärjestelmä.....	125
7.3 Sukupuolijärjestelmän muutos	128
7.4 Kämpän kotihengetär ja hyvä jätkä.....	132
8 Johtopäätökset.....	136
Lähteet.....	141
Liitetaulukot	148

1 Tutkimuksen lähtökohdat

1.1 Aluksi: metsä, muistitieto ja sukupuoli

Tutkielmani aiheena ovat kämppäemännät, jotka toimivat Pohjois-Suomen metsätyömailla. Kämppäemännät liittyvät metsätyön vaiheeseen, jolloin erityisesti Lapissa hakkuutyömaat sijaitsivat kaukana pysyvästä asutuksesta ja metsätyöntekijät majoittuivat savottakämpissä. Tutkimukseni rajautuu toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta 1970-luvulle, jolloin savottakämpillä asuminen harvinaistui ja sitä myöten myös kämppäemäntien määrä väheni. Kämppäemännät (tai savottakokit) olivat työmaalle ruuanlaittajiksi palkattuja naisia, joiden työtehtäviin kuului myös kämpän siivoaminen. Monet kämppäemännät aloittivat työnsä hyvin nuorina, yleisesti noin 15–18-vuotiaina.¹ Savotat sijaitsivat usein eristyksissä muusta maailmasta ja muodostivat näin oman tiiviin yhteisönsä. Kämppäemännät saattoivat asua kämpällä useita kuukausia yhteen menoon seuranaan ainoastaan työmiehet ja mahdollisesti toinen kämppäemäntä.

Pro gradu -tutkielmani Pohjois-Suomen kämppäemännistä yhdistää kolme henkilökohtaista kiinnostuksenkohdettani. Lappi ja metsätyö ovat ensinnäkin minulle tärkeitä aiheita isoisäni Erkki Rännälin (1924–2004) kautta. Hän toimi useita vuosikymmeniä Rovalan metsätyömiestyössä ja mm. toimitti *Savotta*-lehteä 1960–1987. Rännäli kiersi Pohjois-Suomen savotoita 1950-luvulta eteenpäin ja oli metsätyömiesten keskuudessa tunnettu erityisesti savottakämpillä esitettyjen elokuvanäytösten järjestäjänä.² Hän jätti jälkeensä laajan kokoelman metsätyöaiheisia valokuvia, jotka on tallennettu Lapin Metsämuseoon.

Oma kiinnostukseni metsätyötä kohtaan on keskittynyt erityisesti metsätyöntekijöiden oloihin ja kämppäyhteisöön. Kandidaatintutkielmassani ”*Eivät ne kämpät kovin hääppösiä olleet*” – *Kämppäelämä savotoiden miesten ja naisten muistoissa* (2006) vertasin toisiinsa tutkimuskirjallisuuden ja muistitietoaineiston välittämää kuvaa kämppäoloista ja niiden kehityksestä. Pohdin myös metsätyöntekijöiden ristiriitaista julkisuuskuvaa, jossa jätkät on nähty toisaalta romanttisena kulkurihahmona ja toisaalta vaikeissa oloissa raskasta työtä tekevänä työläissankarina.

¹ Ks. Luku 5 ja Liitetaulukko 2.

² Esim. Lusto AO2001: 325 (m27 ja n37), 1025 (n37).

Myös toinen kiinnostuksenkohteeni, muistitietotutkimus, oli edustettuna jo kandidaatintutkielmassani, jonka tärkeimpänä lähdeaineistona toimivat Rovalan Setlementin vuonna 1987 keräämän *Savottaperinne*-muistitietokeruun vastaukset. Olen kiinnostunut ihmisen kyvystä muistaa ja muistella elämänvaiheitaan ja kertoa itselleen merkittävistä tapahtumista. Muistitieto on erityislaatuinen historiantutkimuksen lähdeaineisto, koska se tuo esiin historiantutkimuksessa helposti syrjään jäävän kokemuksellisuuden.

Näiden kahden aihepiirin lisäksi minua kiinnostaa sukupuoli ja sen määrittäminen eri aikoina eli sukupuolihistoria. Vaikka kämppäemäntien merkitys kämppäasumisen kehitykselle huomioidaan laajasti jo kandidaatintutkielmassani, on kämppäemännät ja sitä kautta sukupuoli nostettu pro gradussani tarkastelun keskiöön. Kämppäemäntien rooli miesvaltaisen työyhteisön ainoana naisjäsenenä ja kämppätyömaan sisäinen sukupuolittunut työnjako tekevät aiheesta sukupuolihistoriallisesti mielenkiintoisen. Pro gradu -tutkielmassani pyrinkin yhdistämään nämä kolme aihetta: metsätyön, muistitietotutkimuksen ja sukupuolihistorian.

Tutkimusaiheeni voidaan lisäksi liittää useaan talous- ja sosiaalhistorian tutkimusperinteeseen. Metsätalous ja metsätyö ovat kansantaloudellisen merkittävyytensä ansiosta olleet tärkeä taloushistorian tutkimuskohde. Metsätyöväen asemaan on puolestaan sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa kiinnitetty huomiota jo varhain, minkä lisäksi metsätyövoima, eli jätkät, on työryhmänä kiinnostanut laajasti niin historioitsijoita kuin kansatieteilijöitä. Toisaalta kämppäemännät voidaan ammattiryhmänä liittää Suomessa paljon tutkitun naisten työnteon historian ja sukupuolittuneen työnjaon tutkimisen perinteeseen.

1.2 Tutkimuskysymykset

Metsäala on ollut aina 1980-luvulle asti ja osittain nykyäänkin hyvin miesvaltainen ala, jolla nainen on ollut poikkeus. Metsätyön ei ole fyysisyytensä vuoksi katsottu sopivan naisille ja perinteinen jätkäkulttuuri onkin perustunut toisaalta miesten kovaan työhön ja toisaalta ronskiin, usein naiseen kohdistuvaan, huumoriin.³ Myös metsätyön

³ Ks. esim. Pöysä 1997.

ammattilaisista käytetyt nimikkeet ovat olleet sukupuolitettuja: metsäyöntekijät ovat jätkiä ja työnjohtajat ukkoherroja. Metsäalalla työskennelleet naiset ovatkin joutuneet sopeutumaan miehiseen normiin. Metsänhoitajia koskevassa tutkimuksessaan Leena Paaskoski sanoo naismetsänhoitajien mm. joutuneen todistamaan mieskollegoilleen pystyvänsä miesten tavoin fyysisiin töihin saadakseen tasa-arvoista kohtelua ja arvostusta työlleen. Miesmetsänhoitajat puolestaan arvostivat eniten niitä naistyötovereitaan, jotka käyttäytyivät ”kuin hyvät jätkät” ja kiusoittelua kohdatessaan ”antoivat samalla mitalla takaisin”.⁴

Kämppäemännät toimivat naisina miehisellä metsäalalla, minkä lisäksi heidän työympäristönään oli miesten asunnoksi rakennettu metsäkämpä. Toisin kuin Paaskosken kuvaamat naismetsänhoitajat tai harvat naismetsurit, emännät eivät kuitenkaan haastaneet sukupuolirooleja, vaan toimivat kämpällä nimenomaan ”naisten töissä” eli vastasivat ruuanlaitosta ja siivouksesta. Hanna Snellman kirjoittaa kämppäemäntiä koskevassa artikkelissaan, ettei kämppäemännän työtä ole arvostettu metsäalalla. Snellman sanoo, että tutkimusprojektissa haastateltaviksi pyydytetyt entiset kämppäemännät vähättelivät työpanoksensa merkittävyyttä. Tämän hän näkee johtuvan miesten johtoasemasta metsäalalla. Hänen mukaansa monien metsäalalla toimivien tai toimineiden miesten oli vaikea ymmärtää, että haastattelun ja tutkimuksen kohteena olivat nimenomaan heidän kämppäemäntinä toimineet vaimonsa.⁵ Sekä haastatelluille naisille että miehille kämppäemännän työ edusti jotain muuta, kuin metsäalan työtä ja metsäperinnettä.

Terhi Harjula on tutkinut sosiaalityön pro gradussaan kämppäemäntien työtä ja kuvannut heidän arkeaan. Hän tuo tutkimuksessaan esiin naisten toimijuutta ja työtä sekä korostaa erityisesti emännän roolia hoivan ja huolenpidon tuottajana. Harjula liittyy kämppäemännän sukupuolen merkityksen ennen kaikkea tämän huolenpitotehtävään ja äidillisyyteen.⁶ Kämppäemännyyden ja naisten työn esiintuominen on mielestäni tärkeää ja toimii osaltaan myös oman tutkimukseni lähtökohtana. Joan W. Scott korostaa kuitenkin, että naishistoriantutkimuksessa olennaista on naisten kokemusten esilletuomisen lisäksi analysoida sitä, miten itse sukupuolta on konstruoitu eri aikoina ja eri kulttuureissa. Hänen mielestään on olennaista huomioida poliittisten rakenteiden

⁴ Paaskoski 2008, 170–193. Ks. myös Suopajarvi 2009, 276–290, 333.

⁵ Snellman 2005, 137.

⁶ Harjula 2006, esim. 69–71.

merkitys sukupuolen määrittymisessä: poliittiset rakenteet ja ajatukset muodostavat julkisen keskustelun muodon ja rajat, joten myös tähän keskusteluun osallistumattomat määrittyvät sen kautta. Näin myös naisen rooli ja paikka yhteiskunnassa määrittyy päätöksenteon ja vallan rakenteiden kautta.⁷

Tarkastelen tutkimuksessani sukupuolen ja ennen kaikkea naiseuden määrittymistä lähtökohdiltaan maskuliinisessa kämppäyhteisössä. Kysyn ensinnäkin, millaiseksi kämppäemännän rooli määriteltiin ja miten emännät itse vastasivat näihin rooli-odotuksiin. Toiseksi kysyn, millainen sukupuolijärjestelmä⁸ kämpällä vallitsi ja miten sitä ylläpidettiin. Lähestyn tutkimuskysymyksiäni kolmen näkökulman kautta: Tarkastelen ensin, miten kämppäemännyyttä määriteltiin emännille ja muille metsäalan ammattilaisille tarkoitettussa kirjallisuudessa ja miten kämppäemännän sukupuoli niissä esitetään. Toiseksi selvitän, miten kämppäemäntinä toimineet kokevat asemansa ja sukupuolensa merkityksen kämppäyhteisössä ja vastaako tämä kuva ulkopuolisten määrittelyä. Kolmanneksi tarkastelen, mitä savottakämpillä asuneet miehet kertovat kämppäemännistä: miten he määrittelevät hyvää kämppäemännyyttä ja minkälaiseksi he ovat nähneet emäntien aseman kämppäyhteisössä.

Vaikka näkökulmani on vahvasti kämppäyhteisön jäsenten omissa muistoissa ja kokemuksissa, mielestäni on myös olennaista huomioida, miten heidän työtään ja asemaansa määriteltiin kämpän ulkopuolelta. Olenkin kiinnostunut siitä, eroavatko yllä mainittujen kolmen tahon käsitykset sukupuolten välillä vallinneista suhteista toisistaan. Kämppäemännille suunnatussa opetuskirjallisuudessa kuvataan, millainen kämppäemännän kuului olla ja miten hänen tuli käyttäytyä. Oppaat määrittävät kämpän sukupuolijärjestelmää ulkoapäin. Savottakämpillä eläneiden muisteluista voidaan sen sijaan päätellä, vastasiko heidän käsityksensä sukupuolten välisestä suhteesta ulkoapäin annettua ja vastasivatko naisten ja miesten käsitykset toisiaan.

Kämppäyhteisöissä eläneiden omien kokemusten tutkimisessa lähdeaineistonani toimii muistitietoaineisto. Tämän vuoksi voin oikeastaan kysyä, miten kämpän sukupuolijärjestelmä näyttäytyi heille muisteluhetkellä. Muistitieto on nähtävä muisteluhetkestä käsin tuotettuna kuvauksena menneestä, menneisyyden konstruktiona, joka perustuu muistelijan omaan tulkintaan. Muistitietoaineisto ei tuota tietoa

⁷ Scott 1988, 24–27.

⁸ Käsitteestä enemmän luvussa 2.2.

menneisyyden tapahtumista sinänsä, vaan muistitieto on muistelijan konstruoima kuva, joka voi poiketa niin virallisen historiantutkimuksen kuin muiden muistelijoiden menneisyyden tulkinnoista.⁹ Tarkastelen siis, minkälaisina kämpän sukupuoliroolit ja sukupuolten väliset suhteet näyttäytyvät savottakämppien asukkaille koko heidän elämäkokemuksensa läpi.

Olen esitellyt tässä alaluvussa tutkimuskysymykseni pääpiirteissään.

Tutkimuskysymykseni nousevat esiin uudestaan luvussa 2, jossa esittelen tutkielmani teoreettisia lähtökohtia. Liitän luvussa 2 tutkimuskysymykseni osaksi teoreettista ja metodologista pohdintaa, mikä selkiyttää kysymyksiä ja näkökulmaani.

1.3 Tutkimuksen lähdeaineistot ja tutkimusmetodi

Tutkielmani tärkeimpänä lähdeaineistona toimii muistitietoaineisto, joka on kerätty *Metsäammatit metsätalouden murroksessa* -nimisen metsäperinteen tallennushankkeen yhteydessä. Hankkeen toteuttivat Metsähistorian Seura, Suomen Metsämuseo Lusto sekä Helsingin yliopiston kansatieteen oppiaine vuosina 1999–2002. Tämän Hanna Snellmanin johtaman hankkeen tavoitteena oli haastatella erityisesti metsätalouden 1960-luvun murrosvaiheen kokeneita metsäammattilaisia: eri-ikäisiä, eri ammattien edustajia sekä eri yhtiöiden palveluksessa toimineita miehiä ja erityisesti myös metsäalalla toimineita naisia. Hankkeen myötä haastateltiin 1053 metsäammattilaista eri puolilta maata. Haastattelut ja niistä tehdyt litteroinnit on tallennettu Suomen Metsämuseo Lustoon Punkaharjulle.¹⁰

Tutkimuksessani olen hyödyntänyt erityisesti tallennushankkeen yhteydessä haastateltujen kämppäemäntien (40 kpl) haastatteluja. Kämppäemäntäaineistoni muodostavat 33 naista, jotka ovat työskennelleet Pohjois-Suomen savottakämpillä. Haastatellut emännät ovat syntyneet vuosien 1920 ja 1954 välillä ja heidän työvuotensa kämppäemäntinä ajoittuvat vuosille 1945–1990.¹¹ Tutkimukseni koskee kuitenkin

⁹ Fingerroos & Haanpää 2006, 32–33; Kalela 2006, 75. Enemmän muistitietoaineiston käytöstä tutkimuksen lähteenä luvussa 2.1.

¹⁰ Snellman, Kaunisto, Paaskoski 2002.

¹¹ Ks. Liitetaulukko 1. Kämppäemäntien taustatietoja esittelen tarkemmin luvussa 5.1.

ennen kaikkea ajanjaksoa sodanjälkeisistä vuosista 1970-luvulle, koska tämän jälkeen kämppäasuminen oli hyvin marginaalista.

Kämppäemäntien haastatteluja on yhteensä 31, koska kahdessa haastattelussa haastateltavina on ollut kaksi kämppäemäntää. Kaksi haastattelua on tehty yhteishaastatteluna, johon on osallistunut entisen kämppäemännän ohella hänen metsäalalla toiminut puolisonsa. Lisäksi useammassa haastattelussa haastateltavan aviomies on ollut läsnä tai taustalla haastattelutilanteessa ja kommentoinut käsiteltäviä aiheita. Molemmat kahden kämppäemännän yhteishaastattelut ovat mielestäni onnistuneita, sillä naiset tuntuvat olleen rennompia ja vapautuneempia muistellessaan yhdessä. Myös aviomiehen läsnäolo on saattanut tuoda rohkeutta kertoa ja auttanut muistamaan asioita. Koen kuitenkin aviopuolison läsnäolon haastattelutilanteissa omien tutkimuskysymysteni kannalta ongelmalliseksi, koska emännät ovat voineet arastella esimerkiksi kämpän miehistä tai ongelmatilanteista kertomista aviomiehensä seurassa.

Kämppäemäntiä haastatelleilla on ollut yhteinen haastattelurunko, jonka teemat he ovat pyrkineet käymään läpi haastattelun kuluessa. Tämä on yhtenäistänyt haastatteluja, mutta haastateltavat ovat myös ottaneet uusia aiheita esiin oma-aloitteisesti. Haastatteluissa keskeisiksi aiheiksi nousevat kämppäemännän työtehtävät ja työmenetelmät, kämpän työolot ja ruokalajit. Lisäksi kerrotaan mieleen jääneistä sattumuksista ja vaaratilanteista. Kämpälle lähtöä ja kämppäemännäksi päätymistä kuvataan lähes kaikissa haastatteluissa. Myös kämpän sisäisistä ihmissuhteista kerrotaan, tosin usein vasta kysyttäessä, eikä ristiriitatilanteita ole tuotu mielellään esiin. *Metsäammatit metsätalouden murroksessa* -hankkeen haastatteluja ei ole tehty omista tutkimuskysymyksistäni käsin, enkä näin ollen ole voinut vaikuttaa kysymyksiin tai haastattelutilanteisiin millään tavoin. Kämppäemäntien haastattelut ovat kuitenkin lähes poikkeuksetta mielenkiintoisia omia tutkimuskysymyksiäni ajatellen. Ajoittain haastattelurunko on kuitenkin rajoittanut haastattelujen antia, koska työni kannalta hedelmällisimmiksi ovat osoittautuneet haastattelut, joissa haastateltava on pohtinut omaa elämäänsä ja kämppäyhteisöä syvällisemmin. Joissakin tapauksissa haastatteliija on kuitenkin keskeyttänyt haastateltavan ja ohjannut hänet takaisin "aiheeseen".

Kämppäemäntien lisäksi olen hyödyntänyt työssäni myös hankkeessa haastateltujen miesten kertomuksia selvittääkseni, miten miehet muistelevat emäntiä ja miten emännän sukupuoli heidän kertomansa kautta rakentuu. Olen poiminut haastattelujen joukosta

Lapin maakunnan alueella asuneiden metsureiden sekä metsätoimihenkilöiden (lähinnä työnjohtajien) haastattelut ja käynyt ne läpi. Varsinaisen aineiston ovat lopulta muodostaneet miehet, jotka puhuvat haastattelussaan kämppäemännistä tai savottakokeista tai muuten naisten asemasta kämpillä. Monet miehet eivät kuitenkaan maininneet kämppäemäntiä haastattelussa ollenkaan tai mainitsivat heidät vain ohimennen. Jotta miesinformanttien määrä vastaisi kämppäemäntien määrää, olen laajentanut aineistoani myös Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa ja Pohjois-Savossa asuneiden kämppäemäntiä muistelleiden metsureiden haastatteluihin. Haastateltuja miehiä on lopullisessa aineistossani 39, joista kahta on haastateltu yhdessä kämppäemäntänä toimineen vaimonsa kanssa. Koska kämppäasuminen väheni huomattavasti 1970-luvulla, käytännössä kaikki aineistooni päätyneet miehet edustavat vanhempaa metsätyöntekijäsukupolvea.¹²

Tutkimuksessa käyttämäni muistitietoaineisto muodostuu siis metsäammattilaisten haastatteluista, joista minulla on ollut käytössäni kirjalliset litteraatiot. Olen lukenut kaikki aineistooni valitut haastattelut kokonaan, monet useampaankin kertaan, jotta hahmottaisin haastateltavan tarinan kokonaisena kertomuksena ja välttyisin mahdollisilta väärinymmärryksiltä.¹³ Olen analysoinut aineistoani käyttäen apuvälineenä Atlas TI -ohjelmistoa, joka on tarkoitettu kvalitatiivisen aineiston analysoinnin tueksi. Aineistonlukutapaani voidaan kutsua lähiluvuksi, mutta tutkimuskysymykseni ovat ohjanneet vahvasti luokitteluani ja analyysiani. Tutkimukseni on keskittynyt vain pieneen osaan muistelusta, koska kysymykseni liittyvät sukupuoleen ja sukupuolijärjestelmään.

Haastateltavien nimiä ei ole tutkimuksessani mainittu, minkä lisäksi suorista haastattelulainauksista on poistettu kaikkien henkilöiden nimet ja tarkat tiedot työmaista. Näin yksittäisten henkilöiden kertomukset eivät ole tunnistettavissa. Aineistoon viitatessani mainitsen lähdeviitteessä kertojan sukupuolen (n=nainen ja m=mies) sekä syntymävuoden kaksi viimeistä numeroa. Tämän lisäksi merkitsen lähdeviitteeseen arkistosignumini, jonka perusteella kertoja löytyy Luston arkistosta.

Olen käyttänyt työssäni paljon lainauksia, koska minua kiinnostaa ennen kaikkea menneisyyden moniäänisyys ja erilaiset kämppäemäntädiskurssit, ei niinkään yhden,

¹² Ks. Liitetaulukko 1 ja 3. Aineistoni miesinformanttien taustatietoja esittelen tarkemmin luvussa 6.

¹³ Vrt. Paaskoski 2008, 22. ”Väärinlukemisesta” luvussa 2.

oikean ja yleisen ”kämppäemännyyden” muodostaminen. Mielestäni kertojien moniäänisyys ja haastatteluaineiston monipuolisuus ja heterogeenisyys tulevat parhaiten esiin suorien lainausten kautta. Käyttämäni litteraatiot ovat usean eri henkilön litteroimia. Käyttämäni lainaukset ovat yleensä siinä muodossa, kuin haastattelija on ne litteroinut. Olen korjannut teksteistä selkeät kirjoitusvirheet, mutta jättänyt esimerkiksi murteelliset ilmaukset tekstiin. Jos lainaus on ollut hyvin vaikealukuinen, olen lisännyt tekstiin välimerkkejä ja pätkinyt sitä virkkeiksi. Välistä puuttuvaa tekstiä olen merkinnyt [- -] ja poistamani haastateltavaan viittaavat tiedot ilmoitan sulkujen sisällä omilla nimikirjaimillani.

Käsittelen muistitietotutkimukseen liittyvää metodologista keskustelua luvussa 2.1. Oma aineistoani koskevaa metodologista pohdintaa käyn luvussa 2.3.

Muistitietoaineiston lisäksi tärkeän tutkimuslähteen muodostavat kämppäemännille ja muille metsäalan ammattilaisille suunnatut *Kämppäemännän käsikirja* (1948) ja *Kämppäemännän oppaan* kaksi painosta (1955 ja 1965). Nämä kirjat ovat ilmestyneet samaan aikaan kuin tutkimusaineistoni kämppäemännät ovat toimineet emännän työssä. Oppaat muodostavat näin vastapoolin, johon kämppäemäntien omia muistoja ja käsityksiä kämppäemännän asemasta voidaan peilata. Oppaita käytettiin oppimateriaalina kämppäemäntäkursseilla sekä emäntien apuna kämpillä. Kämppäemännät olivat sodan jälkeisinä vuosina ammattiryhmänä uusi, joten uskon oppailla olleen merkitystä ”kämppäemäntäkuvan” luojina.

2 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat: muistitieto ja sukupuoli

2.1 Muistitieto

Oral history -suuntaus lähti liikkeelle toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloista ja Iso-Britanniasta, mistä se on levinnyt ympäri maailmaa erityisesti 1970-luvulta eteenpäin. Suuntauksen (tai jopa liikkeen) tavoitteena on ollut ns. tavallisten ihmisten ja marginaalisten ryhmien oman historian näkyväksi tekeminen. Ajatuksena on ollut antaa ääni henkilöille ja ryhmille, jotka ovat olleet aiemmin syrjäytettyjä ”virallisesta” historian tutkimuksesta ja näin korjata historian tutkimuksen vääristymiä. *Oral history* onkin yhdistetty voimakkaasti ns. *history from below* -suuntaukseen. *Oral historyn*

tavoitteena on ollut myös kirjalliseen muotoon nojaavan perinteisen historiantutkimuksen haastaminen.¹⁴

Suomessa historiantutkijat ovat hyödyntäneet muistitietolähteitä erityisesti 1980-luvun alusta lähtien. *Oral history* on yleisimmin suomennettu joko muistitietohistoriaksi tai muistitietotutkimukseksi, ei suulliseksi historiaksi kuten useissa muissa kielissä. Suomessa muistitietotutkimus on perustunut suullisen haastattelumateriaalin lisäksi myös kirjalliseen muisteluaineistoon, minkä vuoksi käsite suullinen historia ei riitäkään kuvaamaan suomalaisen muistitietotutkimuksen luonnetta. Esimerkiksi Fingerroos ja Haanpää käyttävät termiä muistitietotutkimus korostaakseen, että he viittaavat kaikkeen muistitietoa hyödyntävään tutkimukseen, eivät vain historiantutkimukseen eivätkä ainoastaan akateemiseen muistitietotutkimukseen.¹⁵

Suomalaisessa tutkimuksessa onkin ajateltu, että muistitietotutkimuksen erottaa perinteisestä historiankirjoituksesta ennen kaikkea lähteiden omakohtaisuus ja kokemuksellisuus, ei niinkään suullisuus. Toisena suomalaisen muistitietotutkimuksen erityispiirteenä on pidetty sen metodologista suuntautuneisuutta. Suomalaiset tutkijat ovat 1980-luvun alkupuolelta asti pohtineet ja keskustelleet vilkkaasti muistitietotutkimuksen metodologisesta puolesta.¹⁶ Seuraavaksi esitän lyhyen katsauksen tutkimukseni kannalta olennaisiin huomioihin, joita sekä suomalaiset että ulkomaalaiset tutkijat ovat muistitietolähteiden käytöstä tehneet.

2.1.1 Muistitietolähteet ja niiden tulkinta

Michael Frisch kirjoitti vuonna 1972, että muistitietohistoriaan on suhtauduttu hyvin kaksijakoisesti: joko sen ei ole katsottu olevan historiaa lainkaan (*no history*) tai se on koettu ratkaisuksi kaikkeen (*more history*), koska sen on nähty mahdollistavan suuremman kommunikoinnin menneisyyden kanssa.¹⁷ Tällä Frisch viittaa kahteen tapaan, joilla historiantutkijat suhtautuivat *oral historyyn*. Toiset tutkijat innostuivat uudesta suuntauksesta ja kokivat, että muistitiedon avulla olisi mahdollista saavuttaa ”oikeampi” totuus menneestä. Heidän mielestään haastatteleamalla ns. tavallisia ihmisiä

¹⁴ Esim. Ukkonen 2000, 13–14; Ukkonen 2006, 178; Pöysä 2006, 227.

¹⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, 27–28; Ukkonen 2006, 176–177.

¹⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, 26–27.

¹⁷ Frisch 1972, 32–33.

päästiin lähemmäksi historiallista totuutta kuin perinteisiä lähteitä käyttäneessä historiantutkimuksessa. Toiset tutkijat taas kokivat, ettei muistitietotutkimus ollut lainkaan historiantutkimusta, koska suullisia lähteitä ei voitu pitää luotettavina.

Muistitietolähteiden luotettavuus onkin kysymys, johon käytännössä kaikki muistitiedon tutkijat ovat joutuneet ottamaan kantaa. Erityisesti monet perinteistä lähdekritiikkiä painottavat historiantutkijat ovat olleet sitä mieltä, ettei muistitietoa voi käyttää historiantutkimuksen lähteenä, koska muistelijä voi muistaa väärin tai vääristellä tahallaan kertomaansa. He ovatkin nähneet muistitiedon lähinnä muuta lähdeaineistoa elävöittävänä materiaalina, jota ei voi käyttää varsinaisena lähteenä, ainakaan tarkistamatta tietoja muista aineistoista.¹⁸

Ihmisen muisti ei toimi täydellisesti, eikä sen avulla näin ollen ole mahdollista luoda täydellisiä menneisyyden rekonstruktioita. Muistot ovat aina valikoituneita, sillä esimerkiksi itselle tärkeät asiat muistetaan helpommin kuin arkipäiväiset tapahtumat. Lisäksi ihmiset unohtavat ja muistavat väärin.¹⁹ Erityisesti on huomioitava, että nykyisyys vaikuttaa muistoihin menneestä. Muistelijan nykyinen arvomaailma voi olla ristiriidassa entisen kanssa, jolloin menneisyydestä saatetaan kertoa kaunistellen tai totuutta muunnellen tai siitä yksinkertaisesti vaietaan.²⁰ Alessandro Portellin mukaan tämä prosessi paljastaa, mitä muutoksia muisti on saanut aikaan. Hänen mukaansa ihmiset pyrkivät tekemään kertomuksestaan johdonmukaisen, mikä johtuu halusta ymmärtää omaa elämäänsä.²¹

Muistitiedon voidaankin katsoa kertovan ennen kaikkea menneiden tapahtumien nykyisestä merkityksestä muistelijalle, ei niinkään itse tapahtumista.²² Muistelijoiden tulkinnat menneestä saattavat joskus olla ”epätosia” eli sisältää väärää faktatietoa menneestä. Portelli kuitenkin korostaa, ettei väärää muistitietoa ole olemassakaan, koska muisto on aina henkilölle psykologisesti totta. Ihminen uskoo muistavansa oikein ja tämä muistelijan totuus voi olla tutkimuksen kannalta vähintään yhtä merkittävää kuin tosiasialliset tapahtumat.²³ Ulla-Maija Peltosen mukaan muistitietotutkijan tehtävä onkin selvittää, mitä muistelijan tekemät tietoiset ja tiedostamattomat valinnat kertoa,

¹⁸ Ukkonen 2000, 86–89.

¹⁹ Mt., 86, 90.

²⁰ Peltonen U-M. 2003, 13.

²¹ Portelli 1991, 69.

²² Fingerroos & Haanpää 2006, 32–33.

²³ Portelli 2006, 56–57.

vaieta tai muunnella totuutta voivat kertoa.²⁴ Portellin mukaan muistitiedon erityispiirre onkin sen esille tuoma kertojan subjektiviteetti: muistitieto ei paljasta pelkästään sitä, mitä ihmiset tekivät, vaan myös sen, mitä he halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä tai mitä he jälkikäteen katsovat tehneensä.²⁵

Muistitieto nähdäänkin muisteluhetkestä käsin tuotettuna kuvauksena menneestä, menneisyyden konstruktiona, joka perustuu muistelijan omaan tulkintaan. Tutkija tulkitsee muistelijan konstruktioita ja hänen tutkimuksensa on tällöin uudelleen tuotettu menneisyyden rekonstruktio. Menneisyyden lisäksi muistitietotutkimus tuottaa tietoa myös nykyhetkestä ja koko muisteltavan ajankohdan ja muisteluhetken väliin jäävältä ajalta. Muistitietoa hyödyntävä tutkija onkin yleensä kiinnostunut menneisyyden moniäänisyydestä ja erilaisista menneisyyden tulkinnoista. Muistitieto on muistelijan konstruoima kuva, joka voi poiketa niin virallisen historiantutkimuksen kuin muiden muistelijoiden menneisyyden tulkinnoista. Olennaista onkin kysyä, mitä muistelija on nähnyt muistelemisen arvoiseksi ja miksi hän muistaa niin kuin muistaa ja kertoo niin kuin kertoo.²⁶

2.1.2 Muistelun yhteisöllisyys ja sosiaalinen muisti

Ihmisen muisteluun ja hänen tulkintaansa menneestä vaikuttavat siis sekä hänen aikaisemmat kokemuksensa että hänen ajatuksensa ja arvomaailmansa muisteluhetkellä. Muisti ja muistelu eivät kuitenkaan ole pelkästään yksilöllisiä, vaan myös kertojan yhteisö ja ympäröivä yhteiskunta vaikuttavat siihen, mitä ja miten yksilö menneisyyttään muistelee. Muisteluun liittyy samanaikaisesti sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä piirteitä: Ensinnäkin muistitieto on henkilökohtaista, sillä se kuvaa henkilön omia kokemuksia. Samalla se on kuitenkin yhteisöllistä, koska kertomuksia toistetaan muulle yhteisölle ja koska yhteisölliset kerrontatavat vaikuttavat niiden muotoutumiseen. Muistelu myös liittyy usein yhteisiin historiallisiin tapahtumiin. Muistelija kuvaa kuitenkin ennen kaikkea omaa kokemustaan niistä.²⁷ Ukkosen mukaan ihmiset muistelevat niin, kuin heidän kulttuurissaan on tapana muistella. Tämän vuoksi muistelukerronnasta on usein mahdollista erottaa erilaisia yhteisöllisesti ja kulttuurisesti

²⁴ Peltonen U-M. 2003, 13.

²⁵ Portelli 2006, 55.

²⁶ Fingerroos & Haanpää 2006, 32–33; Kalela 2006, 75.

²⁷ Ukkonen 2000, 41.

määräytyneitä muistelutapoja. Tällaisia ovat esimerkiksi nostalginen tai katkeruuden sävyttämä kerronta. Lisäksi suomalaisille on nähty erityisen tyypilliseksi tavaksi kuvata elämäänsä selviytymiskertomuksena, jossa vaikeista oloista on ponnisteltu eteenpäin kovaa työtä tehden.²⁸

Muistelijat peilaavat usein omia kokemuksiaan muiden ihmisten kokemuksiin ja yleisiin historiantulkintoihin. Muistellessaan kertoja kokee itsensä samanaikaisesti sekä yksilöksi että tietyn tai tiettyjen yhteisöjen jäseneksi ja hän muistelee kummastakin lähtökohdasta käsin, yleensä risteillen molempien välillä.²⁹ Kulttuurin ja yhteisön normit vaikuttavat siihen, mitä asioita ihmiset muistellessaan korostavat ja varsinkin siihen, mistä he vaikenevat. Ensinnäkään muistelijat eivät halua paljastaa itsestään asioita, jotka eivät ole yhteisöllisesti hyväksyttäviä. Toiseksi he ovat yleensä tietoisia siitä, ettei heidän muistojaan käsitellä välttämättä vain yksilön muistoina, vaan osana yhteisön tai ryhmän (esim. kämppäemäntien) yhteistä historiaa. Tämän vuoksi muistelijat saattavat jättää kertomatta sellaista, mitä ei toivota yleistettävän koko yhteisön historiaksi.³⁰

Tällaista yhteisön tai jopa kansakunnan yhteisesti ylläpitämää historiantulkintaa voidaan kuvata monenlaisilla käsitteillä, joista yleisimpiä ovat sosiaalinen tai kollektiivinen muisti tai kansanomainen historia. Yhteisö säätelee muistelutapoja ja sitä, mikä on muistamisen arvoista. Kilpailevat tai ristiriitaiset tulkinnat pyritään unohtamaan tai niistä vaietaan. Olennaista ei tällöin olekaan vain se, mitä muistetaan, vaan myös se, miten vallitsevaa tulkintaa ylläpidetään.³¹ Peltonen kutsuu tätä ylläpitämisen prosessia muistin politiikaksi.³²

Jorma Kalela käyttää käsitettä sosiaaliset muistit monikossa korostaakseen, että julkinen historia ja perinteenä välittyvät historiakäsitykset eivät useinkaan muodosta yhtä yhtenäistä tulkintaa menneestä, vaan ne ovat usein hyvinkin ristiriitaisia esityksiä. Nämä erilaiset esitykset käyvät keskenään jatkuvaa hegemoniakamppailua ja yrittävät oikeuttaa asemansa oikeana tulkintana. Lopulta onkin kyse siitä, kenellä on yhteiskunnassa oikeus määrittellä, mikä menneisyydessä on tärkeää ja kenen tulkinnat

²⁸ Ukkonen 2000, 136.

²⁹ Mt., 150–153.

³⁰ Ks. esim. Liljeström 2004, 154–155; Oinas 2004, 220.

³¹ Ukkonen 2000, 35.

³² Peltonen U-M. 2003, 249–258.

ovat legitiimejä.³³ Muistitietoaineistoista voidaan myös erottaa keskenään kilpailevia tulkintoja menneestä. Nämä tulkintatavat ovat yleensä tietoisia toistensa olemassaolosta ja käyvät kamppailua aineiston sisällä. On myös mahdollista, että muistitietoaineistossa viitataan suoraan johonkin julkisen historian tulkintaan ja halutaan korjata vallitseva tulkinta jonkin tietyn ryhmän historiasta.³⁴

2.1.3 Kirjallinen ja suullinen muistitietoaineisto

Suomessa sekä haastatteluaineistot että kirjalliset muistitietokeruut on nähty osana muistitietotutkimusta, minkä vuoksi täällä on pohdittu runsaasti suullisten ja kirjallisten muistitietolähteiden yhtäläisyyksiä ja eroja sekä vahvuuksia ja heikkouksia muistitietotutkimuksen lähteinä. Erityisesti Taina Ukkonen on korostanut muistitiedon vuorovaikutteisuuutta. Hänen mielestään muistitiedosta tekee mielenkiintoista nimenomaan se, että haastattelutilanteessa tutkija voi olla suorassa vuorovaikutustilanteessa muistelijoiden kanssa. Hän näkee haastattelutilanteen kahden erilaisen historiantulkinnan, tutkijan asiantuntijahistorian ja haastateltavan tulkinnan, kohtaamisena ja hänen mukaansa nämä molemmat vaikuttavat muistelun lopputulokseen.³⁵

Kirjallisen muistitiedon selkein eroavaisuus suulliseen nähden onkin haastattelijan ja kuvatonlaisen vuorovaikutuksen puuttuminen. Jyrki Pöysä on kuitenkin pohtinut kilpakirjoitusten käyttöä muistitietotutkimuksen lähteenä ja todennut, että myös kilpailukutsun, muistelijan tekstin ja tutkijan tulkinnan välillä syntyy vuorovaikutussuhde, joka vain jakautuu pidemmälle aikavälille.³⁶ Kilpakeruuseen perustuvan aineiston voidaan nähdä olevan myös siinä mielessä erityistä, että muistelijat ovat valikoituneet siihen itse. He ovat kokeneet muistelun itselleen tärkeäksi ja halunneet osallistua kirjoituskilpailuun, eikä tutkija ole näin ollen voinut valita informanttejaan.³⁷ Pöysän mukaan kirjoitetusta aineistosta tekee lisäksi erityistä sen yksityisyys, intiimiys. Tutkija ei voi ohjailla kirjoittajaa, jolloin muistelu syntyy muistelijan omilla ehdoilla. Kirjoittamisen yksityisyys voi myös kannustaa omien tunteiden ja kokemusten tarkempaan erittelyyn kuin haastattelutilanne, erityisesti, jos

³³ Kalela 2006, 85–88.

³⁴ Esim. Haavio-Mannila 1994, 332–333; Siilasto 2008, 91–92.

³⁵ Ukkonen 2006, 176–184.

³⁶ Pöysä 1997, 39.

³⁷ Ukkonen 2006, 177.

haastattelijan ja haastateltavan välille ei synny luottamuksellista suhdetta. Kirjoittaminen mahdollistaa tekstiin ja muistelutilanteeseen palaamisen, joten kirjoittaminen kannustaa jatkuvaan muisteluprosessiin. Toisaalta kirjoittaminen mahdollistaa myös tekstin editoinnin ja muokkaamisen ja tätä kautta myös tietynlaisen minäkuvan luomisen.³⁸

Jane Mace on vertaillut kirjallisen ja suullisen muistelun eroja tekemällä ensin muistitietohaastatteluja ja pyytämällä sen jälkeen samoja ihmisiä kirjoittamaan kertomansa muistelmiksi. Hän toteaa, että monet muistelijat tuntuivat etäännyttäneen itsensä teksteistä, jotka sisälsivät vähemmän henkilökohtaisia tunnereaktioita, tulkintoja ja arvioita kuin haastattelut. Hän arvelee tämän johtuneen siitä, että tekstit oli kirjoitettu tietoisena lukevasta yleisöstä.³⁹ Kirjoittaessaan ihmisellä onkin yleensä enemmän aikaa miettiä, mitkä asiat ovat yhteisöllisesti hyväksytyjä ja minkälaisen kuvan he haluavat itsestään antaa. Kirjoitetun tekstin muotoon ja kirjallisiin muistelmiin liittyy myös vahvoja kerronnallisia konventioita, jotka saattavat ohjata muistelijaa tiettyyn muottiin.⁴⁰ Toisaalta Elina Oinas korostaa, että myös haastattelutilanteessa haastateltava kuvittelee kertovansa aina jollekin yleisölle, mikä vaikuttaa kerronnan sisältöön. Lisäksi hän tuo esiin monien haastattelijoiden kokemuksen siitä, että haastateltavat puhuvat elämästään vapaammin, kun nauhuri on sammutettu ja ”virallinen” haastattelu on ohi.⁴¹ Haastattelutilanne ja toiselle ihmiselle ”suoraan” puhuminen voikin itse asiassa tehdä haastateltavan epäluuloiseksi ja saada tämän tarkkailemaan sanomisiaan, kun taas kirjoittaminen mahdollistaa tietynlaisen kasvottoman uskoutumisen.

Oma aineistoni on suullista haastatteluaineistoa. En ole kuitenkaan tehnyt haastatteluja itse enkä ole näin voinut vaikuttaa sen enempää haastateltaviin kuin haastattelujen teemoihinkaan. Myös tutkijan ja haastateltavan välinen vuorovaikutussuhde puuttuu tutkimuksestani. Minun onkin huomioitava tulkinnassani haastateltavan ja haastattelijan välinen vuorovaikutus, koska tämä on vaikuttanut aineiston sisältöön. Tutkin aineistoa kirjallisessa muodossa, haastattelijoiden kirjoittamina haastattelulitteraatioina. Nämä litteraatiot sisältävät sekä haastateltavan että haastattelijan sanomiset suoraan litteroituina eli niitä ei ole muokattu luettavammaksi. Haastatteluja lukemalla pystyy tavoittamaan jotain haastattelun tunnelmasta ja esimerkiksi haastateltavan

³⁸ Pöysä 2006, 229–231.

³⁹ Mace 1995, 393–401.

⁴⁰ Pöysä 2006, 231.

⁴¹ Oinas 2004; 220, 225. Ks. myös Suopajarvi 2009, 63.

kertojanominaisuuksista. Litteraatioiden perusteella ei kuitenkaan voi päätellä puhujan äänensävyä ja painotuksia tai kerronnassa pidettyjä taukoja. Tämän vuoksi kertojan epäröinti, kiertely tai vaivaantuneisuus voi olla vaikeasti tulkittavissa.

2.2 Sukupuoli

Akateemisen naistutkimuksen lähtökohdat ovat hyvin samanlaiset kuin muistitietohistorian. Feministisen liikkeen laajennuttua ja lujituttua 1970-luvun alussa, se on kyseenalaistanut valtavirtatieteen maailmankuvaa sen mieskeskeisyyden vuoksi. Feministiset tutkijat ovat osoittaneet valtavirtatieteen naista alistavia rakenteita ja sukupuolisokeutta. Samalla tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota elämänalueisiin, jotka akateeminen tutkimus on aiemmin ohittanut tutkimuskohteina. Uusiksi tutkimuskysymyksiksi ovat nousseet elämän yksityiseen alueeseen kuuluvat asiat, kuten koti, perhe ja ihmissuhteet sekä naisten työnteke kotona ja kodin ulkopuolella. Muistitietotutkimuksen tavoin naistutkimus on halunnut nostaa esiin marginaaliin jääneen ryhmän kokemuksia ja paikata tutkimuksessa olleita aukkoja.⁴²

Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti puhuvat toisesta tiedosta vastakohtana ns. viralliselle tiedolle. Toisella tiedolla tarkoitetaan virallista tietoa haastavaa ja täydentävää tietoa, joka on kokemuksellista, paikantunutta ja pohdiskelevaa. Toinen tieto ilmenee hiljaisena tietona, joka on vaikeasti ilmaistavissa, mutta johon ihmiset arjessaan nojaavat; vastatietona, joka kyseenalaistaa vakiintuneita näkemyksiä; sekä heikkona tietona, joka on pohdiskelevaa ja ilmenee mm. omakohtaisista kokemuksista kerrottaessa.⁴³ Fingerroosin ja Peltosen mukaan muistitietotutkimuksen ydin on toisen tiedon kuuntelemisessa ja tavoittamisessa. Myös naistutkimuksen voidaan katsoa kuuluvan ”toisen tiedon tutkimussuuntaan”.⁴⁴

Johanna Matero toteaa feministisen tiedontuottamisen olevan jatkuva purkamis- ja rakentamisprosessi. Se pyrkii samanaikaisesti sekä purkamaan valtavirtatieteen teorioita ja instituutioita sukupuolittuneisuudesta että rakentamaan uutta tietoa naisten lähtökohdista ja naisten tarpeisiin. Matero ei tarkoita rakentamisella ainoastaan

⁴² Koivunen & Liljeström 1996, 14–16. Vrt. muistitietotutkimuksen tavoitteet luku 2.1.

⁴³ Hänninen S. & Karjalainen & Lahti 2005, 3–5.

⁴⁴ Fingerroos & Peltonen U-M. 2006, 11–13.

sukupuolisokeuden korjaamista ja tutkimuksen aukkojen täyttämistä, vaan myös naistoimijuuden korostamista.⁴⁵

Naishistoria on vastannut juuri näihin haasteisiin historian oppiaineen sisällä. Feministinen historiantutkimus on ”alkanut etsiä historiankirjoituksesta puuttuvia naisia” ja laajentanut tutkimuskohteiden valikoimaa.⁴⁶ Marianne Liljeström jakaa naishistoriallisen tutkimuksen kahteen päälinjaan: tutkimukseen, jonka tavoitteena on nostaa esiin naisten kokemuksia menneestä ja joka näkee sukupuolen perustana yksilöiden ymmärrykselle todellisuudesta; sekä tutkimukseen, joka pyrkii historiallistamaan sukupuolen käsitteen, koska se nähdään diskursiivisten käytäntöjen ja jatkuvan tuottamisen tuloksena. Liljeströmin mukaan jaottelu on kuitenkin karkea ja hän kokee oman tutkimuksensa ja aineistonlukutapansa sijoittuvan näiden kahden suuntauksen välille.⁴⁷

Joan W. Scottin mukaan naishistorian potentiaali on tutkimuksessa, joka sekä keskittyy naisten kokemuksiin että analysoi, miten sukupuolta on tuotettu.⁴⁸ Tämä on myös oman tutkimukseni tavoite: Toisaalta tutkimuksessani on olennaista tuoda esiin savottakämpillä työskennelleet naiset, joiden historiaa ja asemaa ei ole juuri tutkittu. Toisaalta tutkimukseni kysymyksenasettelu ja aineistonlukutapani pyrkivät tuomaan esiin, miten kämppäemännyyttä ja sitä kautta sukupuolta konstruoidaan erilaisessa kämppäemännyyttä rakentavassa kirjallisuudessa ja savotalla asuneiden muistitiedossa. Tässä alaluvussa esittelen naistutkimuksen alalta nousseita käsitteitä, joiden avulla olen hahmottanut naisten asemaa kämppäyhteisössä.

2.2.1 Sukupuoli (sex/ gender)

Naistutkijat ovat kyseenalaistaneet käsitteen sukupuoli ”luonnollisuuden” eli ajatuksen siitä, että sukupuolten väliset erot olisivat palautettavissa biologiaan. Kuuluisin teemaan liittyvä ajatus lienee Simone de Beauvoirin toteamus, ettei naiseksi synnytä, vaan tullaan. ”Naisellisiksi” ajatellut taipumukset tai ominaisuudet eivät siis ole ennalta määrättyjä biologisen sukupuolen mukaan, vaan riippuvaisia siitä, miten tietyssä

⁴⁵ Matero 1996, 245–246.

⁴⁶ Mt., 246–247.

⁴⁷ Liljeström 2004, 146–147.

⁴⁸ Scott 1988, 26–27.

kulttuurissa ja yhteiskunnassa naiseutta määritellään. 1970-luvulla naistutkimuksen keskeiseksi jaotteluksi nousi sukupuolen erottelu ns. biologiseen sukupuoleen (*sex*) ja sosiaaliseen sukupuoleen (*gender*).⁴⁹

Ruotsissa käsitepari on jaoteltu *kön/ genus*, jossa sosiaalista sukupuolta tarkoittava termi *genus* määriteltiin "biologisten sukupuolierojen kulttuuriseksi tulkinnaksi".⁵⁰ Yvonne Hirdmanin mukaan käsite *genus* voidaan ymmärtää muuttuvina ajatusrakenteina "naiset" ja "miehet". Käsitteen avulla voidaan nimittää tietoa, jota "naisellisesta" ja "miehisestä" ja näiden kategorioiden tuottamisesta on.⁵¹ Marianne Liljeströmin mukaan jako biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen on muodostunut osaksi arkiajattelua ja erityisesti pohjoismaisessa keskustelussa tuo jaottelu on jätetty pitkälti koskemattomaksi. Muualla *sex/ gender* -jakoa on kuitenkin kyseenalaistettu erityisesti siksi, että siinä oletetaan biologinen sukupuoli itsestään selväksi ja annetuksi. Myös biologinen sukupuoli pitäisi siis nähdä historiallisena ja kulttuurisena käsitteenä. Kritiikin mukaan onkin mahdotonta erottaa materiaallinen ruumis ja siitä tuotetut representaatiot toisistaan.⁵²

Tutkimuksessani minua kiinnostaa, miten sukupuolta ja erityisesti naiseutta on kämpäpäemännille suunnatussa kirjallisuudessa rakennettu ja määritelty. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, miten kämpillä eläneet miehet ja naiset ovat vastanneet näihin määritelmiin, eli vastaa(vat)ko muistitiedon kautta muodostuva(t) kuva(t) ns. virallista kämpäpäemäntäkuva.

2.2.2 Sukupuolijärjestelmä ja sukupuolisopimus

Ruotsalaisen Yvonne Hirdmanin käsitettä sukupuolijärjestelmä (*genussystem*) voidaan hyödyntää pyrittäessä analysoimaan yhteiskunnan sukupuolittuneita valtarakenteita sekä sukupuolten välisen hierarkian jatkuvuutta ja muutoksia.⁵³ Sukupuolijärjestelmän käsitteellä tarkoitetaan sukupuolen monitasoista järjestymistä yhteiskunnassa sekä rakenteiden, symbolisten merkitysten että yksilöllisten identiteettien tasolla. Näillä

⁴⁹ Koivunen & Liljeström 1996, 15.

⁵⁰ Liljeström 1996, 116.

⁵¹ Hirdman 1988, 50–51.

⁵² Liljeström 1996, 115–119.

⁵³ Hirdman 1988, 49; Liljeström 1996, 121–122.

kaikilla tasoilla muodostetaan käsitys sukupuolesta, joka puolestaan järjestää käsitystä maailmasta.⁵⁴

Hirdmanin mukaan sukupuolijärjestelmä muodostuu kahdesta periaatteesta. Näitä ovat sukupuolten dikotomia eli erillään pitäminen (*isärhållandet*) sekä hierarkkisointi (*hierakin*). Eron ylläpitämisellä tarkoitetaan miehisen ja naisellisen pitämistä yhteiskunnassa selvästi erillään toisistaan, mikä näkyy sekä käytännön tasolla sukupuolittuneena työnjakona ja sukupuolittuneina tiloina että symbolisella tasolla miehisyyden ja naisellisuuden esityksissä. Hirdman korostaa, että mitä vahvempaa erillään pitäminen on, sitä itsestään selvemmäksi muuttuu myös yhteiskunnan hierarkia. Sukupuolijärjestelmän ensimmäinen periaate legitimoii siis toisen: yhteiskunnassa vallitsevan hierarkian, jossa mies toimii normina. Miehisellä normilla tarkoitetaan, että mies ja miehinen ovat yhteiskunnassa synonyymeja normaalille ja yleiselle.⁵⁵

Hirdman näkee sukupuolijärjestelmän perustana kaikille muille järjestelmille, niin sosiaalisille, taloudellisille kuin poliittisillekin. Hänen mukaansa sukupuolta tuotetaan yhteiskunnassa jatkuvasti, mikä taas osaltaan vahvistaa ja muuttaa sukupuolijärjestelmää. Miehen ja naisen välinen suhde toimii merkittävänä tekijänä historiallisessa prosessissa ja yhteiskunnan kehityksessä, joten sen analysoiminen ja problematisoiminen esimerkiksi sukupuolijärjestelmä-käsitteen avulla on olennaista kehityksen ymmärtämiseksi.⁵⁶ Sukupuolijärjestelmä nähdäänkin historiallisena ja muuttuvana: sen muodot vaihtelevat eri aikakausina ja eri yhteiskunnissa. Järjestelmä on myös riippuvainen erilaisista ”kompensaatioverkoista”. Naisille annetaan tietty osa vallasta, yleensä valta tietyillä yhteiskunnan osa-alueilla. Liljeströmin mukaan tämä selittää, miksi naiset hyväksyvät sukupuolijärjestelmän ainakin jonkinasteisesti. Tämä on myös edellytys järjestelmän pysyvyydelle.⁵⁷

Hirdman käyttää käsitettä sukupuolisopimus (*genuskontrakt*), joka määrittää eri aikoina ja eri yhteiskunnissa sukupuolten välisiä suhteita. Sopimuksella tarkoitetaan ääneen lausumattomia sääntöjä ja käsityksiä sukupuolten ominaisuuksista, velvollisuuksista ja oikeuksista. Hirdmanin mukaan sopimuksia on kolmella tasolla: ensinnäkin kulttuurisen tai abstraktin tason miehen ja naisen ideaalityyppiset esitykset, toiseksi konkreettisen

⁵⁴ Rantalaiho 1994, 10.

⁵⁵ Hirdman 1988, 51–52, 57.

⁵⁶ Mt., 51, 55–56.

⁵⁷ Liljeström 1996, 126.

tason työhön, sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja instituutioihin liittyvät sopimukset sekä kolmanneksi yksilötason miehen ja naisen (heteroparin) keskinäinen sopimus. Yhdessä nämä sopimukset muodostavat sosiaalisen mallin, jota kutsutaan sukupuolijärjestelmäksi. Sukupuolisopimus sisältää Hirdmanin mukaan sukupuolijärjestelmän logiikan ja toimii näin järjestelmän ”operationalisointina”. Hänen mukaansa sukupuolijärjestelmä on prosessi, joka sukupuolisopimuksen avulla luo yhteiskuntaan uusia hierarkioita ja erotteluja.⁵⁸

Vaikka sopimukseen sisältyykin ajatus molempien osapuolten jonkinasteisesta hyväksynnästä, se ei poista sukupuolten välistä valtasuhdetta eli hierarkkisuutta. Sopimus on sen osapuolen luoma, jolla on valtaa määrittää toinen.⁵⁹ Rantalaiho näkee käsitteen hyödyllisenä tutkittaessa sukupuolen määrittelyn muutosprosesseja. Liljeströmin mukaan sukupuolisopimuksen käsitteen avulla voidaan analysoida sukupuolijärjestelmän jatkuvuutta eli sitä, miten miehistä normia on ylläpidetty ja siedetty yhteiskunnassa.⁶⁰ Sopimuksen käsite sisältää kuitenkin konfliktin ja sopimuksen uudelleenmuotoilun mahdollisuuden. Konfliktit syntyvät Hirdmanin mukaan ”harmaalla alueella” eli sukupuolten alueiden välissä, kun toinen osapuoli ei koe enää hyötyvänsä sopimuksesta ja pyrkii venyttämään sen rajoja.⁶¹

Vaikka Hirdman korostaa järjestelmän dynaamisuutta ja muutosta, sukupuolijärjestelmä-käsitettä on kritisoitu ennen kaikkea jähmeydestään ja yleistävyystään. Käsitteen on nähty homogenisoivan ”naiset” ja ”miehet” yhtenäisiksi ryhmiksi ja unohtavan näiden sisäiset erot. Sukupuolijärjestelmään perustuvan ajattelun on nähty myös determinoivan naiset alistetuksi ryhmäksi. Liljeström toteaaakin sukupuolijärjestelmän käsitteen ongelmaksi sen, ettei se määrittele järjestelmää vastustavan diskurssin paikkaa järjestelmässä, koska ”naiset” ja ”miehet” nähdään sisäisesti yhtenäisinä ryhminä. Tämän vuoksi järjestelmän pysyvyys ja jatkuvuus painottuvat muutoksen sijaan.⁶²

Kysyn tutkimuksessani, millaisiksi naisten ja miesten roolit kämpän pienoisyhteisössä määriteltiin ja lähestyn tätä kysymystä sukupuolijärjestelmän käsitteen kautta.

⁵⁸ Hirdman 1988, 54–55.

⁵⁹ Mt., 54.

⁶⁰ Rantalaiho 1994, 14; Liljeström 1996, 126–127.

⁶¹ Hirdman 1988, 54–55.

⁶² Liljeström 1996, 124–130.

Ymmärrän sukupuolijärjestelmän sekä ”naiselliseen” ja ”miehiseen” liitettyinä käsityksinä ja odotuksina että ”naisten” ja ”miesten” symbolista ja konkreettista paikkaa määrittävinä normeina ja käytäntöinä. Lähestyn kämpän sukupuolijärjestelmää kolmesta näkökulmasta: kysyn, miten kämppäemännyyttä, ja samalla kämppäelämään sopivaa naiseutta, on määritelty kämppäemännille suunnatuissa ohjeissa. Lisäksi kysyn, miten kämpillä majoittuneet ovat vastanneet näihin odotuksiin: miten toisaalta naiset ja toisaalta miehet ovat nähneet kämppäemäntien aseman kämppäyhteisössä, ja vastaako tämä näkemys ulkoapäin määriteltyä ihannetta.

Näen siis kämpän sukupuolijärjestelmän ja erityisesti kämppäemännän aseman kämppäyhteisössä muotoutuvan toisaalta ulkopuolisen määrittelyn ja toisaalta kämppänsisäisten sukupuolten välisten suhteiden kautta. Käytän tutkimuksessani usein yleistäviä subjekteja ”naiset” ja ”miehet” tai ”kämppäemännät” ja ”metsurit”, mikä ei tarkoita, että näkisin ryhmät sisäisesti homogeenisina. Keskityn kuvaamaan sekä yleistä linjaa myötäileviä näkemyksiä että ristiriitaisia ja poikkeavia kommentteja.

Jälkimmäiset kyseenalaistavat hegemonisia näkemyksiä kämppäemännyydestä sekä kämppäyhteisön sisäisistä suhteista. Näenkin kämpän sukupuolijärjestelmän muuttuvana rakenteena, jonka muodostumiseen ja tuottamiseen kämpän asukkaat ovat voineet toiminnallaan vaikuttaa. Todennäköisesti jokaisella kämpällä miesten ja naisten väliset suhteet ovat muotoutuneet hiukan erilaisiksi. Silti niiden muotoutumiseen on vaikuttanut taustalla vallitsevat käsitykset ”oikeasta” kämppäemännyydestä ja normin mukaisista sosiaalisista suhteista.

2.2.3 Suomalainen sukupuolisopimus

Liljeströmin mukaan sukupuolijärjestelmän ja -sopimuksen käsitteet on otettu Pohjoismaissa innostuneesti vastaan. Suomessa käsitteitä on hänen mukaansa hyödynnetty ennen kaikkea sukupuolitetun työnjaon ja hyvinvointivaltion tutkimuksessa. Erityisesti hän korostaa, että naishistorian tutkimus on ottanut sukupuolijärjestelmän käsitteen käyttöönsä:

[- -] sukupuolijärjestelmän käsite on jossain määrin muodostunut suomalaisen naishistoriallisen tutkimuksen lähtökohdaksi. Tällöin sukupuolijärjestelmä-käsite ymmärretään siirtymisenä ”naisten erillisen historian” tutkimisesta miesten ja naisten elämän, kokemusten ja heidän välisten suhteiden tarkasteluun.⁶³

Yvonne Hirdman soveltaa sukupuolisopimuksen käsitettä ruotsalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Hän jaottelee 1900-luvun Ruotsin kolmen sukupuolisopimuksen avulla: 1930-luvun kotiäitisopimuksen (*husmoderskontraktet*), 1950-luvun tasa-arvosopimuksen (*jämlikhetskontraktet*) ja 1980-luvun samanarvoisuussopimuksen (*jämställdhetskontraktet*).⁶⁴ Myös Suomessa yhteiskuntatieteilijät ja historiantutkijat ovat hahmottaneet sukupuolten välisissä valtasuhteissa tapahtuneita muutoksia sukupuolisopimuksen käsitteen avulla. Liisa Rantalaihon mukaan sukupuolisopimus on käsitteenä sidoksissa ”moderniin yhteiskuntamuotoon”. Hän kuitenkin hahmottaa suomalaisen sukupuolisopimuksen juuria eli sitä historiallista kontekstia, joka on mahdollistanut tietynlaisen sukupuolisopimuksen syntymisen.⁶⁵

Rantalaiho korostaa kauan säilynyttä agraarisuutta sukupuolijärjestelmään vaikuttaneena rakenteellisena tekijänä. Pientilavaltaisuus ja sen mukanaan tuoma ”yhteinen agraarinen köyhyys” on tuottanut sukupuolten välille ”työetiikkaan perustuvaa kumppanuutta”, koska elannon saaminen maatilasta edellytti molempien sukupuolten työpanosta. Jatkuva raataminen ja selviytymisen korostaminen epäerotisoivat Rantalaihon mukaan naiseutta: ”Naiset eivät olleet taloudessa niinkään miesten seksuaalisia kuin lehmien tarpeita varten”, hän kirjoittaa. Naiseuden määrittelijäksi tulivatkin ennen kaikkea työ, äitiys ja hoiva. Maaseudun pitkien välimatkojen vuoksi myös sosiaaliset suhteet rajoittuivat pitkälti tuvan seinien sisäpuolelle, mikä Rantalaihon mukaan vaikutti siihen, ettei jyrkkää jakoa miesten julkiseen ja naisten yksityiseen elinpiiriin päässyt syntymään.⁶⁶

Ensimmäiseksi ”moderniksi” sukupuolisopimukseksi Rantalaiho nimeää yhteiskunnallisen äitiyden ja naiskansalaisuuden. Irma Sulkusen mukaan näistä neuvoteltiin viime vuosisadan vaihteessa naisten poliittisten oikeuksien saavuttamiseksi

⁶³ Liljeström 1996, 128.

⁶⁴ Hirdman 1994, 209–217.

⁶⁵ Rantalaiho 1994, 15–16.

⁶⁶ Mt., 16–20. Näkemystä siitä, ettei maaseutuyhteiskunnassa vallinnut sukupuolittunutta työnjakoa on kritisoitu. Ks. Peltonen M. 1999, Östman 2001. Kritiikistä tarkemmin luvussa 3.1.

käydyn keskustelun yhteydessä. Ajatus sukupuolierosta laajennettiin käsittämään koko yhteiskuntaa, joka jakautui naisten ja miesten toiminta-alueisiin. Naiseus määriteltiin äitiyden kautta, mutta äitiys ei käsittänyt vain omien lasten hoivaamista, vaan koski yhteiskunnan koko feminiinistä aluetta: yhteiskunnallinen äitiys teki naisesta asiantuntijan hoivaan ja perheeseen sekä vähitellen myös sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvissä kysymyksissä. Miesten toiminta-alue (talous, työ, sodankäynti) säilyi kuitenkin ensisijaisena, joten yhteiskunnan hierarkia säilyi koskemattomana.⁶⁷ Yhteiskunnallisen äitiyden ajatukseen liittyi myös ajatus naisesta siveellisenä ja sivistävänä voimana, joka toimii hyvänä vaimona ja perheenemäntänä sivistäen miestänsä ja kotiaan. Sivistysprojekti on näkynyt erilaisina sivistyneistön naisten aloittamina liikkeinä (esim. Martta-järjestö), joiden ajatuksena on ollut sivistää kansannaisia, jotta nämä sivistäisivät puolestaan perheitään. Oluksena on nähty miehen seksuaalisuuden kontrolloiminen ja juoppouden kitkeminen.⁶⁸

Muualla länsimaissa ja myös muissa Pohjoismaissa vallalla ollut normi naisten kotiäitiydestä, jota Hirdman Ruotsin tapauksessa kutsui kotiäitisopimukseksi, ei ehtinyt koskaan aktualisoitua Suomessa. Naisten työpanosta tarvittiin jatkuvasti niin maataloudessa kuin työelämän muilla sektoreilla. Ideologiana kotiäitiys oli kuitenkin voimakas sodan jälkeisinä vuosina. Rantalaihon mukaan uusi sukupuolisopimus solmittiin Suomessa vasta jälkikäteen, sukupuolten välisten suhteiden käytännössä jo muututtua. Rantalaiho kutsuu uutta 1960–70 -lukujen vaihteessa neuvoteltua sopimusta palkkatyöäitiydeksi ja hän liittää sen muodostumisen voimakkaasti hyvinvointivaltion kehitykseen. Rantalaihon mukaan palkkatyöläistyminen ei kuitenkaan tarkoittanut sukupuolihierarkian katoamista, sillä työelämä jakautui selvästi vanhojen jakojen mukaan ”naisten ja miesten töihin”.⁶⁹

Pohdin työssäni kämpän sukupuolijärjestelmän suhdetta suomalaisessa yhteiskunnassa vallinneeseen sukupuolijärjestelmään ja erityisesti yhteiskunnallisen äitiyden sukupuolisopimukseen. Miten kämppäämännän ammatti asettuu yllä kuvattuun kehitykseen?

⁶⁷ Sulkunen 1987, 162–167; Rantalaiho 1994, 22–23.

⁶⁸ Ollila 1993; Rantalaiho 1994, 22–23.

⁶⁹ Rantalaiho 1994, 24–27.

2.3 Sukupuolittunut muisto

Olen tuonut tässä luvussa esille toisaalta muistitietotutkimuksen ja toisaalta naistutkimuksen aloilta teorioita ja näkökulmia, jotka koen hedelmällisiksi oman työni ja ajatteluni kannalta. Tässä alaluvussa yhdistän nämä kaksi näkökulmaa ja esitän, miten muistitiedon ja naistutkimuksen vuorovaikutus näkyy työssäni. Pyrin siis muotoilemaan oman näkökulmani ja käymään metodologista keskustelua nimenomaan omaa aineistoani ajatellen.

2.3.1 Nainen muistelijana, naistutkija tulkitsijana

Naisten ja miesten on koettu muistelevan osittain eri lailla. Miesten on todettu muistelevan elämäänsä työuransa kautta ja esittävän itsensä aktiivisena toimijana, kun taas naiset muistelevat usein elämäänsä ihmissuhteidensa kautta tai käyttävät kerronnassaan kollektiivista me-muotoa. Naisten on myös arvioitu muistelevan julkisen historian tapahtumia miehiä vähemmän. Naisten muistelmien on todettu olevan episodimaisempia, katkelmallisia ja sisältävän enemmän oman elämän arviointia kuin miesten, joiden muistelmat etenevät useimmiten kronologisesti. Naisten on myös sanottu kuvaavan enemmän tunteitaan muistellessaan.⁷⁰

Tein itse samankaltaisia huomioita kandidaatintutkielmassani, jossa totesin naisten muistelun olevan pohdiskelevampaa ja analyttisempää kuin miesten.⁷¹ Koen kuitenkin, että yllä kuvatun kaltainen jaottelu naisten ja miesten muistelun tyypillisiin piirteisiin on osittain stereotyyppinen ja jatkaa perinteistä dualismia, jossa naisen katsotaan edustavan yksityistä ja tunnetta miehen edustaessa julkista ja järkeä. Päivi Kosonen pohtiikin, ovatko naisten ja miesten omaelämäkertojen erilaiset piirteet todella olemassa teksteissä vai haluammeko tutkijoina lukea nämä erot niihin. Hän käyttää esimerkkinä naisten omaelämäkertojen oletettua fragmentaarisuutta ja toteaa, että fragmentaarisuuden korostaminen feministisessä tutkimuksessa on johtanut myös ”oireelliseen lukemiseen”, fragmentaarisuuden etsimiseen ja sen lukemiseen tekstiin.⁷²

⁷⁰ Ukkonen 2000, 156; Olsson 2005, 173–174.

⁷¹ Reiterä T. 2006, 33.

⁷² Kosonen 1993, 41–45.

Erilaiset lajityypilliset ja kulttuuriset konventiot siitä, mitä asioita elämäkerrassa tai muistelukerronnassa ”kuuluu” muistella ja millä tavoin, vaikuttanevat sekä naisten että miesten muisteluun. Voidaanko ajatella, että ne vaikuttavat myös siihen, mitä lukija löytää tekstistä ja miten tekstiä tulkitaan? Ehkä tutkija lukee nais- ja miesmuistelijoiden muistelua eri lailla ja päätyy näin löytämään niistä eri asioita.

Elina Oinas kuvaa naistutkimuksen ja haastatteluihin perustuvan tutkimusotteen suhdetta sanomalla, että 1980-luvulla ”haastattelemisesta tuli joksikin aikaa miltei yhteiskuntatieteellisen naistutkimuksen symboli”. Feministisen syvähaastattelun avulla pyrittiin naisten kokemusten tavoittamiseen ja hierarkkisen tutkija–tutkimuskohdeasetelman purkamiseen. Feministisen haastattelun tavoitteena oli myös toimia haastateltavan ehdoilla ja hänen parhaakseen: haastattelun toivottiin vahvistavan haastateltavan naissubjektia. Oinas kuitenkin toteaa haastateltuaan eri-ikäisiä naisia heidän kuukautiskokemuksistaan, että feministiselle syvähaastattelulle alun perin asetetut tavoitteet olivat liian kunnianhimoisia ja loivat haastattelutilanteeseen liikaa paineita. Haastattelujen tavoitteena ollut ystävä ystäväille -tyylinen uskoutuminen ja sitä kautta ”aitojen kokemusten” tavoittaminen ei hänen mukaansa ollut realistinen tavoite.⁷³

2.3.2 Sukupuoli savottamuistoissa

Outi Fingerroos ja Riina Haanpää erottavat kolme erilaista tapaa tehdä muistitietotutkimusta. Heidän mukaansa muistitieto voi toimia tutkimuksen lähteenä, kohteena tai aineiston keruun välineenä. Kun muistitieto nähdään tutkimuksen lähteenä, tutkijan tehtävänä on tuoda julki muistelijoiden tulkintoja menneestä ja tehdä niistä omia tulkintojaan. Tutkija on kiinnostunut kuvaamaan mennyttä, minkä vuoksi tämän näkökulman ajatellaan olevan historian­tutkijoille ominainen. Muistitieto voi kuitenkin olla myös tutkimuksen kohteena, jolloin tutkija on yleensä kiinnostunut muistelun keinoista tai rakenteesta. Tämän voidaankin ajatella olevan folkloristisempi muistitietotutkimuksen suuntaus. Kolmanneksi muistitieto voidaan nähdä tutkimuksen metodina eli tutkimusaineiston keruuvälineenä.⁷⁴

⁷³ Oinas 2004, 209–219.

⁷⁴ Fingerroos & Haanpää 2006, 28–29.

Koska tutkimukseni on historiantutkimusta, sen ensisijainen tarkoitus on tuottaa tietoa menneestä. Tutkimuksessani muistitieto toimiikin ennen kaikkea lähteenä. Näen tutkimukseni tulkintana siitä, mitä kämppäemännät ja metsätyömiehet kertovat sukupuolten keskinäisestä suhteesta ja naisen asemasta kämppäelämässä. Muistitieto toimii kuitenkin osittain tutkimukseni kohteena. Sen lisäksi, että olen kiinnostunut siitä, *mitä* muistellaan, olen myös kiinnostunut siitä, *miten* muistellaan. Mielestäni muistitietoa tutkittaessa on huomioitava kertojan tekemät valinnat, hänen asioille antamansa merkitykset ja kerrontaan vaikuttavat kulttuuriset konventiot, koska ne kertovat paljon siitä, mitä kertoja muisteluhetkellä menneisyydestään ajattelee. Mielestäni muistitietoa on jopa mahdotonta tulkita kiinnittämättä huomiota muistelun keinoihin.

Historiantutkijoita on syytetty siitä, että he näkevät muistitiedon vain tutkimusta elävöittävästä lisälähteenä tai vaihtoehtoisesti siitä, että he pyrkivät tavoittamaan muistitiedon takaa ”oikean” todellisuuden ottamalla huomioon muistelun erityispiirteet tai kokoamalla tarpeeksi suuren vastaajajoukon.⁷⁵ Ajattelen itse, että muistelu tuottaa muistelijan oman menneisyyden tulkinnan, johon vaikuttaa niin muisteltavan hetken kuin muisteluhetkenkin historiallinen konteksti. Tällä tarkoitan sitä, että muistelun sisältöön vaikuttaa sekä se, mikä oli muisteltavana ajankohtana kulttuurisesti hyväksyttävää että se, mikä on muisteluhetkellä kulttuurisesti hyväksyttävää ja mitkä ovat vallitsevat yhteisölliset tulkinnat muisteltavasta ajanjaksosta.⁷⁶ Kulttuuristen merkitysten lisäksi myös muistelijan oma arvomaailma vaikuttaa siihen, miten hän haluaa omaa toimintaansa ja käsityksiään muistella. Mielestäni näiden eri kontekstien huomioon ottaminen on olennaista muistitietoa tulkittaessa, enkä koe niiden vaikutusten arvioimista yritykseksi ”eliminoida tai ainakin minimoida muistitietoon vaikuttavia tekijöitä”.⁷⁷

Koska muistitieto on muistelijan tulkinta menneestä, sen avulla voidaan selvittää, mitä asioita muistelijalla pitää elämässään muistelemisen ja kertomisen arvoisena ja miten hän suhteuttaa omaa menneisyyttään viralliseen historiankirjoitukseen. Kalela kuitenkin huomauttaa, että tutkijan on pyrittävä pääsemään tämän henkilön itseymmärryksen taakse ja selvitettävä, mitkä yhteiskunnalliset ja kulttuuriset olosuhteet ovat vaikuttaneet

⁷⁵ Ukkonen 2006, 186–189. Ukkonen kutsuu näitä perinteiseksi ja sosiaalishistorialliseksi muistitietohistorian lajeiksi.

⁷⁶ Vrt. Liljeström 2004, 142–143.

⁷⁷ Ukkonen 2006, 186.

tämän itseymmärryksen syntymiseen. Kalela kehottaakin tutkijoita pohtimaan, miksi ihminen muistaa ja kertoo siten kuin hän muistaa ja kertoo.⁷⁸

Tavoitteenani on tuoda esiin, miten aineistoni muistelijat ovat kokeneet savottakämpän sukupuolijärjestelmän ja naisen aseman siinä ja verrata tätä kuvaa virallisesta kämppäemännyyttä koskevasta aineistosta piirtyvään kuvaan sekä toisen maailmansodan jälkeen maassamme vallinneisiin sukupuolten välisiä suhteita koskeviin käsityksiin. Pysin luomaan moniäänisen kuvan menneestä⁷⁹ eli tuomaan esiin eri tahojen ja muistelijoiden käsitykset sukupuolten välisistä suhteista kämppäyhteisössä sekä erilaiset kämppäemännyyden representaatiot. Pysin kontekstualisoimalla myös analysoimaan, mitä muistelijoiden erilaiset kuvaukset ja tulkinnat kertovat sekä muisteltavan ajan että muisteluhetken kulttuurisesta ilmapiiristä ja kerronnan rajoista. Annan analyysissäni paljon tilaa ns. poikkeaville muistoille eli muistelulle, joka poikkeaa valtalinjasta. Näen tällaiset konventioita rikkovat muistot merkittävinä, koska ne usein kyseenalaistavat ns. virallista totuutta ja tuovat siihen säröjä.

Poikkeavien muistojen korostamisessa voi nähdä kahdenlaisia ongelmia. Ensinnäkin ne voivat aiheuttaa Päivi Kososen esiintuomaa ”oireellista lukemista”.⁸⁰ Tutkija saattaa omaa teoriaansa pönkittääkseen lukea tekstiin merkityksiä, joita siellä ei ole. Pysin välttämään tätä sekä perustelemalla tulkintani sitaatein alkuperäisaineistosta että tuomalla huolellisesti esiin myös ns. yleisen linjan. Toinen ongelma on tutkimusetiikkaan liittyvä: yksittäisen, kerronnan yleislinjasta poikkeavan, muiston poimiminen ja sen korostaminen saattaa olla ristiriidassa muistelijan oman menneisyyden tulkinnan kanssa.

Sekä feministisen haastattelututkimuksen että muistitietotutkimuksen lähtökohtana on haastateltavan kunnioittaminen. Esimerkiksi Katherine Borland peräänkuuluttaa tutkimuksen kohteena olevan henkilön omien tulkintojen huomioonottamista ja neuvottelevaa tutkimusotetta, koska tutkijan tulkinta haastateltavan kertomuksesta voi rikkoa muistelijan huolella rakentaman omakuvan. Hänen mukaansa tutkija tulkitsee muistelua kuitenkin oman tietämyksensä ja kokemustensa avulla, minkä vuoksi tämä ei

⁷⁸ Kalela 2006, 83–84.

⁷⁹ Fingerroos & Haanpää 2006, 33.

⁸⁰ Ks. alaluku 2.3.1.

voi tyytyä esittelemään vain haastattelijan näkemyksiä.⁸¹ Myös Elina Oinaan mielestä haastateltavan kunnioittaminen on mennyt liian pitkälle silloin, kun ajatellaan, ettei tutkija saa kyseenalaistaa haastateltavan tulkintoja. Hänen mukaansa tällainen tutkimusasenne ”vie mahdollisuuden tuottaa kiinnostavaa ja uutta tutkimustietoa”.⁸²

Tiedostan, ettei osa tulkinnoistani todennäköisesti vastaa niitä merkityksiä, joita haastateltavat ovat ajatelleet kertomuksensa kantavan. Olenkin lähilukenuit muiden tuottamia haastattelulitterointeja omien tutkimusintressieni kautta ja tuottanut näistä oman tulkintani. En ole välttämättä aina hyväksynyt haastattelusta päällimmäisenä nousevaa tulkintaa, vaan tietoisesti etsinyt haastatteluista ristiriitaisuuksia ja poikkeamia vallitsevasta linjasta.

3 Maaseutu, metsä, kämppä ja emäntä – tutkimusaiheen kontekstualisointi

Tässä luvussa kontekstualisoin tutkimusaiheeni – kämppäemännät – osaksi aikaisempaa tutkimusta. Ensimmäiseksi esittelen lyhyesti maaseudun naisten työnteoa ja valinnanmahdollisuuksia kuvaavaa tutkimusta. Selvitän, minkälaista taustaa vasten kämppäemännän ammatti muotoutui ja millaiset Pohjois-Suomen nuorten naisten työnsaanti- ja koulunkäyntimahdollisuudet olivat toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina.

Toiseksi taustoitan kämppäemännän ammattia myös metsätalouden tarpeista käsin ja kuvaan, minkälaisiin oloihin kämppäemännät palkattiin. Tämän vuoksi esittelen Pohjois-Suomen metsätaloutta, savotoita ja metsäkämppejä. Tämän jälkeen siirryn kuvaamaan kämppäemäntiä ja heidän työtään: miksi puutavarayhtiöt palkkasivat emäntiä kämppeille ja miten kämppäemännitys ammattina kehittyi? Minkälainen oli emännän työnkuva ja hänen työympäristönsä? Vasta tätä taustaa vasten voidaan ymmärtää kämpän sukupuolijärjestelmän piirteitä.

⁸¹ Borland 1991, 327–330.

⁸² Oinas 2004, 223–225.

3.1 Naisten työnteosta ja valinnanmahdollisuuksista

Suomalaisten naisten työnteon historia on perinteisesti nähty jatkuvana raatamisena ja ponnisteluna. Naisten ammatissatoimivuus on ollut kansainvälisesti katsottuna korkea, mikä on selittynyt erityisesti maataloudessa toimivien naisten suurella lukumäärällä.⁸³ Pientilavaltaisessa, pitkien välimatkojen ja ankarien ympäristöolojen maassa naisten työpanosta tarvittiin hengissä pysymiseen siinä missä miestenkin. Ann-Catrin Östmanin mukaan maaseudulla sekä naimattomien että naimisissa olevien naisten osallistuminen toimeentulon hankkimiseen oli itsestäänselvyys koko 1800-luvun ja vielä pitkälle 1900-luvulle. Hänen mukaansa naisten työpanos oli tärkeää, koska tilan toimeentulo vaati vähintään yhden miehen ja yhden naisen jatkuvaa työskentelyä.⁸⁴

Tämän maatalousyhteiskunnalle ominaisen yhteisen puurtamisen ja tiukan sukupuolittuneen työnjaon puuttumisen on katsottu vähentäneen sukupuolieron merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa.⁸⁵ Östman kyseenalaistaa tämän näkemyksen ja korostaa maataloustyön hierarkkista luonnetta. Hänen mukaansa suomalaisilla maatiloilla oli selkeästi miesten töitä ja naisten töitä sekä töitä, joiden suorittamiseen molemmat sukupuolet osallistuivat yhdessä. Oli itsestään selvää, että naiset auttoivat miehiä esimerkiksi peltotöissä, kun taas miehet eivät osallistuneet naisten töiden suorittamiseen. Östmanin mukaan maataloustyössä vallitsikin miehinen normi: miehiseksi koodatun työn suorittaminen oli arvostetumpaa kuin naiselliseksi koetun työn ja naisten töitä arvostettiin käytännössä vain silloin kun he työskentelivät yhdessä miesten kanssa. Tämän lisäksi naiset työskentelivät usein ns. avustavissa tehtävissä eli heidän työnsä oli alisteista miesten suorittamalle työlle.⁸⁶ Anu Pylkkänen on päätenyt samaan tulokseen piikojen oikeudellista asemaa koskevassa artikkelissaan. Hänen mukaansa naiset ja erityisesti piikat tekivät maataloudessa hyvin monenlaisia töitä, myös raskaita ulkotöitä, mutta tätä kovaa työtä ei arvostettu samassa määrin kuin miesten töitä. ”Työnteon pitkä historia ei siis suinkaan kerro tasa-arvosta”, hän tiivistää.⁸⁷

Matti Peltonen on pohtinut maataloustyön sukupuolittuneisuutta tilan käsitteen kautta. Hänen mukaansa jaon naisten ja miesten töihin ei voida nähdä asettuvan kotitaloustyön

⁸³ Vattula 1989, 22.

⁸⁴ Östman 2001, 59–60.

⁸⁵ Mt., 61. Vrt. Rantalaihion näkemykseen suomalaisen sukupuolijärjestelmän ”juurista” luvussa 2.2.3.

⁸⁶ Östman 2001, 76–77.

⁸⁷ Pylkkänen 2006, 81, 93–94.

ja maataloustyön tai keveiden ja raskaiden töiden välille. Naiset osallistuivat raskaisiinkin peltotöihin ja heinäntekoon. Sen sijaan metsätöihin tai kuskina toimimiseen naiset eivät osallistuneet, koska naisille ei katsottu olevan sopivaa työskennellä yksin metsässä tai maantiellä. Peltosen mukaan naisten ja miesten töiden välinen raja kulki kotitilan ja ulkomaailman välillä, mutta tämän rajan ylittäminen oli naisille mahdollista ja tavallista kun se tehtiin useamman naisen voimin, esimerkiksi heinäntekoaikaan. Hänen mukaansa raja naisten yksityisen ja miesten julkisen sfäärin välillä onkin nähty liian ehdottomana. Peltonen kuitenkin arvelee kotitilan ja ulkomaailman välisen rajan jyrkentyneen tai ainakin sen ylittämisen harvinaistuneen siirryttäessä 1900-luvulle, jolloin naiset vetäytyivät entistä enemmän kotipiiriin.⁸⁸

Peltonen myös kommentoi esimerkiksi Rantalaihon tekstissä⁸⁹ esiintynyttä ajatusta siitä, etteivät naisten ja miesten elämänpiirit olisi olleet suomalaisella maaseudulla erilliset, vaan ne olisivat eriytyneet vasta yhteiskunnan modernisaatiokehityksen myötä. Peltosen mukaan sukupuolten maailmat olivat erilliset sekä ideologian että käytännön työnjaon tasolla ja esimerkiksi pihapiiri ja pirtti jakautuivat selkeisiin miesten ja naisten alueisiin. Elämänpiirien jako ei vain tapahtunut tiukasti kotitöiden ja maataloustöiden välillä, kuten on ajateltu. Hänen mukaansa naisten osallistumista pihapiirin ulkopuolisiin töihin ei voida nähdä ”joustamisena” miesten töiden suuntaan, koska naisten osallistuminen moniin kotipiirin ulkopuolella tehtyihin maataloustöihin oli normaali käytäntö.⁹⁰

Yksinomaan naisten hoidettavaksi kuuluvaan työhön laskettiin perinteiset naisten sisätyöt (kotityöt) sekä karjatalous. Pientiloilla navettatöistä vastasivat talon emäntä ja tyttäret, mutta isommilla tiloilla nämä keskittyivät 1900-luvun edetessä erityisesti kotitöihin ja jättivät navettatyöt piikojen ja karjakoiden tehtäväksi.⁹¹ Maaseudun nuorille naisille maataloustyö oli yhä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä luonnollisin vaihtoehto. Jos kotitilalla ei riittänyt töitä, naimattomat naiset työskentelivät usein piikoina muissa taloissa. Vielä 1920-luvulla ammatissa toimivista naisista työskenteli maataloudessa yli kolme neljäsosaa. Toisen maailmansodan jälkeen maataloilla palattiin kuitenkin tilan töiden tekemiseen pääasiassa oman perheen voimin.⁹²

⁸⁸ Peltonen M. 1999, 39–45.

⁸⁹ Ks. luku 2.2.3.

⁹⁰ Peltonen M. 1992, 219.

⁹¹ Peltonen M. 1999, 45–46; Rahikainen 2001, 29–30.

⁹² Rahikainen 2001, 29; 2006a, 25.

Maataloustyö ei ollut kuitenkaan ainoa mahdollinen vaihtoehto maaseudun nuorille naisille. Monet lähtivät maaseudulta kaupunkiin parempien työmahdollisuuksien perässä. Hyvin yleistä oli muuttaa kaupunkiin piiiaksi tai kotiapulaiseksi⁹³, vaikka tämän työn houkuttelevuus vähenikin jatkuvasti 1900-luvun myötä muiden vaihtoehtojen yleistyessä. Kotiapulaisen työstä muodostui vähitellen köyhistä oloista lähteneiden tyttöjen ammatti, joka Marjatta Rahikaisen mukaan toimi usein välivaiheena nuorten naisten elämässä ennen avioliittoa tai muuta ammattia.⁹⁴ Maaseututausta ja kotiapulaisena toimiminen myös pätevöittivät muihin töihin: 1900-luvun alussa uudistuneisiin kauppoihin ja myymälöihin palkattiin mielellään kovaan ja vaihtelevaan työhön tottuneita naisia. Elintarvikkeiden myynnissä yleistyneet uudet hygieniasäännökset ja puhtausnormit vaikuttivat kaupanalan naisistumiseen. Esimerkiksi uusissa maitokaupoissa työskenteli tyypillisesti maaseudulta tulleita naisia, jotka olivat tottuneita maidon käsittelyyn.⁹⁵ Myös tehdastyö nähtiin usein piikomista parempana vaihtoehtona, koska tehtaasta sai säännöllisen palkan eikä naisen elämää valvottu ja kontrolloitu samassa määrin kuin kotiapulaisena. Teollisuus olikin 1920–1930-luvuilla maatalouden jälkeen naisten suurin työllistäjä.⁹⁶

3.2 Pohjois-Suomen naisten työnteosta

Edellisen alaluvun perusteella voidaan todeta, ettei ennen toista maailmansotaa maaseudulla syntyneillä naisilla ollut useinkaan suuria valinnanmahdollisuuksia työuran suhteen. Lisäksi sekä maataloustyö että kaupunkiin muuttamista vaatinut työskentely kotiapulaisena tai tehtaassa tarkoittivat raskasta työtä ja pitkiä päiviä. Pohjois-Suomen maaseudulla nuorten naisten valinnanmahdollisuudet olivat kuitenkin vielä niukemmat kuin muualla Suomessa, eikä tilanne juuri helpottunut välittömästi sodan jälkeen. Lapin sota tuhosi asutusten ja tilojen lisäksi valtaosan alueen infrastruktuurista. Vaikka sodanjälkeinen jälleenrakennus loi uusia työpaikkoja ja houkutteli Lappiin työntekijöitä ympäri Suomea, uudet työmahdollisuudet tarjoutuivat ennen kaikkea metsä- ja uittotyömaille sekä liikenteeseen ja auttoivat lähinnä miesten työllistymistä.⁹⁷

⁹³ Nimikkeiden kehityksestä ks. esim. Rahikainen 2006a, 29–30.

⁹⁴ Rahikainen 2001, 25–26; 2006b, 225, 236–239.

⁹⁵ Hentilä 2001, 164–168.

⁹⁶ Vattula 1989, 14–15; Rahikainen 2001, 27.

⁹⁷ Tuominen 2005, 152–157.

Hanna Snellman on kirjoittanut lappilaisten naisten valinnanmahdollisuuksista käyttäen aineistonaan samoja kämppäemäntien haastatteluja, joita itse tutkimuksessani käytän. Hänen mukaansa 1920–50-luvuilla Lapin maaseudulla syntyneet naiset joutuivat sopeutumaan perheensä ja yhteisönsä heidän työurilleen asettamiin vaatimuksiin. Koulutusmahdollisuudet olivat Pohjois-Suomessa vähäiset, minkä lisäksi naisten koulunkäyntiä ei juuri arvostettu.⁹⁸ Seija Keskitalo-Foley näkee, että 1950–1960-luvuilla pohjoissuomalaisella maaseudulla tyttöjen kouluttautumisen esteenä olivat sekä taloudelliset että ideologiset syyt. Oppikoulun ajateltiin kuuluvan ”isomman talon pojille” eikä vähävaraisesta perheestä tulleen tytön kouluttautumishalua ymmärretty. Koulutus oli kallista ja maatiloilla tarvittiin tyttöjen työpanosta. Vanhemmat saattoivat myös kokea koulunkäynnin kasvattavan nuoret pois vanhempiensa elämäntavasta ja paikallisesta identiteetistä.⁹⁹

Snellmanin mukaan aina 1970-luvulle asti Pohjois-Suomen maaseutukylissä pidettiin helposti itsestäänselvyytenä, että töihin mentiin heti pakollisten koululuokkien suorittamisen jälkeen. Naisten työmahdollisuudet olivat kuitenkin rajalliset. Suurin osa tytöistä työskenteli kotoa lähdettyään piikana tai kotiapulaisena, joille oli jatkuvaa kysyntää. Kotiapulaisen työ oli kuitenkin huonosti palkattua ja tarkoitti usein muuttoa kaupunkiin. Tämän vuoksi kämppäemännän työ näyttäytyi naisille hyvänä vaihtoehtona. Kämppäemännän työssä oli hyvä ja säännöllinen palkka, minkä lisäksi ruoka ja asunto olivat ilmaisia. Työ oli myös kausiluonteista eli sitä tehtiin lähinnä talviaikaan, mikä mahdollisti kotitilalla työskentelyn kiireiseen kesäaikaan.¹⁰⁰ Myös kandidaatintutkielmassani entiset kämppäemännät kuvaavat koulunkäynti- ja työmahdollisuutensa olleen heikot ja korostavat kämppäemännän työn olleen parempi vaihtoehto kuin piikominen sekä palkkatasonsa että työn suuremman arvostuksen vuoksi. Lisäksi naiset arvostivat kämppäemännän työn vapautta: savotalla emäntä sai työskennellä suhteellisen itsenäisesti, kun taas piikana oli jatkuvasti isäntäperheen kontrollin ja valvonnan alaisena.¹⁰¹

Keskitalo-Foleyn mukaan lappilaisnaisten suuri kertomus on kuvannut poismuuttoa. Usein Lapista muuttaminen on näyttäytynyt naisille itsestäänselvyytenä, sillä lähteminen mahdollisti laajemmat valinnanmahdollisuudet. Kotiseudulle jäämisen on

⁹⁸ Snellman 2005, 146–147.

⁹⁹ Keskitalo-Foley 2004, 70–75.

¹⁰⁰ Snellman 2005, 138–147.

¹⁰¹ Reiterä T. 2006, 35–36.

voitu katsoa kertovan epäonnistumisesta ja alistumisesta maaseudun naisen rooliin. Tämä rooli on usein nähty epäitsenäisenä ja huonosti arvostettuna. Keskitalo-Foley kritisoi lähtemistä korostavaa diskurssia ja on tämän vuoksi halunnut kiinnittää huomiota jäämiseen ja paluumuuttoon. Hänen mukaansa kaikki lappilaiset naiset joutuivat kuitenkin ottamaan kantaa lähtemiseen tai jäämiseen tulevaisuuttaan ja omaa uraansa pohtiessaan.¹⁰²

3.3 Metsätyö Lapissa

Suomessa on ollut sahateollisuutta jo 1500-luvulta alkaen, mutta metsäteollisuuden varsinaisen kasvun voidaan katsoa alkaneen 1860-luvulla. Metsäteollisuuden vauhdittumiseen vaikuttivat sekä noususuhdanne kansainvälisillä sahatavaramarkkinoilla että höyrysahojen perustamisen estäneiden säännösten purkaminen Suomessa. Lisäksi 1880-luvulla alkanut selluloosateollisuus lisäsi puutavaran kysyntää ja monipuolisti raaka-aineiden hankintaa myös tukkeja pienemmän pinotavaran suuntaan.¹⁰³

Pohjois-Suomessa sahateollisuuden kehitys oli selvästi muuta maata hitaampaa. Ensimmäinen höyrysaha perustettiin Iijoen suulle jo 1860, mutta vielä 1900-luvun alussa pohjoisen metsäteollisuus oli muuhun maahan verrattuna pientä ja muutaman yhtiön haltuun keskittynyttä. Erityisesti Ab Kemi Oy:n eli Kemi-yhtiön merkitys alueella oli suuri. Toimijoiden vähyys heikensi kilpailua ja puuta sai ostettua pohjoisesta halvalla. Tämä oli ongelmallista pohjoisen ylivoimaisesti suurimmalle metsänomistajalle, valtiolle. Metsähallitus perustikin oman Veitsiluodon sahansa Kemiin vuonna 1920.¹⁰⁴

Lapin metsävarat olivat valtavat, mutta puun kuljetus teki niiden hyödyntämisestä ongelmallista. Etäisyydet olivat pitkiä ja maantie- sekä rautatieverkko kehittymättömiä. Ainoa tapa kuljettaa puuta jokisuiden teollisuuslaitoksiin oli tukkien uittaminen jokia pitkin. Metsien nollarajaksi kutsutaan rajaa, jonka takaa puuta ei kannata kuljettaa, koska puuraaka-aineen valmistus- ja kuljetuskustannukset ylittävät raaka-aineen arvon

¹⁰² Keskitalo-Foley 2004, 52–55, 62–63.

¹⁰³ Snellman 1996, 11–14; Hänninen N. 2003, 6.

¹⁰⁴ Hänninen N. 2003, 6–8.

sitä hyödyntävälle yritykselle. Nollarajaa pystyttiin siirtämään aina kauemmaksi parantamalla uittoväyliä ja lisäämällä yhtiöiden välistä yhteistyötä uittossa.¹⁰⁵

Hanna Snellman kutsuu uittoväylästä puutavaraa kuljettavaksi ”liukuhihnaksi”. Hihnan alkupää sijaitsi metsässä, jossa puun kaato tapahtui. Lapin savotat perustettiin usein keskelle asuttamatonta korpea, johon piti raivata kuljetustiet ja rakentaa asunnot. Kaadetut puut kuljetettiin joen rantaan, josta ne uitettiin jokia pitkin pääasiassa meren rannalla jokisuissa sijaitseviin teollisuuslaitoksiin. Kemijoesta, lähes koko Lapin alueelle ulottuvine sivujokineen, muodostui tärkein uittoväylä, jossa uitto jatkui jokakeväisenä tapahtumana aina vuoteen 1991 saakka.¹⁰⁶

Metsäteollisuuden laajenemisella oli suuri merkitys Pohjois-Suomen elinkeinoelämälle, koska se työllisti sekä välittömästi että välillisesti paljon ihmisiä. Hakkuutyö ja uitto olivat työvoimavaltaisia työvaiheita, minkä lisäksi erilaiset kuljetus- ja huoltotyöt työllistivät paikallisia asukkaita.¹⁰⁷ Metsä- ja uittotyöntekijöiden tarkkaa lukumäärää on vaikea selvittää varsinkaan sotia edeltävältä ajalta. Puutavarayhtiöt eivät usein olleet itsekään selvillä siitä, kuinka monta henkilöä yhtiö kulloinkin työllisti. Tämä johtui ennen kaikkea metsätyön tilapäisestä luonteesta: tietyt työvaiheet vaativat paljon työvoimaa kun taas toisina vuodenaikoina miehiä tarvittiin vähän. Metsätyöntekijät myös siirtyivät savotalta toiselle ja työskentelivät eripituisia jaksoja. Toisaalta Niko Hännisen mukaan työntekijöiden tarkka lukumäärä ei juuri kiinnostanut yhtiöitä. ”Yhtiöt laskivat puut – eivät jätkiä”, hän tiivistää.¹⁰⁸ Lauri Heikinheimon ja Toini Ristimäen mukaan vuonna 1950 Lapin läänin alueella 20 500 miestä kuului palkattuun metsä- tai uittotyövoimaan. Alan merkittävyydestä alueen väestölle kertoo se, että jopa 59 % läänin miestyövoimasta kuului metsä- ja uittotyöntekijöihin, mikä oli suurin osuus koko maassa.¹⁰⁹

Suurin osa metsätyöntekijöistä oli maaseudun väestöä, joka työskenteli kesäisin maanviljelyksessä ja maatalouden hiljaisina aikoina, erityisesti talvisin, metsätöissä. Suomessa maa- ja metsätalous siis käyttivät samaa työvoimaa ja olivat näin toisiaan

¹⁰⁵ Hänninen N. 2003, 194–195; Laine 2006, 101.

¹⁰⁶ Snellman 1996, 12–14, 42.

¹⁰⁷ Mt., 12.

¹⁰⁸ Hänninen N. 2003, 262–263, 270.

¹⁰⁹ Heikinheimo & Ristimäki 1956, 15–18.

täydentäviä, eivät kilpailevia, elinkeinoja.¹¹⁰ Sosiaaliministeriön vuonna 1921 tekemän metsätyöläistutkimuksen mukaan tilallisten osuus oli kaatomiehistä 23,7 % ja ajomiehistä 56,5 % kun tilattomien osuus oli vastaavasti kaatomiehistä 76,3 % ja ajomiehistä 43,5 %. Tilallisten osuus ajomiehistä oli suuri, koska ajomiehen oli omistettava hevonen.¹¹¹ Tilattomien osuus metsä- ja uittotyöntekijöistä kuitenkin väheni pientilavaltaisuuden kasvun myötä ja vuonna 1950 tilattomia oli hakkuumiehistä enää 18 % ja ajomiehistä 13 %. Heikinheimon ja Ristimäen mukaan metsä- ja uittotyön merkitys ansiontarjoajana oli tuolloin suurin kääpiö- ja pienviljelijäperheiden jäsenille. Pohjois-Suomessa jopa 2/3 kääpiöviljelmien perheiden jäsenistä kuului palkattuun metsä- ja uittotyövoimaan.¹¹²

Metsä- ja uittotyössä tarvittiin työvoimaa niin paljon, ettei harvaanasutun Pohjois-Suomen väestö riittänyt. Työntekijöitä houkuteltiin etelästä savotoille mm. lehti-ilmoituksilla ja miehiä saapuikin Lappiin eri puolilta Suomea työn ja ansioiden toivossa. Toisaalta esimerkiksi 1930-luvun lamavuosina tulijoita olisi ollut paljon enemmän kuin työntekijöitä voitiin ottaa ja varsinkin ilman metsätyökokemusta matkaan lähteneet miehet jäivät ilman työpaikkaa.¹¹³ Etelämpää saapuneita miehiä työskenteli sekä hakkuutyössä että uitoissa. Hanna Snellmanin mukaan aina 1960-luvulle asti metsä- ja uittotöissä työskennelleitä on käytännössä mahdotonta erottaa toisistaan, koska oli tavallista, että samat miehet osallistuivat kumpaankin työvaiheeseen. Usein viljelijät palasivat kuitenkin hakkuun loputtua tiloilleen kevättöihin, joten uiton työvoima saattoi koostua enemmän ulkopaikkakuntalaisista. Toisaalta jokivarsien asukkaat osallistuivat yleensä uittoon oman kylänsä kohdalla, minkä lisäksi uitto oli yleinen kesätyöpaikka Pohjois-Suomen koululaisille. Pohjoisen metsätöihin osallistui miehiä eri puolilta Suomea 1960-luvulle asti, jolloin metsurin työ ammatillistui ja koneellistui sekä vaati vähemmän työvoimaa.¹¹⁴

Metsätyön koneellistumisen ensimmäinen murros osuu 1950–1960-luvuille, jolloin moottorisahat yleistyivät puunkaadon välineenä ja traktorit syrjäyttivät vähitellen hevoset puun metsäkuljetuksessa. Metsätyö koneellistui Suomessa monista muista maista jäljessä, koska 1950-luvulle asti työvoimaa oli tarjolla runsaasti ja palkkataso

¹¹⁰ Reiterä R-L. 1979; 4, 10–12.

¹¹¹ Eenilä 1968, 24.

¹¹² Heikinheimo & Ristimäki 1956, 55–67. Tutkimuksessa kääpiöviljelmiksi luokitellaan tilat, joilla on 0,25–4,99 ha peltoa ja pienviljelmiksi tilat, joilla on 5–9,99 ha peltoa.

¹¹³ Hänninen N. 2003, 264–274.

¹¹⁴ Snellman 1996, 29, 42, 106–111.

pysyi tämän vuoksi alhaisena. Miestyön kilpailukyky koneisiin nähden oli näin ollen hyvä, minkä lisäksi sodanjälkeinen pääomien vähyys sekä tuontisäännöstely hidastivat koneellistumista.¹¹⁵ Moottorisahat yleistyivät ensimmäisenä Pohjois-Suomen suurilla savotoilla. 1950-luvun sahat olivat kuitenkin raskaita, toimivat epävarmasti ja olivat metsätyöntekijälle suuri investointi, minkä vuoksi käsisaaha säilyi moottorisahan rinnalla. 1960-luvulla moottorisahasta kuitenkin tuli ”joka metsurin työkalu”.¹¹⁶

Lapin elinkeinorakenne muuttui 1960–70-luvuilla voimakkaasti maa- ja metsätalouden rakennemuutoksen myötä: vielä 1950-luvulla 60 % alueen työpaikoista oli maa- ja metsätaloudessa, 1970-luvun alussa enää 27 %. Tuija Alarieston mukaan alkeelliset 1960-luvun metsätyökoneet eivät vielä uhanneet metsureita ammattikuntana, koska miehiä tarvittiin yhä kaatamaan puita koneita varten. Varsinaisten metsätyökoneiden ja monitoimikoneiden yleistyminen sen sijaan vähensi työpaikkoja 1970-luvulta alkaen. Työpaikkoja vähensi merkittävästi myös työvoimavaltaisen puun kuorinnan eli parkkauksen siirtyminen pääasiassa metsästä tehtaalle 1960-luvun puolivälissä. Myös alalle jääneiden metsureiden työnkuva muuttui: Työ muuttui vakinaiseksi, ympärivuotiseksi ja varsin itsenäiseksi. Lisäksi metsureiden oli muututtava moniosaajiksi, sillä kaatotyön lisäksi työhön kuului mm. metsänistutusta, metsänparannustöitä sekä suunnittelua. 1980-luvun alussa itse hakkuutyöstä tehtiin käsin vielä 4/5, mutta 1980-luvulla hakkuukoneet yleistyivät voimakkaasti ja 1990-luvun kuluessa lähes koko hakkuu koneistettiin.¹¹⁷

3.4 Kämpääsuminen ja majoitusolojen kehitys

Pohjois-Suomen savotat sijaitsivat usein kaukana asutuksesta, joten metsätyöntekijät eivät voineet asua hakkuiden aikana kotonaan eivätkä myöskään ”kortteerissa” lähiseudun taloissa. Työntekijöitä varten rakennettiin yhteisasuntoja, eli ns. metsäkämppeä, joissa metsätyöntekijät asuivat hakkuukauden ajan noin marraskuusta maaliskuulle. Asunnot saattoivat olla joko työntekijöiden itsensä tai puutavarayhtiöiden rakentamia. Kämpämajoituksessa olleet työntekijät joutuivat tyytymään niihin majoitusoloihin ja huoltotoimiin, jotka yhtiö heille tarjosi. Toisaalta kämppien

¹¹⁵ Lehonkoski 2008, 31, 40–43.

¹¹⁶ Roiko-Jokela & Laitinen 2008, 48; Alariesto 2008, 62–64.

¹¹⁷ Alariesto 2008, 60–61; Lehonkoski 2008, 41, 45.

eristyneisyys myös vaikeutti yhtiöiden huoltotoimenpiteitä: Kaikki kämpillä tarvittava täytyi kuljettaa joko reellä tai vesireittejä pitkin, joten ylimääräisen kuljettamista pyrittiin välttämään.¹¹⁸

1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä oli vielä mahdollista, että metsätyöntekijät asuivat ns. metsäsaunassa, jossa oli sisäänlämpiävä kiuas. Jukka Eenilän mukaan kämpät, joiden lämmityslaitteena toimi irtokivistä muurattu matalapiippuinen piisi, yleistyivät Pohjois-Suomessa kuitenkin 1800-luvun lopulla ja uudemmat peltiset kamiinat 1920-luvulla.¹¹⁹ Tyypillistä kämppää kiersi makuulaveri eli ritsi tai peska, jonka päällä asukkaat nukkuivat vieretysten. Muita huonekaluja ei välttämättä ollut, ei myöskään erillistä keittiötä, vaan ruoka laitettiin kämpän keskellä sijaitsevalla tulisijalla.¹²⁰ Kämppien lisäksi suurille savotoille rakennettiin pääpirtejä eli ns. ruukinpirtejä, joissa savotan työnjohto asui. Tyypilliset ruukinpirtit olivat kämppiä suurempia asuntoja, jotka oli jaettu kolmeen osaan: ns. terävään päähän, jossa työnjohto majoittui; tylsään päähän, jossa asuivat työmiehet sekä näiden välissä olevaan keittiöön ja emännän tiloihin.¹²¹

Metsätyöläisten huonot asuinolosuhteet aiheuttivat huolestuneisuutta 1900-luvun alussa ja erityisesti SDP vaati kohentamaan kämppääsumisen oloja. Arvo Lähteen mukaan työnantajat eivät olleet innokkaita parantamaan työntekijöiden asumisolosuhteita vapaaehtoisesti, joten valtion oli puututtava niihin lainsäädäntötoimin. Vuonna 1921 järjestettiin eduskunnan aloitteesta metsätyöläistutkimus kartoittamaan oloja metsätyömailla. Ensimmäinen ns. kämppälaki eli laki metsä- ja lauttaustyöväen asumuksista saatiin kuitenkin aikaan vasta 1928, kun Norjassa vastaava laki oli säädetty 1915 ja Ruotsissa 1919.¹²² Vuoden 1928 lain tärkeimpänä sisältönä oli, että yhteisasuntojen rakentaminen tuli työnantajalle pakolliseksi, mikäli hakkuutyöt suoritettiin sellaisella seudulla, missä ei ennestään ollut tarpeeksi asuntoja työntekijöille. Kämpän tuli myös tarjota tarpeellinen suoja kylmyyttä ja kosteutta vastaan ja työnantajan oli järjestettävä työntekijöille mahdollisuus kylpemiseen ”sopiviksi katsottavin väliajoin”.¹²³

¹¹⁸ Lähde 1940, 3–4, 23; Hänninen N. 2003, 236–237.

¹¹⁹ Eenilä 1968, 191–193, 199–209.

¹²⁰ Snellman 1996, 83.

¹²¹ Eenilä 1968, 213–214; Snellman 1996, 87–90.

¹²² Lähde 1940, 5–19; Hänninen N. 2003, 239–243.

¹²³ Laki metsä- ja lauttaustyöväen asumuksista 159/1928, §1–3.

Lähteen tutkimuksessa tarkastellaan vuoden 1928 lain vaikutusta kämppien asumis- ja ravinto-oloihin. Hän on tutkinut kämppälain noudattamista kuvaavia ammattien-tarkastajien kertomuksia vuosilta 1929–1936. Kertomusten mukaan puutteellisista asumisololoista annettujen huomautusten ja korjausvaatimusten määrä suhteessa tarkastettuihin kämppiin oli laskenut näiden vuosien aikana selvästi. Lähteen mukaan säädöksiä siis noudatettiin jatkuvasti paremmin. Lisäksi tarkastuskertomuksissa kiinnitettiin huomiota lain aikaansaamiin parannuksiin ja kiitettiin työnantajia heidän hyvästä suhtautumisestaan lakiin. Tarkastuksia oli kuitenkin tehty ennen kaikkea pitkäkestoisille ja suurille metsätyömaille. Lähde toteaaakin, että kiusaus määräysten rikkomiseen oli todennäköisesti suurempi lyhytkestoisilla ja pienillä työmaille.¹²⁴

Vuonna 1947 hyväksytty uusi kämppälaki eli laki metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista yksilöi jo tarkemmin, mitä kämpältä vaadittiin. Laki muun muassa määräsi, että miehille ja naisille tuli olla erilliset majoitustilat sekä velvoitti työnantajat huolehtimaan kämpän puhtaudesta, siisteydestä, lämmityksestä, valaistuksesta ja syöpäläisten torjunnasta. Kämpissä piti olla erillinen kuivaushuone ja sauna sekä kellari ruoka-aineiden säilytystä varten, minkä lisäksi kämpän läheisyyteen oli ”sopivasti sijoitettava” kaatopaikka ja käymälä. Talviaikaan yhteen huoneeseen sai majoittaa korkeintaan 25 henkilöä ja jokaisella asukkaalla tuli olla vähintään 5 m³ ilmatilaa.¹²⁵ Sosiaaliministeriön päätöksessä määriteltiin lisäksi mm. kämpän korkeus, ikkunoiden määrä, makuusijan koko sekä kämpissä vaadittavat huonekalut ja muut tarvikkeet.¹²⁶

Hanna Snellmanin mukaan toisen maailmansodan jälkeiset kämpät alkoivat pikkuhiljaa vastata tätä kämppälaisissa luotua ideaalia, vaikka poikkeuksia yhä löytyi. Erityisesti naisten asumiseen kiinnitettiin huomiota ja emännät saivat oman huoneen. Myös kämppien hygieniat parani. Sekä sivukämppien että pääpirttien rakentamisessa alettiin käyttää yhteisiä mallipiirustuksia, mikä yhtenäisti asumistasoa. Erityisesti pääpirtteille oli ominaista tilankäytön eriytyminen: työmiehille, työnjohdolle ja emännille oli kaikille omat tilansa, joiden välinen läpikulku oli estetty. Kaikkiin tiloihin oli omat sisäänkäyntinsä ja keittiöstä oli ainoastaan tarjoiluluukut (elämänluukut) niin ”terävään” kuin ”tylsään” päähän.¹²⁷

¹²⁴ Lähde 1940, 50–57.

¹²⁵ Laki metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista 151/1947, §1–4, 10–11.

¹²⁶ Sosiaaliministeriön päätös metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista ja hevossuojista 153/1947, §1–2.

¹²⁷ Snellman 1996, 85–92.

Viimeisen kerran kämppääsumiseen puututtiin vuonna 1967. Viimeinen kämppälaki erillisine asetuksineen tarkensi ja tiukensi edellisen lain säädöksiä mm. asukasta kohden vaaditun ilmatilan määrän suhteen. Myös yhdessä huoneessa majoitettavien asukkaiden määrä rajattiin korkeintaan kahdeksaan henkilöön. Vasta tämä vuoden 1967 laki takasi työmiehille petivaatteet yhtiön puolesta ja oman lukittavan kaapin tavaroiden säilytystä varten. Yhtiön vastattavaksi säädettiin mm. asuntojen puhtaanapito, lämmitys, valaistus, postin kuljetus, juomavesi ja ensiapuvälineet.¹²⁸

Kämppälakia valmistelleen komitean mukaan yhteisasuntojen voitiin edellyttää täyttävän ”verraten ankarat ja ajan oloja vastaavat vaatimukset”, koska työnantajille annettiin uuden lain myötä mahdollisuus vaihtoehtoisesti järjestää työntekijöille yhteiskuljetus tai maksaa heille kulkemiskorvauksia kodin ja työpaikan välisen matkan kulkemisesta. Mietinnössä todetaan, että työntekijän kannalta oli edullisinta voida käydä töissä kotoaan käsin ja että tämä saattoi olla tarkoituksenmukaisempaa myös työnantajalle.¹²⁹ Alarieston mukaan viimeisen kämppälain vaatimukset tarkoittivat selkeää kohennusta majoitusoloihin. Vaatimukset täyttävien kämppien rakentaminen olisi kuitenkin tullut työnantajille niin kalliiksi, että he monissa tapauksissa siirtyivät mieluummin kuljettamaan työntekijät kotoa käsin. Vähittäinen luopuminen kämppämajoituksesta tarkoitti metsureille mahdollisuutta viettää enemmän aikaa kotonaan ja perheensä parissa. Perheettömille metsureille kämppämajoituksen loppuminen saattoi kuitenkin olla myös vaikeaa: osalle metsureista kämppä oli ollut ainoa koti.¹³⁰ Pohjois-Suomessa kämppääsumisesta luovuttiin kuitenkin muuta maata hitaammin ja viimeiset kämppätyömaat toimivat Lapissa vielä 1980-luvulla.¹³¹

3.5 Kokista kämppäemännäksi: kämppäemännyyden historia

Ruokahuolto ja ruuanlaitto kämpillä muodostivat ongelman sekä työmiehille että yhtiöille. Ruokatarvikkeiden kuljettaminen kämpille oli hankalaa, samoin ruuan säilyttäminen siellä. Kämpillä nautittava ravinto olikin sekä yksinkertaista että yksipuolista. Metsätyöntekijöiden pääruuiksi vakiintuivat jo 1880-luvulta lähtien leipä,

¹²⁸ Laki metsä- ja uittotyöntekijäin yhteisasunnoista 344/1967; Asetus metsä- ja uittotyöntekijäin yhteisasunnoista 649/1967; Asetus metsä- ja uittotyöntekijäin yhteisasunnoista ja hevossuojista 650/1967.

¹²⁹ Komiteanmietintö 1966: B 6, 14–15, 19, 35–36.

¹³⁰ Alariesto 2008, 67–68.

¹³¹ Pakkanen 1998, 224.

käristetty läski, lihakeitto ja kahvi. Kämpillä juotiin aamulla kahvi ja syötiin käristys. Metsästä tullessa syötiin lihakeittoa ja useimmiten illalla kaurapuuroa ja leipää.¹³²

Sekä Lähde että Eenilä kuvaavat kämppien ruokahuollon kehitystä kolmen eri vaiheen kautta: ensimmäisessä vaiheessa jokainen mies hankki ja valmisti itse omat ruokansa. Tämä tapa oli käytössä vielä 1920-luvulla. Toisessa vaiheessa miehet jakautuivat työryhmiä vastaaviksi keittoporukoiksi. Tällöin ajomies oli vastuussa ruokatavaroiden hankkimisesta koko työryhmälle ja hakkurit puolestaan vastasivat ruuan tekemisestä. Kolmannessa vaiheessa kämpille ilmestyivät kokit, jotka valmistsivat työmiehille ruuan. Lähde korostaa, etteivät vaiheet esiintyneet täysin kronologisesti vaan osittain päällekkäin.¹³³ Myös kandidaatintutkielmani aineiston perusteella 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kaikki kolme vaihtoehtoa olivat kämpillä tavallisia.¹³⁴

Ensimmäiset kokit työskentelivät kämpillä 1920-luvun alussa. Nämä olivat yleensä metsätyömiehen sukulaisia: vaimoja, tyttäriä tai sisaria. Pääpirteillä oli tosin ollut kokkeja jo 1900-luvun alusta lähtien. Alussa he työskentelivät omaan laskuunsa myyden miehille ruokaa annoksittain. Kokki ei siis vastannut koko kämpän ravinnosta, vaan miehet toivat yhä ruoan kotoaan. Miehet saattoivat myös palkata kämppään kokin, jolloin hänen palkkansa maksettiin yhdessä. Yhtiöt alkoivat palkata kokkeja pääpirteille jo 1920-luvulla ja 1930-luvulla niitä alettiin palkata vähitellen myös kämpille. Yhtiön palkkaamien ruuanlaittajien nimeksi vakiintui kämppäemäntä. Aluksi yhtiöidenkin palkkaamat emännät myivät ruokaa annoksittain.¹³⁵

Vuoden 1947 kämppäläissa säädettiin, että jos pitkäaikaisessa majoituksessa vähintään 20 miestä halusi perustaa yhteisen ruokakunnan, työnantajan oli hankittava polttoaineet ja ruuanlaittovälineet sekä palkattava ruokakunnalle ammattitaitoinen keittäjä. Keittäjä oli oikeutettu yhtiön puolesta majoitukseen ja ruokakunnan puolesta ilmaiseen ravintoon.¹³⁶ Lainsäädäntökomitean jäsenet ehdottivat yhteisiin ruokakuntiin ja palkattuihin emäntiin siirtymistä, koska tästä oli saatu hyviä kokemuksia sekä Ruotsista että ruokakuntia kokeilleilta suomalaisilta työmailta. Lainsäädännön tavoitteena oli turvata syrjäseuduilla työskentelevillekin työntekijöille kohtuuhintainen lämmin ateria,

¹³² Snellman 1996, 147–151.

¹³³ Lähde 1940, 66–70; Eenilä 1968, 184–185.

¹³⁴ Reiterä T. 2006, 28–29.

¹³⁵ Eenilä 1968, 184–185; Snellman 1996, 149–151.

¹³⁶ Laki metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista 151/1947, §12.

joka olisi lisäksi mahdollisimman monipuolinen ja ravitseva.¹³⁷ Käytännössä ruokakuntiin oli siirretty monilla kämpillä jo ennen vuoden 1947 kämppälakia, mutta lainsäädäntö vakiinnutti lopullisesti ruokakunnat ja kämppäemännät kämppien ruokatalouden perustaksi. Yleensä kämpän miehet muodostivat yhteisen ruokakunnan, jolla oli yksi tai useampi emäntä sekä miesten keskuudesta valittu isäntä. Isännän tehtävänä oli laskea sovituin väliajoin ns. ruokatili eli laskuttaa miehiltä ruokaan kulunut summa, joka tilitettiin edelleen kauppaan.¹³⁸

Niko Hännisen mukaan yhteisruokakunnat yleistyivät Pohjois-Suomessa muuta maata aikaisemmin. Myös kämppäemäntien koulutus aloitettiin pohjoisessa, ilmeisesti Ruotsin esimerkkiä noudattaen. Kemi-yhtiö aloitti kämppäemäntien kouluttamisen talvella 1935–1936 ja vuonna 1937 työkeskus Rovala järjesti savottakokkikursseja yhteistyössä useiden metsä- ja uittoyhtiöiden kanssa. Puutavarayhtiöiden yhteistyö savotoiden huoltoon liittyvissä kysymyksissä oli tiivistä ja vuonna 1937 ne perustivat yhteisen metsätyömiesten huoltoyhdistyksen Kaarto Oy:n, joka alkoi puolestaan järjestää kämppäemäntäkursseja 1938.¹³⁹

Sota-ajan säännöstelytalouden aikana metsätyömaiden ruokahuollon järjestäminen oli erityisen hankalaa, sillä korttiannokset eivät tahtoneet riittää raskasta työtä tekevien metsätyömiesten ravinnoksi. Tätä varten perustettiin vuonna 1940 Metsätyömaiden Muonitustoimisto. Muonitustoimisto välitti lisäruoka-annoksiin oikeuttavia ostolupia sekä elintarvikkeita metsätyönantajille ja valvoi näiden käyttöä. Muonitustoimisto osallistui myös kämppäemäntien kouluttamiseen ja yhteisruokailun edistämiseen. Se järjesti kotitalousneuvojien pitämiä kämppäemäntäkursseja, minkä lisäksi toimiston palkkaamat neuvotat kiersivät kämpillä opastamassa kämppäemäntiä. Muonitus-toimiston pohjalta vuonna 1948 syntynyt Metsätyöhuolto ry jatkoi valitustoimintaa ja julkaisi samana vuonna Kämppäemännän käsikirjan. Yhdistys kuitenkin lakkautettiin pian elintarvikesäännöstelyn lievenemisen myötä. Myöhemmät Kämppäemännän oppaat julkaisi 1948 perustettu Metsämiesten Säätiö, jonka toimintaan kuului alkuvuosina myös kämppäemäntien koulutus ja neuvonta.¹⁴⁰ Yhteisruokakuntien ja koulutettujen emäntien ansiosta ruuanlaitto työmailla muuttui taloudellisemmaksi ja

¹³⁷ Komiteanmietintö 1945:13, 21–22.

¹³⁸ Snellman 1996, 172.

¹³⁹ Lähde 1940, 70–72; Hänninen N. 2003, 250–258.

¹⁴⁰ Pakkanen 1998, 142–151, 154, 192–193, 214–216, 256–257. Kämppäemännän käsikirjasta ja Kämppäemännän oppaista tarkemmin luvussa 4.

työmiesten ruokapäivän hinta laski. Emännille myös korostettiin monipuolisen ja terveellisen ruokavalion tärkeyttä, mikä Hännisen mukaan paransi metsätyömiesten ravinnon laatua.¹⁴¹

Metsätyö oli maskuliininen ala, jolla naisia ei ollut työskennellyt käytännössä ollenkaan. Kämpät rakennettiin alun perin vain työporukkaa, miehiä, varten ja niissä oli yleensä vain yksi suuri huone. Naisen tullessa tällaiseen kämppään kokiksi, hänellä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin elää miesten kanssa samassa huoneessa. Kokin ollessa työmiehen sukulainen, hän saattoi nukkua kyseisen miehen vieressä peskalla. Muuten emäntää varten yleensä erotettiin pahviseinällä tai verholla oma soppi nukkumalaverin päähän.¹⁴² Vuoden 1947 kämppälaisissa kuitenkin säädettiin, että miehille ja naisille tuli olla omat nukkumistilansa ja vuoden 1967 laissa määrättiin, että emännän huoneen tuli olla keittiöstä erillään.¹⁴³ Pääpiirteillä olikin yleensä keittiö ja sen yhteydessä erillinen emännän huone. Tämä käytäntö yleistyi myös kämpillä. Käytännössä emännän tila eristettiin miesten tiloista hyvin tarkkaan, koska keittiöstä oli yhteys miesten tiloihin vain seinässä olevan tarjoiluluukun kautta. Miehillä ei ollut lupaa käydä keittiössä eikä varsinkaan emännän huoneessa, vaan nämä olivat emännän yksityisaluetta.¹⁴⁴

Kämppäemännän työnkuvaan kuului ruuanlaiton lisäksi kämpän siivous ja joskus myös pyykinpesu. Joillakin työmailla kämppäemännän tehtäviin kuului vesien kantaminen ja kämpän lämmitys, mutta useimmissa kämpissä nämä kuuluivat erilliselle talonmiehelle, joka oli yleensä joko vanhempi mies tai nuori poika.¹⁴⁵ Kandidaatintutkielmani perusteella miehet olivat yleensä tyytyväisiä siihen, että kämpässä oli emäntä. Aluksi tärkeintä oli, että kämppäemäntä pystyi pitämään tulta yllä miesten ollessa töissä, jolloin kämppä ei ollut kylmä heidän palatessaan. Tärkeänä uudistuksena pidettiin myös sitä, että emännän tehdessä ruuan, miehille jäi töiden jälkeen vapaa-aikaa lepoon ja varusteiden korjaamiseen. Myös ruokamenojen pienenemistä kiiteltiin, sillä ne olivat metsätyöntekijöille suuri kuluerä.¹⁴⁶

¹⁴¹ Hänninen N. 2003, 257–258.

¹⁴² Snellman 1996, 164.

¹⁴³ Laki metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista 151/1947, §1; Laki metsä- ja uittotyöntekijäin yhteisasunnoista 344/1967, §5.

¹⁴⁴ Snellman 1996, 87–92.

¹⁴⁵ Mt., 169, 172.

¹⁴⁶ Reiterä T. 2006, 26, 32.

Kämppäemännän työpäivä oli pitkä, sillä suurelle miesjoukolle oli valmistettava aamupala, päivällinen ja iltapala, minkä lisäksi aikaa kului astioiden pesuun ja kämpän siivoamiseen. Työpäivä saattoi kestää aamuneljästä yhteentoista illalla. Eräs haastatelluista kämppäemännistä (s. 1935) kuvailee tyypillistä työpäiväänsä näin:

-Nii kato ku meillehän oli aina nii että kuuelta kahvi, seittemältä ruoka potut, käristykset ja puuro.

-Jo sillan aamu seittemältä?

-Nii ja sitte kuule laittaa pulloja oli hirviä nippu mihin piti panna teet keittää. Siinä piti neljältä nousta että ensin kuule kahvipullo keittää teepullot keittäny ja sitte keittäny luukulle ne kahavit ja sitte alakanu ruokaa keittämään. Käristyshän tehään niinku tänä pänä huomen aamuksi ettei tartte ku vai kiehua. Ja sittehän alakaa ku ne lähtee kuule methään ni siivous. Siinä jäläkiruuat pannaat kiehumaan nuin ku yksinki ko minä olin mie panin jäläkiruuan kiehumaan ja lähin itte ...hetelmistähän se enimmäkseen keitettiin...siivuamaan ne kämpät. Ja kaikki piti käyvä läpi. Ja sitte ruveta jo siinä päiväruokaa laittelemaan ko ne kolomen jäläkkiin kahen jäläkkiin alako ensimmäiset tulemaan.

-Joo ni siinä jo kolmen aikoihin piti olla päiväruoka?

-Piti olla valamis kaikki kyllä

-No entäs se sitte iltapalat?

-No sitte oli kuule viijeltä kahvi. Ja taas seittemältä velli tai puuro ja leikkeleet ja. No siinä mitä oli aina päivällä aikaa ni minä virkkailin kuule sängynpeittoja.¹⁴⁷

4 Kämppäemännyyden virallinen kuva

Tässä luvussa tuon esiin, minkälainen kuva kämppäemännistä annetaan aikalaislähteissä. Nämä lähteet edustavat ns. virallisia tahoja, eli niissä pyritään määrittelemään, millainen kämppäemännän tuli olla. Ne kuvaavat tietynlaista kämppäemännän ideaalityyppiä. Erityisesti kiinnitän huomiota siihen, miten emännän sukupuolta tuodaan esiin, eli miten naiseutta ja sen vastapainona mieheyttä näissä teksteissä konstruoidaan. Koska kämppäemännät olivat vielä toisen maailmansodan jälkeen ammattiryhmänä varsin uusi, uskoisin teksteissä rakennetulla ideaalilla olleen vaikutusta ryhmän ammatti-identiteetille.

¹⁴⁷ Lusto AO2001:1022 (n35).

Luvun tärkeimpinä lähteinä toimivat kolme opasta, joista käytän yhteisnimityksiä kämppäemännän käsikirjat tai kämppäemännän oppaat. Nämä käsikirjat on tarkoitettu sekä opetusmateriaaliksi kämppäemäntien koulutukseen että kämppäemäntien avuksi kämppäoloihin. Ensimmäinen *Kämppäemännän käsikirja* ilmestyi vuonna 1948 Metsätyöhuolto ry:n julkaisemana. Käsikirjan on kirjoittanut yhdistyksen palveluksessa toiminut talousopettaja Lea Juvonen, joka toimi jo Metsätyömaiden Muonituskunnan palveluksessa kämppäemäntien opettajana ja neuvojana.¹⁴⁸ Kirjan alkulauseen kirjoittanut Toivo Koskelo¹⁴⁹ toteaa kohdanneensa työmailla ruuan puutteellisesta valmistuksesta johtuvaa elintarvikkeiden tuhlaamista, minkä vuoksi kämppäemännille oli järjestetty ruuanlaittokursseja. Käsikirja kirjoitettiin ”kurssitoiminnan helpottamiseksi ja kämpillä tapahtuvan ruoanvalmistuksen tehostamiseksi”.¹⁵⁰

Vuonna 1955 julkaistu *Kämppäemännän opas* ja siitä kymmenen vuotta myöhemmin julkaistu uudistettu painos ovat puolestaan Metsämiesten Säätiön julkaisemia. Molempien oppaiden kirjoittajaksi nimetään säätiön palveluksessa toiminut talousopettaja Maija-Liisa Grönqvist. Lisäksi oppaan eri lukuihin ovat vaikuttaneet muutkin kirjoittajat, kuten metsätyömiesten ravinnontarpeesta molempiin painoksiin kirjoittanut lääketieteen tohtori Martti J. Karvonen. Monet neuvot ovat säilyneet samanlaisina oppaista toiseen, mutta käsikirjojen uudistaminen on ollut perusteltua ennen kaikkea emännän työssä tapahtuneiden uudistusten vuoksi.¹⁵¹ Vuoden 1948 opas on kirjoitettu vielä elintarvikesäännöstelyn aikaan, kun vuonna 1965 emäntiä opastetaan jo termosastioiden ja einesten oikeanlaiseen käyttöön. Kaikki käsikirjat sisältävät kuitenkin ohjeita niin kämpän kunnolliseen siivoamiseen kuin eri ruoka-aineiden käsittelyynkin. Oppaat sisältävät myös runsaasti kämppäoloihin sopivia ruokareseptejä.

Oppaiden lisäksi käytän lähteenäni Arvo Lähteen vuonna 1940 julkaistua tutkimusta metsätyöntekijöiden majoitusoloista ja vuoden 1928 kämppälain vaikutuksista. Lisäksi viittaa kansatieteilijä Sakari Pälsin vuonna 1923 kirjoittamaan teokseen *Tukkimetsistä ja uittopuroilta*, joka on kirjoitettu matkakertomukseksi, mutta ottaa kantaa myös metsätyöläisten asumisoloihin. Näiden lisäksi hyödynnän muistitietoaineistoa kahden haastattelun osalta. *Metsäammatit metsätalouden murroksessa* -hanketta varten

¹⁴⁸ Pakkanen 1998, 192–193.

¹⁴⁹ Metsäneuvos Toivo Koskelo (1896–1971) toimi Metsätyömaiden Muonitustoimiston ja Metsätyöhuolto ry:n johtajana sekä Metsämiesten Säätiön asiamiehenä ja hallituksen jäsenenä. Pakkanen 1998, 242–243.

¹⁵⁰ Juvonen 1948, alkulause.

¹⁵¹ Kämppäemännän opas 1955, alkusanat; Kämppäemännän opas 1965, alkusanat.

haastateltiin kahta kotitalousneuvojaa eli pääemäntää, joiden tehtäviin kuului kämppäemäntien koulutus ja neuvonta sekä metsätyömaiden ravinto-olojen valvonta. Pääemännät eli ns. Lanttu-Leenat ovat syntyneet vuosina 1931 ja 1932 ja molemmat toimivat ammatissaan 1960-luvulla. Olen ottanut heidän haastattelunsa esiin kämppäemännän ideaalikuvaan yhteydessä, koska kämppäemäntien kouluttajina heillä on ollut merkittävä rooli ihanteen luomisessa ja erityisesti sen välittämisessä emännille.

4.1 Malliemäntä

Anne Ollila kuvaa 1920–30-luvuilla Suomessa yleistynyttä kotitalousideologiaa, jonka tavoitteena oli ammatillistaa perheenemännän työtä ja kasvattaa sitä kautta emäntien työn ja koko kotitalousalan arvostusta. Marttajärjestö levitti ideologiaa erityisesti maalaisnaisten keskuuteen. Ollila tiivistää ideologian tavoitteet kolmeen kohtaan: Ensinnäkin emännän työ oli rationalisoitava oikeiden työvälineiden ja -menetelmien sekä työn suunnittelun avulla. Toiseksi ruokailutottumuksia oli muutettava terveellisimmiksi ja monipuolisemmiksi. Kolmanneksi perheenemännän työtä oli arvioitava koko kansantalouden kannalta, mikä tarkoitti emäntien opettamista taloudellisuuteen ja säästäväisyyteen. Ideaalin mukaisen perheenemännän tuli ymmärtää tekevänsä työtä koko perheen ja yhteiskunnan hyväksi.¹⁵²

Kämppäemännän oppaissa painottuvat vastaavat tavoitteet. Oppaiden tavoitteena oli opettaa, miten kämppäemännät saattoivat huolehtia kämpästä oikeaoppisesti, ammatin vastuun vaatimalla tavalla. Kämppäemännän oppaissa emäntiä motivoidaan toimimaan ”malliemäntinä”, johon kuului järkevä, taloudellinen ja tehokas taloudenpito sekä ammattitaitoisuus. Kämpä nähdään emännän ”valtakuntana¹⁵³”, jonka asiat hän saa järjestää parhaaksi katsomallaan tavalla, mutta josta hänen kuuluu myös kantaa vastuuta. Ennen kaikkea kyse oli asenteesta:

¹⁵² Ollila 1993, 60–61, 112–115, 121–122.

¹⁵³ Juvonen 1948, 17, 22, 26. Ollilan mukaan kielikuvaa kodista perheenemännän valtakuntana käytettiin runsaasti. Ks. Ollila 1993, 56–58.

Kämppäemäntä. Työsi on vaativaa. Saat todella yrittää parhaasi onnistuaksesi siinä. Samat jokapäiväiset työt saattavat ruveta kyllästyttämään ja silloin on vaarana jonkinlaisen ”antaa mennä” -tunnelman syntyminen. Tällöin joutuvat hoivissasi olevat miehet kärsimään, sillä juuri Sinusta ja työsi suorituksesta riippuu heidän työkuuntensa ja mielialansa mitä suurimmassa määrin.¹⁵⁴

Kämppäemäntiä kehoitetaan suhtautumaan työhönsä ”järkiperaisesti” ja ”vastuullisesti”. Emännän suurta vastuuta korostetaan kaikissa oppaissa, koska kämpän miesten hyvinvoinnin ja terveyden nähdään olevan emännän käsissä. Vuoden 1965 oppaassa jopa sanotaan kämppäemännän työn vaikutusten ulottuvan ”aina kansantalouteen ja -terveyteen saakka”.¹⁵⁵ Jotta kämppäemäntä onnistuisi vastuullisessa työssään, hänen on suhtauduttava siihen mielenkiinnolla ja innostuneesti. Emäntien oli myös otettava vastuu ammattitaidostaan: jos emännällä ei ollut kotitalousalan koulutusta, häntä kehoitetaan hankkimaan tarpeelliset tiedot omatoimisesti (Kämppäemännän oppaasta) tai osallistumaan kämppäemäntäkurssille. Oppaan mukaan ammattitaito huomioidaan emännän palkassa, mutta ”vielä suuremman tyydytyksen tekijälleen tuottaa se varmuus, että osaa tehdä työnsä mahdollisimman hyvin”.¹⁵⁶

Malliemännän tuli siis ennen kaikkea huolehtia monipuolisesta ja terveellisestä ruuanlaitosta, sillä ”päivästä toiseen lihakeittoa tarjoava emäntä ei ole tehtäviensä tasolla”.¹⁵⁷ Vuoden 1965 opas myös muistuttaa kämppäemännän vastuun kasvavan ruokittavien suiden määrän mukana.¹⁵⁸ Ruuan laadun nähtiin vaikuttavan suoraan ruokailijan mielialaan:

Huonosti valmistettu ruoka tekee ruokailijan mielen apeaksi ja riitaisaksi. Se ei kunnolla sula eikä edistä terveyttä. Siunauksellista ruoka on silloin, kun se valmistetaan sille kuuluvalla kunnioituksella, ja se nautitaan iloisin ja tyytyväisin mielin.¹⁵⁹

Myös pääemäntänä toiminut haastateltava korostaa kämppäemännän ammattitaitoa ja sen näyttämistä hyvän emännän tunnusmerkeistä kysyttäessä:

¹⁵⁴ Kämppäemännän opas 1955, 8.

¹⁵⁵ Kämppäemännän opas 1965, 8.

¹⁵⁶ Juvonen 1948, 49. Kämppäemännän opas 1965; 8, 85.

¹⁵⁷ Kämppäemännän opas 1955, 101.

¹⁵⁸ Kämppäemännän opas 1965, 44.

¹⁵⁹ Mt., 85.

Hyvä kämppäemäntä – näitähän varmasti oli monia – mutta hän oli ammattitaitoinen, ja arvosti sitä omaa ammattitaitoa. Hän uskalsi tuoda sen esille tekemällä sitä työtä, valmistamalla ruokaa niiden mahdollisuuksien mukaan mitä oli, koska eihän aina ollu mahdollisuutta saada tuoreita kasviksia tai muita. Mutta hän pyrki käyttämään näitä terveellisiä ruoka-aineen---raaka-aineita silloin mitä mahdollista oli.¹⁶⁰

Kaikissa kämppäemännän käsikirjoissa korostetaan tehokkuutta ja säästäväisyyttä vaatimuksena hyvälle emännälle. Puutavarayhtiöille savotoiden huoltokustannukset olivat suuri menoerä, minkä vuoksi oli oleellista, että kämppäemännät osasivat toimia taloudellisesti. Metsätyömiehet puolestaan maksoivat itse ruokakuntansa kulut, joten emännän säästäväisyys oli heillekin tärkeää. Erityisesti elintarvikesäännöstelyn aikaan kirjoitetussa vuoden 1948 käsikirjassa painotetaan säästäväisyyttä ruuanlaitossa. Kämppäemäntiä mm. opetetaan käyttämään ravinnoksi kaikki eläimen ruhon osat ja hyödyntämään ruuantähteet tarkasti. Vihannesten käytön lisääminen ravinnossa nähdään tärkeäksi, ei ainoastaan niiden terveellisyyden vaan myös edullisuuden vuoksi. ”Pienellä yritteliäisyydellä voi emäntä saada ruoan paljon huokeammaksi”, oppaassa todetaan.¹⁶¹ Sen sijaan ruoan kalleus johtuu huonosta emännästä:

Itse ruoan valmistuskin vaikuttaa suuresti sen hintaan. Jos se on huolimaton, esim. suurimmat potut jätetty raaoiksi, herneet koviksi ja liha sitkeäksi, poistuu suurin osa jätteinä ruumiista hyötyä tuottamatta. Näin juuri huonosti valmistettu ruoka voi tulla kalliiksi. Sen on varmasti moni huolimaton emäntä tullut itsekin huomaamaan.¹⁶²

Säästäväisyyteen liittyy olennaisesti myös kämppäemännän työskentelyn tehokkuus ja suunnitelmallisuus. Tehokkuutta painotetaan heti ensimmäisestä käsikirjasta lähtien.¹⁶³ Myöhemmissä oppaissa erityisesti oikeiden työmenetelmien ja työskentelytapojen kautta saatava hyöty korostuvat.¹⁶⁴ Parhaana keinona emännän työskentelyn tehostamiseen nähdään kuitenkin työn tarkka suunnittelu. Kämppäemännän tuli

¹⁶⁰ Lusto AO2001:1020 (n31).

¹⁶¹ Juvonen 1948; 48–49, 60–62, 69.

¹⁶² Mt., 49.

¹⁶³ Mt., esim. 10.

¹⁶⁴ Kämppäemännän opas 1955, 10.

suunnitella jokainen työpäivänsä etukäteen, minkä lisäksi hänen kuului tehdä ainakin viikkosuunnitelma sekä aikatauluttaa myös harvemmin tehtävät työt.¹⁶⁵

Kutakin työpäivää aloittaessaan pitää emännällä olla selvä kuva siitä, mitä ja milloin on tehtävä. Silloin ei pääse syntymään hermostuttavaa kiireen tuntua eivätkä odottamattomaan lisätyöt pääse mullistamaan päiväjärjestystä. [- -] Jokaisen emännän on laadittava itse työsuunnitelma vallitsevien olosuhteiden mukaan. Suunnitteluun kulutettu aika ei varmasti mene hukkaan, koska päiväjärjestys antaa työpäivälle rungon ja emännälle mahdollisuuden pieniin lepohetkiin.¹⁶⁶

Suunnitelmallisuus nähtiin siis myös ratkaisuksi kämppäemännän liian pitkiksi venyviin työpäiviin. Se oli lisäksi hyvän ja kokeneen emännän merkki. Ensimmäkin suunnitelmallisuus lisäsi kämppäemännän työn ammattimaisuutta, koska ”suunnitellen muuttuu ruuanvalmistustyö mielenkiintoiseksi ja hauskaksi, luovaksi, arvokkaaksi toiminnaksi”.¹⁶⁷ Toiseksi se erotti hyvän emännän huonosta:

Tottuneen kämppäemännän on vuosikausien kokemus opettanut säästeliääksi myös ajan käytössä. Aloitteleva emäntä sen sijaan tuhlaa usein aikaansa suunnitelman puuttuessa eläen vain päivän kerrallaan. [- -] Suunnitelmaa ei tietenkään voi ihan orjallisesti noudattaa. Taitava emäntä osaa tarvittaessa joustaa ja muuttaa suunnitelmaa tarpeen vaatiessa.¹⁶⁸

Suunnitelmallisuus ja säästäväisyys liitettiin näin toisiinsa: hyvä kämppäemäntä osasi säästää sekä rahaa että aikaa. Emännän työskentelyn oli oltava sekä tehokasta että taloudellista, jotka nähtiin saman asian eri puolina.

Malliemännyyteen kuului oleellisesti myös siisteys ja järjestelmällisyys. Vuoden 1948 käsikirja kehottaa emäntiä tekemään kämppäkeittiöstään ”mallikeittiön”, mikä tapahtui huolehtimalla, että kaikki tavarat ovat oikeilla paikoillaan. Keittiöstä puuttuvat mukavuudet voitiin puolestaan korvata kekseliäisyydellä ja järkevyydellä.¹⁶⁹

Kämppäemännän nähtiin olevan vastuussa siitä, millaisen kuvan vierailijat kämpästä

¹⁶⁵ Kämppäemännän opas 1965, 215.

¹⁶⁶ Kämppäemännän opas 1955, 9–10.

¹⁶⁷ Kämppäemännän opas 1965, 93.

¹⁶⁸ Mt., 96.

¹⁶⁹ Juvonen 1948; 14, 20.

saivat: emäntää kehoitetaan pitämään aina portaat ja eteinen siisteinä, ”sillä niihinhan tulijan huomio ensimmäiseksi kiinnittyy” sekä huolehtimaan vierashuoneen puhtaudesta ja viihtyisyydestä.¹⁷⁰ Kämppäemännän oli myös huolehdittava oman huoneensa siivouksesta, koska tämä vaikutti vierailijoiden käsitykseen emännästä ja tämän soveltuvuudesta tehtäviinsä:

Ei omassakaan huoneessasi voi olla minkäläinen siivo tahansa. Sinnekin voi vieras vilkaista, ja silloin voi hyvä ja edullinen käsitys emännästä romahtaa.¹⁷¹

Hyvän kämppäemännän tuli siis osata paljon ja olla ”tuhattaitoinen¹⁷²”. Haastatellut pääemännät kuvaavat suurinta osaa valvontansa alla olleista emännistä ammattitaitoisiksi ja työteliäiksi. Tätä ei kuitenkaan nähty pelkästään kämppäemäntien kurssittamisen ansioksi, vaan he kokivat emäntien oppineen kotitaloustyön kotonaan. ”Entisajan naiset, maaseudulta kotoisin olevat naiset olivat oppineet tekemään työtä”, toinen pääemäntä toteaa.¹⁷³ Toinen taas sanoo, että emäntien taso oli monenkirjava, mutta joukossa oli myös runsaasti todella hyviä emäntiä:

-Ja siellähän oli aivan ihania emäntiä, jotka olivat olleet vuosikymmeniä jo työmailla, hallitsivat sen taidon. Muun muassa tämmönen (*emännän nimi, TR*) niin oli niitä parhaimpia--parhaimpia emäntiä, joita varmaan miehet ja--ja kaikki henkilökunta kunnioitti ja piti arvossaan hänen työtä. Mutta siellä on lukemattomia muitakin...

-Miksi hän oli semmonen kun...?

-Hän oli semmonen oma persoona jo. Että hän---hän niin kun osas ottaa ja jakso tehdä sitä työtä, oli kaikille ystävällinen, osas kehittää ite. Että monta kertaa kun menin jonku konsulentin kans täällä Rovaniemellä niin hän oli yleensä aina pääpirtin emäntä niin kyllä ne ihailivat ja sanoivat, että tämä on heillekin oppitunti olla tämmösen ihmisen ööh katsella hänen työtehtäviään ja työtapoja. Hän oli erittäin hyvä leipomaan. Hän leipo hyvin paljon teki rieskaa ja erittäin hyvät kampanisut oli. Mutta siellä on lukemattomia muitakin emäntiä, että ne ei ole---hän ei ollu yks ja ainut niistä emännistä joka oli, paljonkin oli.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Juvonen 1948, 22. Kämppäemännän opas 1955; 47, 51.

¹⁷¹ Juvonen 1948, 23.

¹⁷² Mt., 50.

¹⁷³ Lusto AO2001:1020 (n31).

¹⁷⁴ Lusto AO2001:1038 (n32).

4.2 Kämpän kotihengetär

Hyvä ruokatalous oli olennaista miesten hyvinvoinnille ja siivouskin välttämätöntä mm. syöpäläisten torjumiseksi. Tehokkuuden ja taloudellisuuden lisäksi kämppäemännän oppaissa kuitenkin korostettiin kämppäemännän roolia kämpän viihtyisyyden ja kodikkuuden lisääjänä. Malliemännän kämpässä ei vain näyttänyt puhtaalta, vaan sen asukkaat myös viihtyivät tilapäisessä kodissaan.

Irma Sulkunen kuvaa 1900-luvun alun raittiusliikkeen naiskuvaa ja toteaa, että kodin onnen ja viihtyisyyden nähtiin olevan naisen vastuulla. Perheenemännän oli luotava kotiin tasapainoinen ja miellyttävä tunneilmasto, jossa mies viihtyi.¹⁷⁵ Erityisesti vuoden 1948 oppaassa kämpän viihtyisyyden luomisen nähdään olevan kämppäemännän vastuulla. Tarkoituksena on luoda kämppään kodinomaisen ilmapiiri:

Älä koskaan ota edesvastuullista ja tärkeätä työtäsi ”hällä väliä” -tyyliin: eihän savotalla ole niin väliä! Älä ajattele, että työ siellä on toisenlaista kuin muualla. Kyllä se on samaa kotitaloustyötä sielläkin. Ajattele, että se on koti, vaikkapa tilapäinenkin, niin Sinulle kuin hoidossasi oleville miehillekin. Koeta siitä syystä saada tämä koti niin viihtyisäksi, kuin se Sinun voimillasi ja edellytyksilläsi on mahdollista.¹⁷⁶

Savotan ympäristön viihtyisyydestä huolehtimista korostetaan myös. Emännän tulisi kerätä roskat pihamaalta ja halutessaan laittaa sinne kukkapenkki ”silmiensä iloksi”. Myös pienen kotipuutarhan laittamiseen kehoitetaan. Kämppäemännän motivaation lähteenä nähdään ennen kaikkea kodikkuuden lisääminen, koska miesten kiitollisuuteen ei tunnu kannattavan juuri luottaa:

Vaivojensa palkaksi emäntä voi saada tyytyväisen murahduksen; ja ennen kaikkea: savotta on tullut hänelle yhä rakkaammaksi kodiksi, jossa hän ahertaa ja tuntee saavansa tyydytystä työstään.¹⁷⁷

Myös Arvo Lähde korostaa emännän kämpälle mukanaan tuomaa viihtyisyyttä ja kodin tuntua. Lähteen mukaan kämpillä, joilla on yhteiseksi palkattu emännöitsijä, miehet

¹⁷⁵ Sulkunen 1987, 161. Ks. myös Ollila 1993, 38.

¹⁷⁶ Juvonen 1948, 37–38.

¹⁷⁷ Mt., 26.

ovat ”melkein samassa asemassa kuin kotona asuessaan”, koska työstä tullessaan he pääsevät valmiiksi katettuun ruokapöytään eikä aamiaisen valmistus häiritse heidän lepoaan aamulla.¹⁷⁸ Lähde luottaa naisen läsnäolon viihtyisyyttä luovaan vaikutukseen myös muuten:

Sillä kehityksen suunnalla, että yhä useammassa asumuksessa taloutta hoitaa vakituinen emännöitsijä, on paitsi ravinto-oloihin, myöskin työläisten viihtyisyyteen, vieläpä henkisiin harrastuksiinkin erittäin edullinen vaikutus. Jo ruoan siisti valmistus ja tarjoilu ovat tietenkin omiaan saamaan aikaan viihtyisyyden tunteen. Niin ikään se, että työmiehet tullessaan nälkäisinä töistä tietävät ruuan olevan valmiina, on omiaan lisäämään viihtyisyyttä näissä muuten yksitoikkoisissa oloissa. Selvää on myöskin, että koko asunto pysyy naisen hoidossa ollen siistimpänä ja viihtyisämpänä, kuin jos talouden hoidosta huolehtisivat työläiset itse. Jos ruokakunta ei ole kovin suuri, voi emännöitsijältä riittää aikaa myöskin pyykin pesuun. [- -] Samoin voi emännöitsijä korjata heidän (*miesten, TR*) vaatteensa, parsia sukat j.n.e., joka on sen tuoman hyödyn ohella omiaan lisäämään viihtyisyyttä ja kodikkuutta.¹⁷⁹

Kahdessa myöhemmin kirjoitetussa kämppäemännän oppaassa viihtyisyyden luomisen painopiste on muuttunut pelkän kämppäemännän vastuulta koko kämpän yhteiseksi pyrkimykseksi. Oppaissa todetaan yhä, että ”vastuuntuntoinen, työnsä osaava ja siisti emäntä vaikuttaa jo olemuksellaan myönteisesti kämpän viihtyisyyteen” ja että emännän tulee ”yrittää parhaansa saadakseen kämppään mahdollisimman paljon kodin tuntua”.¹⁸⁰ Molemmissa oppaissa ensimmäinen alaluku on kuitenkin nimeltään ”Kämpän asukkaiden yhteisvastuu viihtyisyydestä” ja tätä myös painotetaan:

Tärkeää olisi näin ollen saada kämppään syntymään sopuisa ja viihtyisä ilmapiiri. Sitä luomassa täytyy olla sekä miesten että emäntien. Jokaiselta kämpän asukkaalta vaaditaan itsekuria ja toisten huomioon ottamista. Pyrkimys siisteyteen ja järjestykseen on jokaiselle kunnon kämppääsukkaalle itsestään selvä asia.¹⁸¹

¹⁷⁸ Lähde 1940, 69.

¹⁷⁹ Mt., 73.

¹⁸⁰ Kämppäemännän opas 1955, 7–8; Kämppäemännän opas 1965, 7–8.

¹⁸¹ Kämppäemännän opas 1955, 7; Kämppäemännän opas 1965, 7.

4.3 Sivistävä voima

Edellisessä aluvussa todettiin, että kämppäemäntien tehtäviin kuului kämpän viihtyvyyden lisääminen, mihin heidän koettiin naisina pystyvän miehiä helpommin. Tämä ei kuitenkaan riittänyt: emäntien piti myös aktiivisesti pyrkiä muuttamaan miesten käyttäytymistä ja elintapoja parempaan suuntaan. Kämppäemäntien roolina oli miesten valistaminen ja kasvattaminen.¹⁸² Erityisesti vuoden 1948 kämppäemännän oppaassa emäntien suhtautuminen työmiehiin määriteltiin hyvinkin holhoavaksi ja hoivaavaksi, jopa äidilliseksi:

Kämpän emännän ammatti on vaativa. Olosuhteista johtuen hänen on työskenneltävä kuukaudesta kuukauteen seuranaan vain humisevat metsän puut ja seinän toisella puolella oleva suuri miesjoukko, joka suuressa määrin on riippuvainen emännän tiedoista, taidoista ja kyvyistä. Ajattele heitä, emäntä, kuin suurta lapsiparveasi, jota Sinun on hoidettava ja kasvatettava!¹⁸³

Kämppäemäntää neuvotaan totuttamaan miehet siisteyteen ja puhtauteen sekä mm. roska- ja tuhka-astioiden käyttöön. Käymälän siivoamisen yhteydessä korostetaan, että sen käyttäjät olisi totutettava siihen, että käymäläkin voi olla siisti, jolloin ”vähitellen sen siistimistyöt vähenevät”.¹⁸⁴ Joskus kämppäemännän valistustyö saattoi lähteä perusasioista, sillä Sakari Pälsin mukaan vasta emännät opettivat miehet ruokailemaan pöydän ääressä. Emännällä vaikutti myös olevan auktoriteettia, koska ”miehet alistuivat nurkumatta määräykseen”.¹⁸⁵ Kuten edellisessä aluvussa todettiin, vuoden 1955 ja 1965 oppaissa kämpän siisteydestä ja viihtyisyydestä huolehtiminen nähdään kaikkien kämpän asukkaiden velvollisuudeksi, mutta valistusajattelu ei ole kadonnut niistäkään: vuoden 1965 oppaassa mm. kehoitetaan emäntää näyttämään siisteydessä esimerkkiä muille asukkaille.¹⁸⁶

Eniten kämppäemännän valistavaa vaikutusta kaivattiin kuitenkin ruoanlaitossa. Miesten ruokavaliota oli saatava muutettua vähärasvaisemmaksi ja monipuolisemmaksi ja emännillä oli suuri rooli tämän tavoitteen saavuttamisessa. Kotitalousalan koulutuksen saaneet pääemännät yrittivät saada kämppäemännät ymmärtämään

¹⁸² Vrt. Ollila 1993, 37–42, 204–205.

¹⁸³ Juvonen 1948, 37.

¹⁸⁴ Mt., 21, 25.

¹⁸⁵ Pälsi 1923, 64.

¹⁸⁶ Kämppäemännän opas 1965, 7.

monipuolisen ja terveellisen ruokavalion hyödyt. Pääemännät opettivat kämppäemännille terveellisen ruokavalion perusteita ja toivoivat heidän soveltavan oppejaan kämpillä.

-Terveellisempään päinhän tätä ruokataloutta yritettiin kovasti edistää, koska he aamulla söivät ensimmäisenä niin tuota poronkärästä tai käritystä ja kahvia joivat. Ensinnä oli kahvi, sitte oli tämä ruoka ja sen jälkeen he lähti metsään. Ja evästä ei ollut metsässä mitään mukana. Sen jälkeen he sitte illalla tuli ja taas oli liharuokaa. Kalaa tietenkin oli silloin millon sitä oli saatavilla. Sitä rupes niinkö miettimään, että onkohan tämä nyt terveellistä näin. Että jos siinä olis vaikka puuro aamulla ensinnä ja sitten söisivät tämän kärityksen niin se oli vähän niinku terveellisempää.¹⁸⁷

-Oliks joku asia semmonen, mikä oli hankala opettaa tai mitä joutu sillai paljon keskittyy? Et se jotenki uutta tai vierasta näille tuleville kokeille?

-No minusta yksi asia oli semmonen, joka--jota joutu miettimään, että millä tavalla opettaa näille kämppäemännille että he itte uskaltaisivat valmistaa sitä muutakin kun käritystä. Että miten saaha se väki syömään muutakin kun käritystä. Ja kaikkein vaikeimpia olivat ukkoherrat. [- -] Mutta saada nämä nuoret emännät innostumaan, jotta he voisivat tätä tietoa viedä sinne työmaalle ja saaha uskomaan siihen.¹⁸⁸

Jälkimmäinen pääemäntä koki, että terveellisen ruokavalion opettaminen kämppäemännille ja sitä kautta miehille oli vaikeaa, koska metsätyömiehet eivät halunneet muuttaa tapojaan. Lisähaastetta toi se, etteivät työnjohtajat (ukkoherrat) välttämättä tukeneet asiassa pääemäntää, vaan saattoivat päinvastoin olla vahvimmin uudistuksia vastaan. Ruokavalion muuttamisen tärkeydestä puhuttiin myös kämppäemännän käsikirjoissa. Näissäkin tiedostettiin todennäköinen muutosvastarinta:

Koettaessaan soluttaa kasviksia ruokalistaansa emännän on syytä olla alussa varovainen ja tarjota kasvisruokia vain silloin tällöin. Näin miehet vähitellen tottuvat niihin ja alkavat kaivata niitä. Emäntä on päässyt tarkoituksensa perille: saanut ruoan vaihtelevammaksi ja maukkaammaksi.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Lusto AO2001:1038 (n32).

¹⁸⁸ Lusto AO2001:1020 (n31).

¹⁸⁹ Juvonen 1948, 69.

Emäntien piti osata käyttää kekseliäisyyttään kasvisten juurruttamiseksi osaksi kämppien ruokavaliota. Yleisesti koettiin, että valistus kuitenkin kannatti ja metsätyömiesten ravintoa saatiin vähitellen muutettua terveellisempään ja monipuolisempaan suuntaan.¹⁹⁰

4.4 Sukupuolensa edustaja

Kämppäemännän naiseus ja sen mukanaan tuomat ”erityisominaisuudet” huomioidaan aikalaislähteissä. Niissä rakennetaan kuvaa naiseudesta ja naisellisuudesta, jota emäntien katsotaan automaattisesti edustavan. Tämän kuvan vastapainona näyttäytyy myös kuva metsätyömiehistä, jätkistä. Kumpikin näistä kuvista on stereotyyppinen. Tässä viimeisessä alaluvussa paneudun tarkemmin kämpän kahden sukupuolen erilaisten roolien määrittämiseen teksteissä.

Edellisten alalukujen perusteella voidaan todeta, että kämppäemännän sukupuolen nähtiin usein tuovan mukanaan tietynlaisia ominaisuuksia: naisten nähtiin olevan parempia ylläpitämään siisteyttä ja luomaan kämppään viihtyisyyttä sekä välittämään näitä ominaisuuksia myös miehille. Naisen läsnäolo teki kämpästä kodin. Erityisesti Sakari Pälsi korostaa naisen käden merkitystä kämppien muodonmuutokselle ja luo stereotyyppistä kuvaa sekä ”naisellisesta naisesta” että ”sivistymättömistä metsäläismiehistä”:

Hoitaessaan omin päin talouttaan miesväki harvoin jaksaa pitää turhantarkkaa huolta siisteydestä ja muista pikkuseikoista, ja ahtaassa metsäsaunassa olot menevät suoraan sanoen hunningolle. Tukkimiehet ovat itsekin huomanneet vajavuutensa ja alkaneet hankkia naisia emänniksi metsäsaunoihin. Naisten tulo on perin pohjin muuttanut saunain asun ja olot. [- -] Hyvä joukko erämaaelämän voimaa ja alkuperäisyyttä on tietysti kadonnut edellisen suorasukaisen järjestelmän mukana, mutta tappiota ei ole valitettu asianomaisten taholta. [- -] Naisten tulo metsätyömaille on ollut tämän elämän alan suurin tapahtuma.¹⁹¹

¹⁹⁰ Esim. Pälsi 1923, 64; Komiteanmietintö 1945:13, 22; Lusto AO2001:1038 (n32).

¹⁹¹ Pälsi 1923, 62–64.

Naisen läsnäolo näkyi siistiytymisensä niin kämpän ulko- kuin sisäpuolellakin. Erityisesti naiseuden merkit levittäytyivät itse kämppään, johon ilmestyi paperinen pöytäliina ja peili.¹⁹² Myös toinen pääemännistä jakaa stereotyyppisen metsätyömieskuvan kertoessaan, miten hän opetti miehille monipuolisen ruokavalion hyvistä puolista. Hän kuvaa ”karhumaisia” metsätyömiehiä, joille piti puhua heidän omaa kieltään:

-Metsätyömiesten koulutuskin alkoi jossakin vaiheessa. Niin---niin minun piti pitää siellä tuntia huoltoasioista ja ruokahuollosta. Niin minä alotin sen olkoot nyt oppitunti, näille miehille, metsureita; äreitä, möreitä. Siellä oli pientä, suurta, hyvin vaikeita luonteita. Siis minkä näköstä---mitä karhuja ne oli kaikki ne miehet. Niin että: ihminen on kun kone. Kun te aamulla lähdette tuosta pihasta, kuka lähtee autolla, ei se auto lähe itsestään käyntiin. Se tarvitsee lisäainetta. Se tarvitsee polttoainetta. Se tarvitsee voiteluainetta. Ette te ole huonompia koneita ku se auto. Te tarvitsette polttoainetta, että pystytte ajamaan sitä autoa, tekemään työtä siellä moottorisahalla sahata. Se moottorisahaki tarttee polttoainetta ja voiteluainetta. Polttoainetta on nämä ja nämä ruoka-aineet. Sitten voiteluaineita a, b, c, d, e-vitamiinit. Se mikä vaikuttaa mihinki... Minulla oli sellaisia kuvia, piirsin kalvolle. Sillon vielä jakso innostua.¹⁹³

Sukupuoli näkyi kämpässä paitsi stereotyyppisissä rooleissa myös ulkomuodossa. Kämpäemännän oppaissa ja emäntien koulutuksessa asetettiin tiettyjä vaatimuksia kämpäemäntien ulkonäölle. Vaatimukset voidaan tiivistää sanoihin siisti ja puhdas:

Ole aina siisti niin pukeutumisessasi kuin työssäsikin. Ei Sinun tarvitse olla ”hieno”, tärkeintä on, että vaatteet ovat siistit ja Sinä itse olet *puhdas*. Pidä aina liina päässäsi (vaikka valkoisesta paperista valmistettu), ei koristeena takaraivolla, vaan niin, että se tosiaan vastaa tarkoitustaan: keitosta ei löydy hiuksiasi. Monimutkaiset kampaukset harvoin pukevat naista, ainakaan savotalla. Varaa peili keittiösi seinälle. Ei se ole turhamaisuutesi korostusta, vaan siitä voit nähdä, onko nenänpääsi noessa ja tukkasi siisti. Et aina ehdi juosta huoneeseesi tarkistuskäynnille. Ei kukaan ota mielellään ruokaa vastaan tuhruiselta ja likaiselta emännältä.¹⁹⁴

¹⁹² Pälsi 1923, 62–64.

¹⁹³ Lusto AO2001:1020 (n31).

¹⁹⁴ Juvonen 1948, 38. Lainausmerkit ja kursiivi alkuperäisessä tekstissä.

Esimerkistä näkyy kämppäemäntään kohdistuneiden ulkonäkövaatimusten jonkinasteinen ristiriitaisuus: Vaikka ohjeissa korostetaan funktionaalisuutta, on ilmeisen tärkeää, että emäntä näyttää naiselliselta. Päässä oli oltava huivi ja kasvojen puhtaat. Toisaalta kaikenlainen hienous ja turhamaisuus ovat ei-toivottuja ominaisuuksia kämppäemännältä. Vuoden 1955 oppaassa emännän ulkoasu tuodaan esille hyvin lyhyesti¹⁹⁵, mutta 1965 sama ristiriitaisuus näkyy uudelleen:

Emännän työ asettaa määrätyt vaatimukset ulkoasulle. On pidettävä mielessä, että vaatteet valitaan työn mukaan. Keittiöasuun kuuluu lyhythihainen työpuku tai takki, valkea esiliina ja valkea päähine. Emännän on pidettävä huolta tämän asun puhtaudesta ruokaa käsitellessään ja jakaessaan. [- -] Musta, pitkähihainen villapusero ja pitkät, piukat housut saattavat olla tarkoituksenmukaisia vapaa-ajan pukimia, mutta eivät sovi lieden ääressä puuhailevalle emännälle. Työpuvun tulee olla ilmava, vilpoinen ja helposti pestävä. Puuvilla on sopiva työpuvun tai takin valmistusaineeksi. Näyttää hauskalta, jos keittiöpuvun päähine on valkoista puuvillaa. [- -] Korut, monimutkaiset tukkalaitteet, liika ehostaminen ja värilliseksi lakatut kynnet eivät kuulu työasuun. Siistiksi kammattu tukka, raikkaaksi pestyt kasvot ja lyhyet puhtaat kynnet ”ehostavat” emäntää parhaiten. Moitteeton ulkoasu antaa emännästä miellyttävän ensivaikutelman.¹⁹⁶

Jälkimmäisessä esimerkissä liian hienostelun ja feminiinisuuden lisäksi on koettu tarpeelliseksi kitkeä kämppäemännistä kaippu moderniin pukeutumiseen. Piukat housut ja villapaidat eivät kuuluneet emännän työasuun, vaan siisti ja naisellinen asu valkoisella esiliinalla ja hilkalla varustettuna. Naisen pukeutumiseen ei myöskään kuulunut rikkinäisissä vaatteissa kulkeminen, sillä kuten vuoden 1948 opas huomauttaa, ”jokainen nainen osaa sen verran käyttää neulaa ja lankaa, että hän kykenee pukimensa korjaamaan”.¹⁹⁷

Kämppäemännän käytös miehiä kohtaan otetaan oppaissa esiin, mutta mielestäni sitä käsitellään yllättävän vähän. Toinen pääemännistä jopa sanoo, ettei kämppäemäntäkurssien opetusohjelmaan varsinaisesti kuulunut käyttäytymistä tai ”psykologiaa” käsitteleviä luentoja. Hän arveleekin, että nykyisin vastaavassa

¹⁹⁵ Kämppäemännän opas 1955, 8.

¹⁹⁶ Kämppäemännän opas 1965, 9–10. Lainausmerkit alkuperäisessä tekstissä.

¹⁹⁷ Juvonen 1948, 38–39.

tilanteessa annettaisiin paremmat ohjeet.¹⁹⁸ Oppaiden mukaan kämppäemännän tuli olla iloinen ja ystävällinen sekä ennen kaikkea tasapuolinen kaikkia miehiä kohtaan. Tätä vaatimusta tehostetaan mm. muistuttamalla emäntää siitä, etteivät he saa pitää terävää päätä suuremmissa arvossa kuin työmiesten puolta ja että heidän on tarjottava kaikille yhtä hyvää ruokaa. ”Suosikkijärjestelmä kaataa Sinut itsesi ennen pitkää”, vuoden 1948 oppaassa tähdennetään.¹⁹⁹

Kämppäemännän oli käyttäydyttävä niin, että hän ansaitsi miesten kunnioituksen ja arvonannon.²⁰⁰ Toinen pääemännistä sanoo, että emännän puhetavalla oli usein suuri merkitys kämpän asukkaiden keskinäisille väleille ja sanoo, että emännän ”hymy ei saanut hyytyä”.²⁰¹ Vuoden 1965 oppaassa kämppäemännältä vaaditaan ”hillittyä” käytöstä ja vuoden 1948 oppaassa korostetaan, ettei miesten puheisiin aina kannattanut vastata ”samalla mitalla”.²⁰² Ensimmäisessä kämppäemännän käsikirjassa puututaan muutenkin selkeimmin emännän käytökseen miehiä kohtaan:

Muista, että olet alituisen tarkastelun, arvostelun ja ”silmälläpidon” kohteena! Tämä vaatii naiselta paljon, mutta antaa myös hänelle tyydytyksen tunteen, jos hän on siitä hyvin selvinnyt. Koeta saavuttaa olemuksellasi, käytöksellasi ja työlläsi miesten kunnioitus! Silloin Sinun on helppo tulla toimeen. Helposti nimittäin voit joutua myös heidän pilkkansa, halveksumisensa ja erilaisten vihjausten kohteeksi. Tiedät, mistä tämä voi johtua. Ole iloinen ja ystävällinen *jokaista* kohtaan, mutta älä mene liiallisuuksiin! Ei Sinun aina tarvitse antaa ”sanaa sanasta”, sillä se vain yllyttää vastapuolta.²⁰³

Yllä oleva katkelma on käytännössä ainoa kämppäemännän käsikirjoista löytyvä kohta, jossa viitataan naisten siveellisyyteen. Tässäkään asiaa ei sanota suoraan, vaan viitataan siihen, että kämppäemäntä voi helposti joutua erilaisten vihjailujen ja miesten halveksunnan kohteeksi. Emännän nähdään myös aiheuttavan nämä vihjailut omalla käytöksellään. Muuten oppaissa sanotaan vain, että emännän huone on hänen yksityisaluettaan, eikä siitä saa tulla ”kokouspaikka”. Keittiön puoli ei muutenkaan

¹⁹⁸ Lusto AO2001:1038 (n32).

¹⁹⁹ Juvonen 1948, 22, 37–39, 78; Kämppäemännän opas 1955, 8; Kämppäemännän opas 1965, 13.

²⁰⁰ Juvonen 1948, 37; Kämppäemännän opas 1955, 7; Kämppäemännän opas 1965, 13.

²⁰¹ Lusto AO2001:1020 (n31).

²⁰² Juvonen 1948, 37; Kämppäemännän opas 1965, 13.

²⁰³ Juvonen 1948, 37. Lainausmerkit ja kursiivi alkuperäisessä tekstissä.

saanut muodostua miesten vakituiseksi oleskelupaikaksi, koska ”se ei ole suotavaa siisteyden eikä emännän työtehon kannalta”.²⁰⁴

Vaikka kämppäemännän käsikirjat eivät puutukaan naisten ja miesten keskinäiseen kanssakäymiseen, otetaan kysymys kämppäemännän siveydestä esiin Sakari Pälsin teoksessa. Hänen mukaansa kämpillä on eletty ”siivosti ja siveellisesti”, ennen kaikkea siksi, että emännillä on yleensä mukanaan miespuolisia omaisia. Pälsi arvioi kuitenkin, että yksinään metsäkämpille lähtevien kämppäemäntien määrä oli kasvussa. Heidänkin koskemattomuutensa oli Pälsin mukaan kuitenkin turvattu, koska miehet olivat kateellisia toisilleen naiskontakteista ja vahtivat tämän vuoksi, että emäntä sai olla rauhassa. Myöhemmin samassa teoksessa Pälsi arvelee, että ruokakuntien emännillä oli taloudellista valtaa, mikä herätti kunnioitusta miehissä. Hänen mukaansa apulaistytöt olivat kuitenkin turvattomammassa asemassa, minkä vuoksi ”olisi parasta poistaa metsätyömailta ainakin alaikäiset tytöt”.²⁰⁵

Pälsi näkee kämppäemännät selkeästi sukupuolitettuina henkilöinä ja myös miesten mielenkiinnon herättäjinä:

Nuoret päällysmiehet kokoontuvat tyttöemäntien saunoihin (*eli kämppiin, TR*), joissa puhutaan mukavia ja hakaillaan kohtalaisesti. Kilpaillessaan ikuisesti pätevistä arvostelusta pojat käyttäytyvät aika-ajoin varsin hienosti. Korpielämän karkeus muuttuu silmännähtävästi naisen läsnäollessa.²⁰⁶

Sitten tytölle pälkähti päähän nousta tulilaitteen aluspölkyn päälle jalkojaan kuivattamaan. Ne olisivat kyllä tulleet hoidetuksi vähemminkin julkisella paikalla, eikä tytöllä pitänyt olla sinne muutakaan asiaa. Päästyään pölkylle tyttö alkoi näyttää itseään joka taholta. Eikös sitä huvittanutkin nauraen katsella, kun kaksikymmentä miehistä silmäparia seurasi niitä Eevan elkeitä siinä puupölkyn päällä. Jotkut poikaset leimauttelivat varsin tulisia silmäyksiä pölkyllä keikkuvaan tyttöön. Sillä ihmissuku on aina samanlaista, ja vaikka tytöllä olikin hieman iso nenä ja paksut huulet, meni hänen hymynsä täydestä metsänuotion leiskuvassa valossa.²⁰⁷

²⁰⁴ Juvonen 1948, 22; Kämppäemännän opas 1965, 13.

²⁰⁵ Pälsi 1923, 64–66, 202.

²⁰⁶ Mt., 56–66.

²⁰⁷ Mt., 148.

Ensimmäisessä tekstissä Pälsi näkee hyvänä asiana sen, että kilpailu emännän suosiosta parantaa miesten käytöstä, joka muuten olisi karkeaa. Mies siis muuttuu automaattisesti hienostuneempaan suuntaan naisen läsnäolon vaikutuksesta. Pälsi tuntuu näkevän kämppäemännät jonkinlaisina miesten alkuperäisvoiman kesyttäjinä. Lisäksi hän toteaa toisessa esimerkissä miesten huomion emäntää kohtaan olevan automaattista, koska ”ihmissuku on aina samanlaista”. Pälsi näkee naisen kuitenkin myös aktiivisesti hakevan miesten huomiota esittelemällä itseään ”Eevan elkein”.

Haastatelluista pääemännistä kumpikaan ei tuonut itse esiin emäntien ja miesten välisiä suhteita kämpillä ja kysyttäessäkin he vastaavat kierrellen ja pyrkivät vaihtamaan aihetta. Toisaalta seuraavista haastattelukatkelmista voi päätellä, ettei haastattelijakaan ole kovin mielellään ottanut asiaa puheeksi:

-Joo. Jos palataan vielä tuohon emäntien kouluttamiseen niin tämmöstä ajattelin, että ku puhuitte että oli tämmöstä niinkun oliko se käytöstapoja ja ihmissuhdetaitoja opetettiin emännille?

-Mitenkähän minä sen sanosin? Tietenki minun oma sanotaanko nyt tuota moraalikäsitteiden tai nämä ajatukset monista asioista olivat ehkä sen verran vakaita, että monista asioista ajattelin hyvin kriittisesti. Mutta en minä---kyllä oli tällaisia yksittäisiä keskusteluja ja jouduin joskus joillaki työmailla tai työmaalta eteenpäin viemään joitaki asioita, jotka eivät oikein niinkö siihen arkipäivän elämään kuuluneet. Eri työmailta oli---oli juopottelu ja monta muuta epämäärästä asiaa. Se---sekään ei näin nytkö aattelee tätä aikaa, niin sehän oli pientä. Yleensä emän---emännät ko sanottiin että kokki on rauhotettu. He saivat yleensä asu--olla rauhassa riippuen itsestään. Mutta kyllä siellä keskusteluja tietenkin joskus käytiin.²⁰⁸

-Oliko näiltä kokeilta sitte kielletty sillai, että ne ei saanu niitten miesten kans olla niinku?

-Eli seurustelu?

-Niin.

-Ei ollu sillä lailla ei ollu kielletty. Että sehän oli varmaan jokaisen ihmisen oma asia.

-Joo.

²⁰⁸ Lusto AO2001:1020 (n31).

-Eihän sitä tietysti voi sanoa, että eikö ne siellä osa seurustellukkin, mutta tuota nehän oli jokaisen tämmösiä yksityisasiota että.

-Joo.

-Kun se ei kerran työtä häirinny niin sillonhan ei saanu puuttua semmisiin asioihin.²⁰⁹

Molemmat pääemännät kertovat emäntien ja miesten välisistä suhteista hyvin varovaisesti, ensimmäinen selitellen ja kierrellen, toinen vastaamalla kysymyksiin mahdollisimman lyhyesti. Ensimmäisen esimerkin pääemäntä sanoo joutuneensa puuttumaan jonkin verran emäntien käytökseen ja viemään ikäviä asioita eteenpäin. Hän tosin viittaa näihin ”juopotteluna ja monina muina epämääräisinä asioina”. Hän sanoo emännän yleisesti olleen ”rauhoitettu” eli koskematon ja sanoo riippuneen emännästä itsestään, saiko hän olla rauhassa. Tämä on hyvin lähellä aiemmin esitettyä kämppäemännän käsikirjan näkemystä siitä, että miesten vihjaillessa emännälle tämä on todennäköisesti antanut siihen aihetta. Toinen pääemäntä puolestaan antaa haastattelijalle sellaisen kuvan, että emäntien ja miesten keskinäiset suhteet olivat heidän yksityisasiansa, eikä niihin puututtu, jos ne eivät häirinneet työtä. Haastattelija yrittää lisäksi myöhemmin saada vahvistusta käsityksilleen siitä, että emäntien ja miesten väliset suhteet olivat kiellettyjä, mutta haastateltava kiistää tällaisen kiellon olemassaolon.

5 Kämppäemännäisyys naisten muistitiedossa

Tässä luvussa kuvaan, miten entiset kämppäemännät muistelevat kämppäelämää. Keskityn erityisesti kahteen asiaan: Ensinnäkin kysyn, minkälainen haastateltavien mielestä oli hyvä kämppäemäntä ja minkälaisia odotuksia heihin kohdistui. Toiseksi kysyn, minkälainen kämpän naisten ja miesten välinen suhde oli ja miten naiset kokivat asemansa kämppäyhteisössä.

Olen jakanut tämän tarkastelun kahteen osaan: Alaluvussa 5.2 käsittelen teemoja, jotka ovat yhdenmukaisia luvussa 4 esitetyn kämppäemännän ideaalikuvaan kanssa. Näitä teemoja ovat hyvä emännäisyys, ristiriidattomuus sekä eristyneisyys kämpän miehistä.

²⁰⁹ Lusto AO2001:1038 (n32).

Alaluvussa 5.3 esittelen puolestaan kämppäemäntien muistelusta nousevia teemoja, jotka ovat ristiriidassa kämppäemännän oppaiden välittämän kämppäemäntäkuvan kanssa. Näitä teemoja ovat ensinnäkin rempseys ja huumorintajuisuus, toiseksi seurustelu miesten kanssa ja kolmanneksi miehiin kohdistuva pelko. Kutsun näitä teemoja murtumiksi, koska ne esiintyvät yleensä yhdessä virallista linjaa myötäilevien kommenttien kanssa. Murtumat eivät kyseenalaista virallista totuutta täysin, vaan tuovat siihen säröjä ja muokkaavat sitä.²¹⁰

Ennen kuin paneudun kämppäemännän asemaan kämppäyhteisössä, haluan luoda yleiskuvan siitä, keitä haastatellut kämppäemännät ovat. Ensimmäisessä alaluvussa kuvaan aineistoni naisten taustaa ja työuraa. Vaikka kyseessä on pieni otos, voi sen perusteella muodostaa jonkinlaisen mielikuvan Pohjois-Suomessa sodan jälkeen toimineista kämppäemännistä.

5.1 Kämppäemännän muotokuva

5.1.1 Kämppäemäntien tausta

Metsäammatit metsätalouden murroksessa -hanketta varten haastateltiin yhteensä 40 kämppäemäntää, joista olen rajannut aineistooni Pohjois-Suomessa työskennelleet. Lisäksi olen tässä tarkastelussa jättänyt huomiotta kaksi kotitalousneuvojaa, joiden haastatteluja käsittelin edellisessä luvussa. Kämppäemäntäaineistooni kuuluu näin 33 kämppäemäntää. Heidän haastattelutilanteessa ilmoittamansa ammattinimike on yleisimmin savotan kokki tai kämppäemäntä, mutta myös emännän apulainen tai uittokokki.²¹¹ Käytän heistä kaikista yhteisnimitystä kämppäemäntä, joka voidaan katsoa viralliseksi ammattinimikkeeksi. Haastatteluja on 31, joista kaksi on kahden kämppäemännän yhteishaastatteluja. Lisäksi kolme haastattelua on kämppäemännän ja heidän metsälalla toimineen puolisonsa yhteishaastatteluja.

Haastatellut kämppäemännät ovat syntyneet vuosien 1920 ja 1954 välillä. Lähes puolet haastatelluista (48,5 %) on kuitenkin syntynyt 1930-luvulla. Haastatteluhetkellä (2000–

²¹⁰ Eeva Peltonen kirjoittaa elämäntarinoissa olevista murtumista, jotka ovat vaihtoehtoisia tai kyseenalaistavat tarinan pääjuonen. Peltonen E. 1998, 70.

²¹¹ Haastatellut naiset työskentelivät yleensä joko pelkästään kämppäoloissa tai sekä kämpillä että uitossa. Pelkästään uittokokkeina toimineita naisia on kaksi.

2001) nämä vastaajat ovat siis olleet 60–70-vuotiaita. Myös 1920-luvulla on syntynyt 6 vastaajaa, samoin 1940-luvun alussa. Sen sijaan ns. suuriin ikäluokkiin (1945–1950-syntyneet²¹²) ja tätä nuorempiin kuuluu ainoastaan 4 vastaajaa.²¹³

Käytännössä kaikki aineiston kämppäemännät ovat syntyneet nykyisen Lapin maakunnan alueella. Vain kaksi emäntää on kotoisin muualta Suomesta: toinen Oulusta ja toinen Liperistä. Tämän aineiston perusteella Pohjois-Suomen kämpille kämppäemännäksi pestautuneet naiset olivat yleensä lappilaisia.²¹⁴ Aineiston kämppäemäntien alueellinen liikkuvuus vaikuttaa muutenkin olleen vähäistä. Vaikka metsätyö oli liikkuvaa ja monet emännistä ehtivät työskennellä kämppäemäntäuransa aikana useilla työmailla eri puolella Lappia, haastatteluhetkellä suurin osa (54,5 %) asui yhä syntymäpaikkakunnallaan. Lapin kunnat ovat pinta-alaltaan suuria, eikä samassa kunnassa asuminen välttämättä kerro paikallaan pysymisestä. Haastatteluista kuitenkin ilmenee, että monet emännistä asuivat haastatteluhetkellä synnyinkylässään tai jopa kotitilallaan. Paikkakuntaa vaihtaneista kaikki ovat yhtä lukuun ottamatta muuttaneet Lapin maakunnan sisällä.²¹⁵

Aineiston kämppäemäntien pysyvyys Pohjois-Suomessa ei liene yleistettävissä kaikkia kämppäemäntiä koskevaksi. *Metsäammatit metsätalouden murroksessa* -hankkeeseen etsittiin haastateltavia erityisesti ammatti- ja etujärjestöjen kautta. Tämän vuoksi haastateltaviksi ovat todennäköisimmin valikoituneet kämppäemännät, joilla on ollut yhteyksiä muihin haastateltuihin metsäammattilaisiin. Uskoisin monien kämppäemäntänä toimineiden naisten muuttaneen työn perässä esimerkiksi Etelä-Suomeen tai Ruotsiin. Heillä ei kuitenkaan ole välttämättä säilynyt yhteyksiä metsäalalle tai he eivät ole halunneet antaa haastattelua.²¹⁶

Käytännössä kaikki kämppäemännät ovat syntyneet maaseudulla. Suurin osa on kotoisin pientilalta ja heidän vanhempinsa elanto on koostunut maatalan hoidosta ja mahdollisesti kausittaisista metsätöistä. Perheet olivat ajankohdalle tyypillisesti suuria. Monien lapsuusmuistoja hallitsevat köyhyys ja työnteko, minkä lisäksi evakkomatka on

²¹² Suuret ikäluokat -käsitteen määrittelystä ks. esim. Karisto 2005, 17–22.

²¹³ Liitetäulukko 1.

²¹⁴ Liitetäulukko 3.

²¹⁵ Liitetäulukko 4.

²¹⁶ Vrt. Snellman, Kaunisto, Paaskoski 2002, 2–4.

ollut usein merkittävä lapsuuden tai nuoruuden kokemus. Tämän vuonna 1935 syntyneen entisen kämppäemännän lapsuudenkuvaus on aineistossa tyypillinen:

-Kerrotko vähän lapsuudesta ja nuoruudesta? Missä asuit?

-Mie olen kyllä oikeestaan niin asunu aina tässä (*kotitilan sijainti TR.*). [- -]

-Montako sisarusta teitä oli?

-Meitä on ollu kaikkiaan kahdeksan.

-Mihin ammatteihin he on sitten myöhemmin päätyne?

-Eihän heillä oikeestaan kellään niin erikoisempia ammattia. Siihen aikaan ei voinu niinku ajatellakkaan sitä koulunkäyntiä isommalti. Että tätä ihan tätä.. velipoika on tässä ihan metsätyömiehenä ollu silloin aikoinaan ja sitten sisarukset on tuossa olleet. Siihen aikaan olivat kokkina ja sitte kotiapulaisena ja kaikkia tämmöstä työtä.

-Mitä teidän vanhemmat oli ammatiltaan?

-No, eihän heilläkään siihen aikaan mitenkään erikoisempia ammattia ollu. Isä oli savotalla töissä ja äiti oli tietenki tässä kotona lasten kanssa.

-Oliko teillä maatila tai karjaa?

-Sen verran nyt oli, että meillä oli kaks-kolme lehmää, niinku että itelle saatiin siitä sitte maito ja liha.²¹⁷

5.1.2 Ura kämppäemäntänä

Suurin osa haastatelluista aloitti kämppäemännän työn alle 20-vuotiaana, kolme jopa alle 15-vuotiaana. Aloitusiän suhteen on huomioitava, että taulukoitu aloittamisikä perustuu haastateltujen omaan ilmoitukseen ja on osin epätarkka. Monet haastateltavat eivät osanneet sanoa tarkkaa vuotta, jolloin menivät ensimmäistä kertaa savotalle töihin. Joissakin tilanteissa vastaajan ilmoittama ikä tuntuu epäuskottavalta muu muistelijan antama informaatio huomioon ottaen. Kämppäemännät olivat yleisesti vanhempia kuin metsätyötä tehneet miehet aloittaessaan työskentelyn kämpällä. Miehet kuitenkin työskentelivät tavallisesti aluksi isänsä tai veljensä kanssa, kun kämppäemännän työ oli suhteellisen itsenäistä.²¹⁸

Hanna Snellman korostaa tietynlaista vaihtoehdottomuutta savotalle lähtemisen taustalla: työtä oli tehtävä, eikä kouluttamattomille naisille ollut juuri muuta tarjolla.

²¹⁷ Lusto AO2001: 1044 (n35).

²¹⁸ Liitetaulukko 2.

Toisaalta kämppäemännän työ nähtiin usein houkuttelevampana vaihtoehtona kuin lähtö vieraaseen taloon piiiaksi.²¹⁹ Rahantarve vaikuttaa olleen suurin syy kämppäemännäksi lähtemiseen. Useimmiten ensimmäiseen työpaikkaan päädyttiin sukulaisen tai muun tuttavän kautta:

-Mistä muuten kuulitte eka kerran tästä kokin paik---työpaikasta sitte että oli jossaki avoimena?

-No se oli tämä (*tuttavan nimi, TR*) joka soitti sitteku---ku--ku ei ollu mahdollisuus kouluja käyä ko meitä oli kuus lasta ja isä oli tuota kirvesmiehenä paljon työttömänä ja sillä lailla, niin nehän oli täältä kans täältä (*kotipaikka, TR*) silllon kuttuttiin niin minä sanoin, että voi minäki lähtiä tiskariksi. [- -] Se varmaan semmosesta sitte ja sitteko siellä oli se hankehomma se oli parempaa ko... Ja eikä sitä ollu niitä töitä tarjolla siihenkhään aikaan. Että se piti mennä sinne minne pääsi ja ko ei ollu varaa käyä kouluja, niin sitä lähettiin. Se oli aivan niinko automaattisesti johonki ilimansuuntaa.

-Mm. Siitä maksettiin sitte aika hyvin?

-Joo. Sillä lailla niinko kokin apulaisellekki niin se oli siihen aikaan niin se palakka oli suht koht hyvä. Että ei sitä tuolla jos siivoamassa ja ihmisille pyykkäämässä ja semmosta kävi, niin ei se ollu...²²⁰

Vaikka suurin osa haastatelluista aloitti kämppäemäntänä nuorena, naisten työurat olivat hyvin heterogeenisiä. Toiset työskentelivät emäntinä vain muutaman vuoden, toiset taas useita kymmeniä vuosia. Useimmat aloittivat kämppäemäntinä joko heti sodan jälkeen tai 1950-luvun alussa. Muutama haastateltava oli tehnyt kämppäemäntänä pitkän uran ja yksi haastatelluista työskenteli emäntänä aina vuoteen 1990 asti. Yleisesti kämppäemännän työ oli 1950- ja 1960-luvuilla kuitenkin kausiluonteista. Hakkuutyömaat toimivat talvella ja savottojen loputtua kämppäemännät lähtivät esimerkiksi kokiksi uittoon tai kotitilallensa tekemään maataloustöitä. Haastateltavat sanovat, että hyvälle emännälle löytyi aina töitä ja yleensä tutut työnjohtajat pyysivät hyväksi havaitun emännän seuraavanakin vuonna omalle työmaalleen.²²¹

Lähes kaikki haastateltavat olivat naimattomia kämppäemännäksi ryhtyessään. Kolme emännistä oli naimisissa, yksi oli eronnut ja yksi jäänyt leskeksi. Muutamaa kämppäemäntää lukuun ottamatta kaikki haastatellut menivät myöhemmin naimisiin.

²¹⁹ Snellman 2005; 138, 143, 146–147. Ks. luku 3.

²²⁰ Lusto AO2001: 1028 (n38).

²²¹ Esim. Lusto AO2001: 997 (n28), 1001 (n? ja n43), 1067 (n28).

Osa naisista jatkoi kämppäemäntänä naimisiinmenon jälkeenkin, mutta monet lopettivat ja jäivät hoitamaan kotia. Jotkut palasivat takaisin lasten kasvettua hieman vanhemmiksi: lapset saattoivat joko olla naisen mukana kämpällä tai asua esimerkiksi isovanhempien luona.

Yli puolet aineistoni kämppäemännistä oli tavannut puolisonsa savotalla. Tämä on luonnolliselta, koska kämppäemännät olivat yleensä nuoria ja naimattomia naisia ja kämpällä oli helppo tutustua nuoriin, naimattomiin miehiin. Luku ei kuitenkaan kertone koko totuutta ”kämppäromanssien” yleisyydestä, koska aineistoon on todennäköisesti valikoitunut kämppäemäntiä, joiden aviomiehet ovat työskennelleet metsäalalla.

5.2 Naisena kämppäyhteisössä: ideaalikuva toteuttaminen

Tässä alaluvussa erittelen, minkälaisia ominaisuuksia hyvältä kämppäemännältä naisten mukaan vaadittiin: mikä teki naisesta hyvän kämppäemännän. Keskityn piirteisiin, jotka vastaavat luvussa 4 esiteltyä kämppäemännän ideaalikuva. Kerron lisäksi, miten naiset kuvaavat virallista linjaa vastaavaa suhdettaan kämpän miehiin eli erityisesti kämpän tilojen sukupuolenmukaista erottelua.

Haastattelijat kysyivät yleensä haastattelun aikana, millainen oli hyvä kämppäemäntä. Joissakin haastatteluissa pyydettiin haastateltavaa kuvailemaan hyvää kämppäemäntää (”No miten kuvailisitte sitte semmosta hyvää kämppäemäntää?”²²²), toisissa taas kysyttiin haastateltavalta, millainen hänen mielestään oli hyvä emäntä (”Minkälainen on tämmönen hyvä savottakokki sun mielestä?”²²³) Jälkimmäinen kysymistapa kannustaa kertomaan oman mielipiteensä kun taas ensimmäinen tapa johtaa helposti muiden asettamien vaatimusten kuvaamiseen. Hyvän kämppäemännän ominaisuuksista kysyessään haastattelijat ovat yleensä saaneet suoria vastauksia.

Vastausten saaminen on kuitenkin vaikeutunut haastattelijoiden siirryttyä kysymään emännän ja miesten välisistä suhteista. Haastattelijat ovat yleensä kysyneet kämppäemänniltä, miten miehet suhtautuivat heihin ja heidän kämpällä oloonsa sekä

²²² Lusto AO2001: 1018 (n46).

²²³ Lusto AO2001: 1051 (n33).

minkälaiset kämppâyhteisön keskinäiset välit olivat. Nämä kysymykset olivat selvästi osa haastattelurunkoa. Emännän ja kämpän miesten väleistä on kysytty yleensä henkilökohtaisella tasolla ("No minkälaiset välit teillä sitte oli tuon työporukan kans?"²²⁴). Sen sijaan erityisesti kysymyksiä miesten suhtautumisesta naisiin vaivasi se, että kysymykset oli kysytty liian yleisellä tasolla ("No miten te sanositte että miten ne miehet sitte kohteli niitä naiskokkeja?"²²⁵). Sen sijaan, että olisi kysytty, miten miehet kohtelivat haastateltavaa itseään, on kysytty, miten miehet kohtelivat naiskokkeja yleensä. Tämä on todennäköisesti kannustanut myös vastaamaan yleisellä tasolla, sillä haastateltavat saattavat kokea vastaavansa kaikkien kämppäemäntien puolesta. Omia kokemuksia, positiivisia tai negatiivisia, ei haluta yleistettävän kämppäemäntiä yhdistäviksi kokemuksiksi. Kämppäemäntien ja miesten välisestä suhteesta saadaankin lisätietoa haastattelijoiden jatkokysymysten kautta. Kämpällä eläneiden keskinäisistä väleistä kerrotaan myös muiden kysymysten vastauksissa.

5.2.1 Puhdas, siisti ja hyvä ruuanlaittaja

Kuvatessaan hyvän emännän ominaisuuksia kämppäemännät korostavat usein käsikirjoista tuttuja teemoja. Kämppäemännän oli tehtävä hyvää ruokaa tarpeeksi halvalla ja pidettävä kämppä siistinä. Naiset korostavat kämppäemäntänä toimimisen olleen kovaa työtä ja päivien venyneen pitkiksi. Ahkeruus nouseekin tärkeäksi ominaisuudeksi tai kuten eräs haastateltava sanoo: "laiskahan siinä ei menestykkään"²²⁶. Henkilökohtainen siisteys ja puhtaus esiintyvät hyvän emännän piirteinä myös kämppäemäntien arvioissa:

-Minkälainen on sun mielestä hyvä kokki?

-Hyvä kokki, noo että se laittaa hyvää ruokaa, että se on ravitsevaa, monipuolista ja on riittävästi, että ei tee sitä liikaa ja että miehet tykkää, että se on vielä hyvän makusta ja halpaa (naurua).

-Joo.

-Ne on niinku minun mielestä kokin niinku tärkeimpiä juttuja. Ja siisti ehottomasti. Kyllä miehet ossaa arvostaa sitä, että kokki on---on siististi ja

²²⁴ Lusto AO2001: 1022 (n35).

²²⁵ Lusto AO2001: 1009 (n40).

²²⁶ Lusto AO2001: 1051 (n33).

käyttäytyy siististi ja... Että on---on muutenki siellä yleissilmäys niin siistin näköstä.²²⁷

Vastaaja mainitsee emännän tärkeimmäksi ominaisuudeksi hyvän ja edullisen ruuan laittamisen. Kämpäemännän siisti ulkomuoto ja käytös ovat kutienkin seuraavina. Muistelijalla on kokenut nimenomaan miesten arvostavan emännän siisteyttä. Siisti ulkomuoto ja pukeutuminen saatettiin kuitenkin yhdistää myös omaan mielihyvään:

-Mut sehän oli mielihyvä itelle että sai pukeutua siistit ja puhtaissa oli. Ja miehillekki ku kahvit tarjos, ruuat, niin tottakai se oli kiva että oli puhas. Ja ehkä minä olin vissiin semmonen oma---omaan pukeutumiseen niin aika vaativainen. Se piti olla myös sitte puhas.²²⁸

Kämpäemännän käsikirjoissa painottuneet säästäväisyys ja taloudellisuus olivat emäntienkin mielestä tärkeitä ominaisuuksia. He korostavat ruokapäivän hinnan merkitystä ja monet muistavat jännittäneensä, nousisiko hinta liian korkeaksi:

-Ja se oliko sitte kokilla jännää että onko noussu ruokapäivä kalliimmaksi vai onko se halventunu. Sehän oli melkein niinkö kilipailu.

-Joo.

-Tuota ei saa päivä nousta kovin korkeaksi. Ja silti pitää olla hyvä ruoka. Ko mää menin siihen ensimmäiseksi siihen työmaalla silloin niin siellä oli ollu kaks semmosta nuorta tyttöä kokkina ja niillä ehkä ei ollu siis kokemusta. Niin ne oli keittäny sitte aina vain hernekeittoa ja lihakeittoa. Ja ruoka oli tullu äärettömän kalliiksi, koska yksipuolinen ruokahan tullee aina kalliiksi. Ja sitte kauheesti käy(tti) leikkeleihä ja kun ne pilaantu niin ne heitti sitte ne tietenki menemään. No sittekö minä menin ja laitoin sitte tosi monenlaisen ruoan että se oli ihan vaihteleva ja---ja paljon laitoin ruokaa keitin kaikenlaista pöytään. Ne oli miehet sanonheet sitte siellä keskenhään, että nyt tuli semmonen kokki, että he---he ei pääse ikinä selville, että heillä maksaa niin paljon ruoka, että he ei selviä täältä. Heillä menee ne tienat niihin ruokiin. Mut siellä oli sitte yks mies ol sanonu, että eikö sitä pojat ymmärrä sitä, että monipuolinen ruoka on aina halvempaa ku se yksipuolinen. Ja ensimmäinen tili oli niin heti putos. Sehän nyt oli silloin vielä markalla arvoa. Putos kaks markkaa päivä. Seuraavasta tilistä putos taasen. Ja ne

²²⁷ Lusto AO2001: 1045 (n42).

²²⁸ Lusto AO2001: 1068 (n25).

oli ihmeissään ne miehet että miten se voi olla mahdollista--- että tuota niin ruoka on halvempaa ja se on nuin hyvää. Että ne oli niinkö niitä kokin minä, minä.

-Joo. Hyviä hetkiä.

-Niin. Siis minä sai---sait niinkö ittelles mielihyvää, että olen osannu laittaa hyvää ruokaa ja se nyt ei tullu kalliiksi.²²⁹

Esitän pitkän lainauksen kokonaisuudessaan, koska se voisi olla suoraan kämppäemännän oppaista otettu. Kyseinen vastaaja kokee, että emännän ammattitaitoisuutta mitattiin sillä, kuinka alhaisena hän pystyi ruokapäivän pitämään. Keinot edullisuuden saavuttamiseksi olivat myös samat kuin kämppäemännän oppaissa: monipuolisuus ja ruokatarvikkeiden tarkka hyödyntäminen. Ruokapäivän edullisuus nosti emännän mainetta miesten silmissä ja toi mielihyvää myös hänelle itselleen.

Kämppäemännät sanovat, että he pyrkivät kiinnittämään huomiota ruuan monipuolisuuteen ja kasvien käyttöön pääemäntien ohjeiden mukaisesti. He korostavat kuitenkin, ettei ruokavalion muuttaminen ollut helppoa, sillä miehet eivät halunneet syödä kasviksia.²³⁰ Jotkut kämppäemännät suhtautuvatkin kriittisesti sekä pääemäntien vierailuihin että valistukseen yleisemmin.

-Sitä vaan että miehille pitää vihanneksia syöttää. No sehän on selvää, että kyllä Lanttu-Leenat osaa selvittää. Mut ne ei älyä sitä, että ei niille miehille vängällä syötetä niitä.

-Joo.

-Minä sanoinkin siinä, että tuota ne on ollu niin paljon että tuota---ja minä käytän porkkanaa ja lanttua lihasopassa ja sillä lailla, mut ne tulee lautasella takasi.

-Ai ne jäi neki syömättä?

-Joo. Mut vähitellen sitte minä opetin niin, että tuota ne söi jo lanttulaatikkaa ja kääryleitä. Mut se oli pitkäaikainen, että ne sai oppimaan sen.²³¹

Lainaus tuo esiin monen kämppäemännän raportoiman ongelman: jos vihanneksia käytti ruuassa, ne jäivät syömättä. Kyseinen kämppäemäntä kuitenkin kokee, että hän sai pikkuhiljaa muutettua miesten ruokailutottumuksia ja sai heidät syömään lanttulaatikkaa ja kaalikääryleitä. Osa emännistä ei kuitenkaan halunnut edes yrittää

²²⁹ Lusto AO2001: 1068 (n25).

²³⁰ Esim. Lusto AO2001: 1001 (n? ja n43), 1029 (n38), 1040 (n30).

²³¹ Lusto AO2001: 1042 (n27).

valistamista: he kokivat, että miehet maksoivat ruuasta, joten heille oli tarjottava sitä, mitä he halusivat syödä.²³²

Kämppäemäntien oppaista tuttu ajatus siitä, että kämpppä oli miesten koti ja emännän tehtävä oli luoda sinne kodintuntua, toistui myös joidenkin naisten muistelussa. ”Se oli aivan niinkö koti tavalhaan ja emäntä oli sen kai keskipiste siinä²³³”, toteaa yksi haastateltava ja toisen mielestä kämpppäyhteisö oli kuin oma perhe²³⁴. Monelle haastateltavalle kodikkuuden tunnetta toi nimenomaan hyvä työyhteisö, eivätkä he välttämättä koe emännän roolia olennaisena kodikkuuden luomisessa.

-Nii ja kato niinku pyhäthän meilloli hirviän semmosia varsinki tuossa (*työmaan nimi, TR*) ku olthiin nin sinne jäi aina yks kakstoista miestä, ni sillon aina laitethiin niinku paremmat ruuat. Lihapihviä ja tuommosia ja leivothiin pullaa ja paistethiin lättyjä ja.

-Nii viikonloppusin sitte?

-Viikonloppusin niin. Ja sitte tuota syksyllä minä aina ku siellä ni ne oli kauhian innokhaina noukkimaan marjoja ja oli semmosta kotikasta porukkaa.²³⁵

Edellisen lainauksen kämpppäemäntä toimi ammatissa pitkään ja savottakämpät olivat hänelle tärkeitä asuinpaikkoja. Muutamat kämpppäemännät tuntuvat toimineen jonkinlaisina ”sijaisäiteinä” miehille, mutta nämä ovat yleensä naisia, jotka ovat joko aloittaneet kämpppäemännän uransa vasta vanhemmalla iällä tai jatkaneet työssä kauan:

-Ja minä saaton kerätä, katto ku oli tuota semmone huone katto, jossa ne kuivas vaattejeha ja kenkiä, ja niinkö mettästä tulit. Nii ni minä välistä sieltä, sinne olit nakanneet likasia, ni jos molin pyykillä, ni minä keräsin niitä sukkia ja sitte aina tuota pesin. Ja jos noli rikki ni minä parsin. Ni minä sitte aina menin ja sanon, että nyt pojjaat saa tulla omistamaan sukkia minen tiijä kenen nämä on. Ni kyllä ne aina sano, että sinoot sitte hyvä ihiminen, että näähä oli nii hajallaanki ja son parsinu. Ja minä, että mullaha on aikaa. Ja yks poika (*kotikunta, TR*) ni sano, että tuota hän o äitille sanonu että siellon äiti hällä. Nii ommulla toine äiti nii, että se pesee mulle sukat ja parsii.²³⁶

²³² Esim. Lusto AO2001: 1022 (n35), 1045 (n42).

²³³ Lusto AO2001: 1001 (n43).

²³⁴ Lusto AO2001: 1042 (n27).

²³⁵ Lusto AO2001: 1022 (n35).

²³⁶ Lusto AO2001: 1006 (n20).

5.2.2 Ei siellä riideltä ikinä

Kämppäemännät korostavat, että yksi emännän tärkeimmistä ominaisuuksista oli sopeutuvaisuus ja se, että tämä tuli toimeen kaikkien kanssa. Tärkeintä oli ymmärtää miesten luonnetta ja käyttäytymistä. Tämän lisäksi oli tultava toimeen toisten kämppäemäntien tai apulaisten kanssa sekä osattava käyttäytyä oikein työnjohdon seurassa.

-Mitä sun mielestä vaaditaan tämmöseltä savottakokilta sitte? Että minkälaisen sen täytyy olla, että se pärjää siellä?

-No tuota, mitenkähän mie tuohon nyt sanosin? Ainakin sen täytyy semmonen sopeutumiskykyinen. Että tuota se elämä, mikä siellä on niin se on niin paljon erilaista, mitä se on esimerkiksi kotona. [- -] Ja sitte taas se miljöö siellä, niin sehän on... No ne miehet niissäkähän on joka ainoon oma yksilö ja niitä pitäis koittaa ymmärtää. Ja vaikka niitä kuinka olis pinna tiukalla, niin ei sais sanoa hankalasti ja sillä tavalla. Että semmosta ymmärtäväistä ihmistä minusta tuntuu.²³⁷

Vastaaja kokee, että emännän täytyi jaksaa ymmärtää kaikkia kämpän miehiä ja oltava heitä kohtaan ystävällinen, vaikka ”pinna olisikin tiukalla”. Suuttua ei siis saanut, tai sitä ei ainakaan saanut osoittaa. Eräs kämppäemäntä sanookin, ettei kämppäemäntä saanut olla ”kärty²³⁸”. Tämä näkemys vastaa hyvin luvussa 4 esiteltyä pääemännän toteamusta, ettei emännän ”hymy saanut hyytyä”.

Kun kämppäemänniltä kysytään kämpän miesten ja emäntien väleistä, lähes kaikki vastaavat, ettei kämpällä ollut koskaan ristiriitoja tai ongelmia. Ristiriidattomuutta voidaankin pitää tärkeimpänä koko aineiston läpi kulkevana teemana. Naiset näkevät erimielisyyksien puuttumisen johtuneen yleensä kämpän hyvästä yhteishengestä ja mukavasta porukasta. Osa myös korostaa kaihtavansa ristiriitoja itse.

-Olik siellä ikinä tämmöstä niinku---miten nyt sanos rauhatonta tai?

-Ei, ei ollu koskaan. Ei, ei en minä semmosta huomannu ollenkaan. Ei ko ne oli enimmäkseen semmosta vähän vanhempaa porukkaa oli ne mieheikki. Siinä et se oli hyvin rauhallista porukkaa. Ei siellä oo mitään hässäkkää koskaan.²³⁹

²³⁷ Lusto AO2001: 1032 (n39).

²³⁸ Lusto AO2001: 1022 (n35).

²³⁹ Lusto AO2001: 1040 (n30).

-No minusta se tuntuu – että jos minä näin sanosin – että mitä minä olen ollu savotassa, ni minulle ei ole tuottanu mikään vaikeuksia siellä. Ei mikään asia. Enkä jos on riita tullut, ni minä en ole ruvennu riitelemään eikä minusta oo saanu kaveria, koska minusta on hirviä riellä.²⁴⁰

Pia Olsson on tutkinut sodanaikaista lotta-kuvaa ja todennut, että lotat kuvaavat välinsä sotilaisiin olleen ongelmattomat. Olsson näkee, että lotilta sodan aikana vaadittu henkinen ja fyysinen vahvuus on vaikuttanut siihen, miten he ovat olosuhteita myöhemmin kuvanneet. Hänen mukaansa esimerkiksi miesten rintamamuistoissa tai lottien päiväkirjamerkinnöissä lottien ja sotilaiden välit eivät näyttäyty yhtä toverillisina, vaan niiden kautta paljastuu mm. seksuaalista häirintää. Olsson yhdistää lotilta vaaditun vahvuuden suomalaisessa naistutkimuksessa esiintyneeseen ”vahvan suomalaisen naisen myyttiin”.²⁴¹ Pirjo Markkolan mukaan naistutkimus on halunnut esittää naiset vahvoina selviytyjinä, koska se on pyrkinyt tekemään näkyväksi heidän panostaan yhteiskunnassa. Tämä vahvuusdiskurssi näkyy kuitenkin myös suomalaisten naisten puheessa ennen kaikkea pärjäämisen korostamisena. Naiset kuvaavat selviytymistä perhe-elämän ja työelämän tilanteissa, mutta tämä pärjäämisen korostaminen on Markkolan mukaan tarkoittanut myös ongelmatilanteista vaikenemista ja konfliktien välttämistä.²⁴²

Myös kämppäemännät kertovat lähes poikkeuksetta kertomusta ristiriidattomasta kämppäyhteisöstä. Voidaan kuitenkin kysyä, kuinka totuudenmukainen tämä kuva on. On mahdollista, että naiset haluavat muistella kämppäelämää hyvällä ja korostavat tämän vuoksi sopuisuutta. Lisäksi haastattelijan kysellessä kämppäelämästä tarkemmin, konfliktitilanteita yleensä paljastuu (näistä enemmän luvussa 5.3.3). Konflikteista kerrotaan useimmiten esimerkinomaisina yksittäistapauksina.

-Oliks ikinä nää miehet sitte innostuko ne lähteen kylille kesken kaiken tai kulkusmiehet käyttikö ne alkoholia tai muuta? Oliko tämmöstä joskus?

-Hm pittää sanoa että joskus, mutta se oli ihan semmosta pienimuotosta. Enkä tuota jokuhan sieltä saatto lähtiäkki ja tulla sitte kilttinä miehenä takasin. Mutta niin mut ei semmosta ollu minun, missä minä olen ollu niin ei ollu semmosta.

²⁴⁰ Lusto AO2001: 1067 (n28).

²⁴¹ Olsson 2005, 201–202.

²⁴² Markkola 2002, 75–76, 83–84.

Onhan niitä ollu niitä ryyppysavotoitaki tuhot---tuhottamasti ja tappeluita ynnä muita, mutta ei minun aikana.

-Joo.

-Et oikein fiksuja jostain kumman syystä. Jostain kumman syystä ne oli fiksuja. Lähinnä siellä joskus alkoholi.²⁴³

Muistelija vahvistaa haastattelijan esittämän epäilyksen siitä, että oli olemassa savotoita, joilla alkoholinkäyttöä ja tappeluita oli esiintynyt enemmänkin. Hän haluaa kuitenkin korostaa, ettei hänen kohdalleen ole osunut tällaista työmaata. Vastaavanlaisia esimerkkejä on aineistossa muitakin. Naiset osoittavat tuntevansa tarinat hurjasta kämppäelämästä tai kämppäemännän ja miesten välisistä ongelmista, vaikka haastattelija ei johdattelekaan kuten edellisessä esimerkissä. Kämppäemännät kuitenkin korostavat, ettei heidän työuransa aikana ole ollut vastaavanlaisia ongelmia.²⁴⁴ Silloin kun ristiriitatilanteita kerrotaan olleen, niistä syytetään yleensä ns. lentojätkiä eli kämppältä toiselle kulkeneita miehiä tai muita yhteisön ulkopuolisia.²⁴⁵

Kämppäemännän oppaissa korostetaan emännän merkitystä hyvän ilmapiirin luomisessa ja muistutetaan emäntiä siitä, että heidän tulee kohdella tasapuolisesti kaikkia kämpän miehiä.²⁴⁶ Myös haastateltavat sanovat miesten tasa-arvoisen kohtelun olleen olennaista, jotta kämpällä vältyttiin ongelmilta.

-Minkälainen on teän mielestä semmonen hyvä kämppäemäntä?

-[- -] Rehti ja reipas, kaikki saman arvosia vaikka nyt olis vähän huonompiki, mutta kuitenkin.

-Pitk se olla hirveen tarkkaa siitä, että kaikkia miehiä kohteli samalla---saman vertasesti?

-Joo, joo. Ja niin että kohella saman arvosena. Sillä lailla sieltä jos siellä jotaki nosti ja toista paino niin sehän varmasti ois käyny kyllä se joka olis painanu niin sehän ois alakanu siinä nakkelemhaan vähäsen.²⁴⁷

-Kävikö koskaa nii että ei ois ehtiny vaikka tehä jotaki?

-Ei, eikä auttanu kuule. Se olis kyllä tullu tupen rapinat että perkele mitolet täällä päivän tehny ku ei ole heille laittaa. Jos joskus kato niinku sattuki, että älä nyt

²⁴³ Lusto AO2001: 1069 (n51).

²⁴⁴ Esim. Lusto AO2001: 997 (n28), 1014 (n45), 1040 (n30).

²⁴⁵ Esim. Lusto AO2001: 1004 (n40 ja n34), 1028 (n38), 1046 (n26). Tästä myöhemmin luvussa 7.

²⁴⁶ Ks. luku 4.

²⁴⁷ Lusto AO2001: 1070 (n41).

tule vielä syömään jo, ku tuolta tulee herroja syömään. Perkele nole mithää herroja methän me sen ruuan maksamma. Ni siinä auttanu saatana. (nauraa)²⁴⁸

Jälkimmäisestä lainauksesta nähdään, että samanarvoisuuden vaatimus ulottui myös ns. herroihiin asti. Muistelija kokee, ettei kämppäemäntä saanut suosia terävää päätä, koska työmiehet olisivat tällöin suuttuneet emännälle. Toisaalta herratkaan eivät voineet vaatia erityiskohtelua, koska kämppäemäntä ohjeistettiin toimimaan tasapuolisesti.

Tasapuolisuuden lisäksi kämppäemännän oppaissa korostetaan, että emännän oli käytöksellään ansaittava miesten kunnioitus ja arvonanto.²⁴⁹ Aineiston mukaan näin myös useimmiten tapahtui. Monet kämppäemännät kokevat, että heitä ja heidän työtään arvostettiin kämppällä. Arvostus saattoi näkyä esimerkiksi miesten emännälle osoittamana kiitollisuutena tai emännän saavuttamana arvovaltana. Kaksi yhdessä muistelevaa kämppäemäntää kokevat miesten olleen kiitollisia, vaikka sen esittäminen olikin heille vaikeaa:

(n34): Ja oikiastaan se monenki miehen semmonen hiljainen kiitos joku semmonen.

(n40): Niin ei sitä---ei sitä...Tottakai se nyt oli se kiitos sillä lailla lujemmassa, mutta se osotethiin muuten. Se tuli sieltä kuitenkin se. Eihän niinku miehet on vieläki jäykempiä kiitämhään.

(n34): Niin ei vä--vähällä kumarra.

(n40): Eihän ne vähällä. Ko mää tuolla vielä jätkä jotenki, sehän on aivan erikoisluontonen oli se – täyty olla sen – mies, joka ois sillä lailla alkanu ylistämhään... Mutta tuota kyllä se---kyllä se tuli sillä lailla...

(n34): Joo kyllä se henki siellä oli. Henki ja se tuli se olemus siellä, ko se tuli sieltä kuitenkin.

(n40): Iliman---iliman sanoja se tuli se.²⁵⁰

Keskustelu vahvistaa stereotyyppistä kuvaa, jonka mukaan miehet eivät turhaan kiittele tai ylistä naisen työtä. Samanlainen kuva välittyi edellisessä luvussa kuvatussa kämppäemännän oppaasta, jonka mukaan emännän kiitos oli oma hyvä mieli. Jotkut haastateltavat kuitenkin muistelevat miesten osoittaneen kiitollisuuttaan myös

²⁴⁸ Lusto AO2001: 1022 (n35).

²⁴⁹ Ks. luku 4.

²⁵⁰ Lusto AO2001: 1004 (n40 ja n34).

suoremmin. Eräs kämppäemäntä oli saanut ruokaporukalta joululahjaksi kultaisen riipuksen ja kertoo myös saaneensa sanallista palautetta ja kiitosta työstään:

-Joo. Mikä oli tuota mukavinta ja mikä oli ikävintä tässä uitto---savottakokin työssä?

-No minä oon aina pitäny ruuanlaitosta. Minä kyllä tykkäsin. Ja sitteko miehet aina sitten useasti aina sano, että olipa hyvää ja olipa hyvää, niin kyllä se oli sitte aina niin mukava---mukava tuota tuntusta, ettäko ne kuitenkin sanot, että olipa hyvää ja kiittelivät. Kyllä ne---kyllä ne ainako lautasen sitte toi luukulle kun ne oli syönheet niin aina ne kiitti. Ne sano että olipa hyvää (naurua). Että minä oon tykänny. Minusta ei ole missään ollu niin mukava ko kämpällä.²⁵¹

Monessa aineiston haastattelussa naiset ovat kokeneet, että miesten kunnioitus naisia kohtaan näkyi esimerkiksi siten, etteivät miehet käyttäneet alkoholia tai tapelleet emännän nähden. Erityisesti kämppäemännät muistelevat miesten kunnioittaneen nuoria kämppäemäntiä ja tarkkailleen käytöstään heidän aikanaan.

-Ja niinkun nämä miehet, ne kohteli meitä ko kukkaa. Me oltiin nuoria, me oltiin vielä silloin aika nättejäki. (naurua) Nuoria ja nättejä kaikki ja hirviän semmosia ujoja ja viattomia. Ja semmosia miten mä nyt sanosin, niin ne kohteli hirveän hienosti meitä. Aina kun mentiin niinku kämppäänki lakasemaan – niin meän piti tietysti siivota kaikki, niitten miesten kämpät ja kaikki – niin tuota ei siel ei kukaan saanu kirotta. Jos joku kiros niistä miehistä, heti joku oli sanomassa että hei, että tyttö on täällä, että nyt ei saa kirotta.

-Joo, joo.

-Hirveän hienosti kohteli meitä. Eikä tuota---ei mitenkään ollu semmosta niinku luulis, että ku on kolme tyttöä ja sata, toistasataa miestä että siellä on jotain. Mutta ei meillä oli kyllä hirveen---hirveen semmonen mukava se kohtelu.²⁵²

Vaikka lainauksen kertoja sanoo miesten kohdelleen heitä hyvin, hän paljastaa toisenlaisenkin mahdollisuuden olemassaolon. Hänen mukaansa miesten kohtelu ei ollut sellaista kuin olisi voinut luulla kolmen nuoren ja nätin tytön asuessa sadan miehen kämpässä.²⁵³

²⁵¹ Lusto AO2001: 1045 (n42).

²⁵² Lusto AO2001: 1029 (n38).

²⁵³ Ks. myös Lusto AO2001: 1068 (n25).

Nuoruuden lisäksi myös kokemus toi arvonantoa ja kunnioitusta emännälle ja erityisesti pitkään kämppäemäntänä toimineet naiset kuvaavat usein päässeensä osaksi porukkaa ja täysivaltaisiksi yhteisön jäseniksi.²⁵⁴ Kun kämppäemäntä oli kerran saavuttanut miesten kunnioituksen, hänellä oli myös kämppäyhteisössä arvo- ja vaikutusvaltaa. Tällöin hän pystyi halutessaan toimimaan kämppäemännän käsikirjojen ja pääemäntien peräänkuuluttamana valistajana, joka vaikutti läsnäolollaan ja esimerkillään miesten käytökseen. Vaikuttaa siltä, että joskus emännät joutuivat aloittamaan perusasioista: ”Mutta sen minä opetin niille, että ko ne toi lautasen aina keittiöön, niin sanomma että kiitos”.²⁵⁵ Emäntä saattoi myös asettaa rajat miesten puhetoivoille:

-Testasko ne sit kokkeja tai teitä sillä lailla, että niinkö kuinka ronskia puhetta se nyt kestää, vai?

- Joo tottakai. Mut se (*emännän nimi, TR*) oli vähän semmonen, niin että ne niinkö totteli sitä. Että sano, että nyt pittää vähäsen niinkö suikentaa suuta. Niin naureskelivat sitte ja painuvat ulos.²⁵⁶

Kuvatussa tilanteessa kämppäemäntä pystyi saavuttamansa aseman turvin komentamaan miehiä ja sai heidät lopettamaan kämppäemäntien häiritsemisen. Kämppäemäntä saattoikin toimia sovittelijana tai kurinpitäjänä toisaalta sukupuolensa ja toisaalta puolueettoman asemansa turvin. Tässä esimerkissä kämppäemännät kertovat, että emäntä saattoi keskeyttää käynnissä olevan tappelun:

(n43): Mutta paras kurinpitäjä ainaki mitä minä olin ni oli emäntä.

-Niinkö?

(n43): Se jos sattu että miehenä meni miestä rauhottamaan ni sitä oltiin heti kuule rinnuksissa kiinni ja saatethiin lyyäkki. Mutta ko meikäläinen kö hyppäs siihen rinkiin ja ni kaikki tირisi kuule ja ei emäntää passaa lyyä. Olen minä monta kertaa...

(n?): Olen minäki ollu.²⁵⁷

²⁵⁴ Esim. Lusto AO2001: 1022 (n35).

²⁵⁵ Lusto AO2001: 1056 (n37).

²⁵⁶ Lusto AO2001: 1032 (n39).

²⁵⁷ Lusto AO2001: 1001 (n? ja n43).

5.2.3 Rauhoitettu kämppäemäntä

Kämppäemännän oppaissa kämppäemäntien siveellisyyteen ei juuri viitata, eikä siitä pääemäntien mukaan puhuttu myöskään emäntien koulutuksessa.²⁵⁸ Muistitietoaineiston perusteella on kuitenkin selvää, että kämppäemänniltä oli kielletty seksuaalinen kanssakäyminen kämpän miesten kanssa eikä seurustelusuhteitakaan katsottu hyvällä. Aineiston muistelijoiden mukaan kämppäemäntä oli ”rauhoitettu” eli kämpän miehet eivät saaneet aloittaa suhdetta tämän kanssa.

-Oliko siellä sitten tämmösiä, että miehet olis yrittäny lähennellä tai vähän hakkailla tai ?

-Ei, ei ei siellä ollu eikä siellä ollu. Mitä juteltiin joskus aina siinä lunkan kautta, se elämänlunkka siinä juteltihin joskus aina, mutta ei siellä ollu mitähän riiu-hommaa eikä mitähän semmosta.

-Joo, oliko siellä muilla emännillä ollu, että ne olis ollu, oliko siellä muilla emännillä ollu, että ne olis ollu enemmän tekemisissä ?

-En minä, ei suinkaan niillä ollu kellään siellä. [- -] Ei sieltä kuulunu mitähän riiuhommia (nauraa) aina vain naurettiin, että se on rauhotettu elukka.

Elämänlunkka, elämänlunkan tuolle puolen ei saa mennä, joo.²⁵⁹

Kämppäemännän koskemattomuus pyrittiin varmistamaan siten, että emäntien huone ja keittiö olivat emäntien aluetta, jonne miehet eivät saaneet tulla. Kuten luvussa 4 kerroin, myös kämppäemännän oppaissa todettiin keittiön olevan emännän aluetta, mistä ei saanut muodostua ”kokouspaikkaa”. Kämpän pirtin ja keittiön välillä ollut tarjoiluluukku eli ns. elämänluukku toimi näin sekä alueiden rajana että yhteydenpitokanavana. Useat kämppäemännät kertovat, että miesten alue ja naisten alue pidettiin myös käytännössä erillään.

-Mutta meillä ei niinku kokeilla ei ollu asiaa sinne---ei tarvinnu siivota kämpän puolta.

-Joo. Sinne ei menty ollenkaan?

-Ei ollenkaan. Luukusta tuli as---astiat ja ruoka annettiin luukusta ja mitä oli sanomista niin luukusta. Ei mittään asiaa. Ihan oma elämänsä.²⁶⁰

²⁵⁸ Ks. luku 4.

²⁵⁹ Lusto AO2001: 997 (n28).

²⁶⁰ Lusto AO2001: 1051 (n33).

-No pelasitteko te ikinä niiden kans korttia tai mittään tai te istuitte iltaa? Olitteko te...?

-Ei. Miehethän pelas monestikki miehet pelas kyllä. Niillä oli aina joku sama jengi siellä kämpässäko pelasivat. Mutta tuota niinkö minulle ei ollu sittekö niinkö emäntäkaveria semmosia, jotka ois---minä kyllä ite oisin voinu pelata mutta tuota kaverit ei sitte ilmeisesti korttia.

-Mutta sinä et voinu mennä niitten miesten...?

-En tietenkhään. En missään nimessä mie ennää illalla menny kämpän puolelle.²⁶¹

Jälkimmäisen lainauksen perusteella voidaan sanoa, että tilojen tiukka erillisuus vaikutti nykypäivästä katsottuna normaaliin yhdessäoloon kämpällä. Haastateltava kokee olleen itsestäänselvyys, ettei hän voinut mennä miesten puolelle vapaa-ajan viettoon. On myös huomioitava, että kyseinen haastateltava on toiminut kämppäemäntänä suhteellisen myöhään, 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa.

Tilallinen erottelu toimi luonnollisesti naisten suojana: naiset eivät joutuneet katselemaan miesten juopottelua tai tappeluita. Monet naiset myös kokevat, että miesten ja naisten alueen erottelu suojasi naisia häirinnältä ja väkivallalta. Pohdin edellisessä alaluvussa, kuinka paljon kämppäemäntien muistikuva ristiriidattomasta kämppäyhteisöstä vastaa todellisuutta ja kuinka paljon siitä on jälkeinpäin luotua. Ihmisille on luontevaa muistaa menneisyydestään paremmin hyvät asiat kuin huonot ja luoda elämästään ehjä kertomus.²⁶² Ristiriidattomuuden korostaminen voi kuitenkin johtua myös siitä, että kämppäemännät elivät niin tiukasti erillään kämpän miehistä. He eivät välttämättä tiedäneet, mitä kämpässä tapahtui tai eivät halunneet tietää:

-Olihan siellä tietenki tappeluita ja muuta, mutta tuota niin ne siellä---me kurkimma vain ikkunasta ulos, jos ne siellä ulukona paini ko ne oli humalasa. Niinkö sillä lailla ettei ne niinkö meitä häirinny ollenkaan.²⁶³

-Oliko siellä mitään järjestyshäiriöitä tai tämmösiä tappeluita?

-Eipä siellä, ei muistaakseni ainakaan ole mittään ollu. Ja niinku meilläki oli niinku, auki kai ne oli ovekki kokkien huoneeseen, niin ei sinne koskaan tullu kettään. Ne kunnioitti.

²⁶¹ Lusto AO2001: 1069 (n51).

²⁶² Esim. Portelli 1991, 69.

²⁶³ Lusto AO2001: 1032 (n39).

-Tarviko ikinä pelätä?

-Ei tarvinnu pelätä ikinä, eikä tullu mieleenkään peljätä kyllä. Joskus tuo (*puolison nimi, TR*) tuli tosin mejjän huoneeseen yöllä, ko sillä oli auto ja miehet juopotteli, niin net oli kauheesti hätyyttelleet, että kyytiin lähtiä, niin se tuli aina pakopirtille sinne, että sai siellä olla rauhassa.²⁶⁴

Esimerkeistä näkyy, että rauhattomallakin kämpällä kämppäemännät kokivat olevansa turvassa omassa huoneessaan. Jälkimmäisen haastateltavan aviomieskin oli käyttänyt emäntien huonetta turvapaikkana, koska miehet eivät pyrkineet kämppäemäntien huoneeseen edes humalassa ollessaan.

Elina Haavio-Mannilan mukaan rintamaolosuhteissa miesten kanssa yhteismajoituksessa olleet naisten sanovat tiiviin yhteisön suojelleen naista ja estäneen sukupuolisuhteiden mahdollisuuden. Miehet vahtivat toistensa käyttäytymistä ja eräs nainen toteaaakin kokevansa olonsa turvallisemmaksi sadan miehen ympäröimänä kuin jäädessään jonkun kanssa kaksin. Haavio-Mannilan mukaan miehet myös pelkäsivät torjutuksi tulemista ja siitä aiheutuvaa häpeää, minkä vuoksi he kohtelivat naisia kunnioittavasti ja auttavaisesti.²⁶⁵

Myös savottakämpällä miehet vahtivat toinen toisiaan ja huolehtivat, ettei kukaan häirinnyt kämppäemäntää. Tilalliseen erotteluun annetaan kuitenkin emännän suojelun lisäksi myös toinen syy. Jos kämppäemännällä oli läheiset välit jonkun miehen kanssa, muut olivat tilanteesta kateellisia. Kateus johti kämppäyhteisön harmonian rikkoutumiseen, minkä vuoksi myös seurustelusuhteet olivat kiellettyjä.

-Tuota oliksi siellä muita tämmösiä sääntöjä sitteku tämä, että ei saanu mennä miesten puolella, miehet ei saanu tulla keittiöön? Mutta oliko jotaki muita semmosia...?

-Ei saanu seurustella ei saanu kenenkään kans.

-Joo.

-Ja se oli kiellettyä. Että jonku kans lähemmin seurustella. Siihen kyllä heti puututtiin. Että jos olis puhunukkaan esimerkiksi jonku kans pitempään.

-Oliksi se työnjohtaja sit siellä...?

²⁶⁴ Lusto AO2001: 1056 (n37).

²⁶⁵ Haavio-Mannila 1993, 301–302.

-. . . kato tulee ne miehet. Se on---se on kämpän laki. Se on laki, josta ei saanu lipsua. Sen niinkö se joutu se sieltä niin heti lähtemään. Se ei armoa tunnettu. Se on e---että jos vaan puhukaan jonku kans pitempään, niin se oli heti sanomista. Ettei siellä niinkö työnjohtaja, ne ite pittää sen. Niillä on oma lakinsa. Niin tuota siellä kyllä säily kosk---koskemattomana (naurua).²⁶⁶

Kertojan mukaan seurustelusuhteet olivat kiellettyjä ja niihin puututtiin välittömästi. Tämä oli kämpän laki, jonka rikkoja joutui lähtemään kämpältä. Haastateltavan kommentista ei selviä, kumpi joutui lähtemään, nainen vai mies, mutta aineistossa on esimerkkejä molemmista tapauksista.²⁶⁷ Hän korostaa, ettei kämpän sisäisen lain valvominen ollut niinkään työnjohdon intresseissä, vaan nimenomaan kämpän miehet pitivät huolta siitä, ettei seurustelusuhteita päässyt syntymään. Kertoja sanoo, ettei emäntä voinut edes jutella yhdenkään miehen kanssa aiheuttamatta kateutta muissa. Erityisesti emännän huoneessa ei voinut käydä vierailulla:

(n40): Ku se oli joskus niin, että tuota jos oli niinku samankyläläisiä tai tuttuja muutenki, että sitä ois illalla niinku siellä siellä ku oli sitä omaa aikaa vähäsen jääny, ni sitä omasta pussista yleensä keitettiin kahavit jo – että sitä ei menty siihe ruokaporukan kahaviin – ni pyyettiin, että tule kertomaa. Ja varsinki, jos ne oli kylillä käyneet tai jotaki tämmösiä, ni tottaha se haluttii uutisia kuulla. Mutta se oli semmonen yleinen sääntö että että...

(n34): Pois kokin nurkasta

(n40): Sinne ei ollu asiaa. Aivan piti kuiskutella ja olla hilijaa siellä sitte etteivät vain nyt huomioi siellä heti, että tuota sinä olet täällä. Nehä piti huolen, että ketä on pois kämpästä.

(n34): Oli ne sen verran mustasukkasia kaikki niin, että ne tykkäs, että kokit on rauhotettuja. Niitä ei tuota sitte sinne ei ole menemistä.

(n40): Ja hyvin kyseenalaista oli, että kenen... kenen matkahan kokit päästetään esimerkiksi toiselle kämpälle ku lähetettiin. Niin että se piti olla kyllä varmasti taattu mies, joka lähti kokkia...

(n34): Eikä se varmaan mitään ilkeyttä ollu se oli semmosta niinku

(n40): Suojelua

(n34): Suojelua niin.

(n40): Ei siellä tuota ja ku sitähä oltii nuoria ni kyllä se varmaan oli hyvä. Eikä sitä tuota pitäny pahana sillä lailla. Mutta joskus harmitti, että mitä se nyt haittasi

²⁶⁶ Lusto AO2001: 1051 (n33).

²⁶⁷ Esim. Lusto AO2001: 325 (m27 ja n37), 1051 (n33).

ku saatiin, että se on jätkät kuulustelee sitä ja ja --- tulee mainituksi siitä, että ku oli keittiössä. Ni mitä se ny haittäsi, jos kävi täällä iltakahvilla ja tällä lailla että. Totta kai niinku nuorten kesken ni oli semmosta kanssakäymistä, mutta eihän sen tarvinnu riiausta olla toki.²⁶⁸

Tästä pitkästä lainauksesta käy ilmi ensinnäkin se, että myös emännät kokivat tilallisen erottelun sekä suojeluna että osoituksena miesten mustasukkaisuudesta toisiaan kohtaan. Lainauksesta käy kuitenkin ilmi, että nuoria emäntiä myös harmitti se, että miehet puuttuivat niin voimakkaasti heidän elämäänsä. Tämä esimerkki vahvistaa näkemystäni siitä, että tilallinen erottelu esti normaalin yhdessäolon kämpillä. Emäntien miespuoliset tuttavat eivät voineet käydä juttelemassa heidän huoneessaan ja kertomassa kuulumisia. Toinen kämppäemäntä kertoo puolestaan joutuneensa selittelemään miehille veljiensä vierailua. Veljet olivat viettäneet aikaa emännän huoneessa ja kämpän miehet luulivat emännän luona alkaneen käydä sulhasia ja huomauttivat siitä.²⁶⁹

5.3 Naisena kämppäyhteisössä: ideaalikuva murtumat

Edellisen alaluvun perusteella voidaan sanoa, että monet kämppäemännän ideaalikuvaan mukaiset ominaisuudet ja vaatimukset olivat myös naisten mielestä kämppäemännille olennaisia ja he pyrkivät toimimaan näiden mukaisesti. Näissä vaatimuksissa esiintyy yleensä perinteisten sukupuoliroolien mukainen nainen: äidillinen ja siveä kämppäemäntä, joka tuo kämppään kodikkuutta ja sivistystä. Samaan ajattelumalliin sisältyy käsitys miehistä, jotka kunnioittivat emännän työtä ja hänen yksityisyyttään sekä käyttäytyivät suojelevasti kämppäemäntiä kohtaan.

Naisten muistelun kautta kämppäelämästä välittyvä kuva ei ole kuitenkaan kokonaisuudessaan tämän kaltainen, vaan siinä on muitakin sävyjä: Naiset kokevat erityisesti miesten odottaneen kämppäemänniltä toisenlaisia ominaisuuksia, minkä lisäksi monet naiset kertovat käyttäytyneensä itse ideaalikuvaan vastaisesti. Lisäksi aineistosta löytyy esimerkkejä tilanteista, joissa kämppäemännät ovat joutuneet seksuaalisen häirinnän tai fyysisen väkivallan uhan kohteeksi. Kutsun näitä kolmea näkökulmaa murtumiksi, koska ne haastavat ideaalikuva ja tuovat siihen säröjä.

²⁶⁸ Lusto AO2001: 1004 (n40 ja n34).

²⁶⁹ Lusto AO2001: 1022 (n35).

5.3.1 Murtuma 1: Hyvä jätkä

Kämppäemännän käsikirjoissa esitetyt hyvän emännän ominaisuudet eivät monien aineiston kämppäemäntien mukaan olleet riittäviä, vaan he kokevat kohdanneensa myös toisenlaisia vaatimuksia. Kämppäemännät sanovat, että miesvaltaisessa kämppäyhteisössä pärjääminen vaati tietynlaista luonnetta. Edellisessä alaluvussa kuvasin osan kämppäemännistä kokeneen, että miesten emäntää kohtaan osoittama kunnioitus näkyi mm. juttujen siistimisellä ja kiroilemisen vähentämisenä. Monessa muistelussa kuitenkin ilmenee, että hurjimpien ja härskimpien juttujen sietäminen oli kämppäemännän aseman ja viihtymisen kannalta olennaista. Erityisen tärkeäksi ominaisuudeksi nouseekin huumorintaju:

-Onk se kokille just tärkeetä tää huumorintaju että?

-On, se on aa ja oo. Että siellä on paljon miehiä ja semmonen luukun takana niin, jos tosikko oli niin kyllä sieltä sai sitte aina sitä semmosta vastaan että. Mutta sillä ilosella luonteella ja huumorilla niin. Se sanoki jo pääkokki heti jo, että tääl ei---tääl ei sitte tartte olla tosikko. Että ne kiusaa---ne kiusaa vaikka millä lailla. Siit ei pääse yli eikä ympäri. Että antaa vain samalla mitalla takasi.²⁷⁰

Huumoria pidetään kämppäkulttuurille ominaisena piirteenä ja erityisesti jutunkerronnan ja erilaisten kepposten nähdään kuuluvan kämppäelämään. Jyrki Pöysän mukaan huumori toimi savotoilla myös miesten keskinäisenä initiaatoriittinä: nuoren pojan oli osoitettava kestävänsä vanhempien jätkien huumoria päästäkseen yhteisön jäseneksi.²⁷¹ Metsätyöntekijät tuntuvat suhtautuneen samalla lailla myös kämppäemäntiin. He testasivat uuden emännän huumorintajua ja sietokykyä; erityisesti, jos emäntä oli nuori ja naimaton. Emäntien muistelusta voidaan erottaa kaksi mahdollista tapaa reagoida miesten kaksimielisiin juttuihin ja kiusantekoon: kämppäemännän oli joko jätettävä jutut omaan arvoonsa tai vastattava niihin samalla mitalla.

-Oliks tää miesten kielenkäyttö sitte jotenki....?

-Kyllähän ne siellä tietenkä niitä heän vitsiänsä kerto. Muttako vaikka siinä nyt luukulla oliki ja toimi ja tiskasi ja muuta, ko se oli se luukku tällä tavalla näin, niin täsä oli heti se pitkä tiskipöytä, niin tuota ko ei ollu kuulevinhaankhaan näitä

²⁷⁰ Lusto AO2001: 1028 (n38).

²⁷¹ Pöysä 1997, 69.

niitten hullutusjuttuja, niin ei siinä niinkö meni sinäsä. Siihen jos olis ottanu kantaa, niin siittäähän olis tietenki saattanu tulla vaikka kuinka pitkät jutut, semmoset höpöt puheet. Ko teki tietämättömäksi ettei kuullu muka ollenkhaan, niin sillan pääsee niinkö vähemmällä.²⁷²

-Mutta sen että niinku justinsa ku pojatki sanaili oikein paljon siis sillai, niin tuota, ja tuli tämmöstä härskiä juttua ja tämmöstä näin, niin---niin sitä kun alakuunsa teki sillai, että siis sano kertakaikkiaan niin että itellä hirvitti, takasi. Niin sitte ne oli hiljaa. Ne niinku anto tavallaan sitte rauhan.²⁷³

Monet muistelijat sanovat miesten puhuneen kaksimielisiä ja härskéjä juttuja, mutta tarkentavat harvoin puheiden varsinaista sisältöä. Ensimmäisen esimerkin muistelija kätkee kaksimielisyydet ”hullutusjuttujen” ja ”höpöjen puheiden” taakse. Savotan huumori tuntui kuitenkin keskittyvän seksuaalisuuden ympärille ja myös emäntien kuvaamat kepposet liittyvät usein emäntien sukupuoleen tai seksuaalisuuteen. Yhden muistelijan sängystä löytyi illalla vedellä täytetty kondomi ja toisen sänkyyn oli viety jäädytetty miehen hahmo. Yksi emäntä taas kertoo, kuinka miehet olivat piilottaneet hänen kenkensä, jotta hän ei pääsisi lähtemään tansseihin.²⁷⁴ Naiset osallistuivat itsekin kepposten tekemiseen. Myös heidän kujeissaan seksuaalisuus esiintyy usein aseena ja keinona nolata kepposen kohde: eräs haastateltava kertoo piilottaneensa pornolehtiä metsurin reppuun²⁷⁵ ja toinen kertoo tarinan nolatusta nuoresta miehestä:

-No vielä siitä työmaasta sitte, että se---se oli ko siellä oli paljon miehiä ja sitte siellä oli saunaki, missä kylvettiin. Ja meitä oli oikein me aika vilkkahia ja villiä tyttöjä. Ja kokit sai mennä aina ensteksi saunaan. Ja meillä oli sitte siellä piti ajaa vettä tuonne työmaan niinko jäävytettiin sitä, mistä ajettiin puita. Tuota me olimme semmosia vilkkaija. Ja sitte se mies, joka ajo sitä vettä se oli nuori mies. [- -] Niin met tuota huusimma sille ko hän oli siinä saunan eessä sulas sitä---se oli semmonen vesipasa, joka piti aina sulattaa ko se jähty, että tule meijän kans saunaan! Ja se poika sano: ja luuletteko, että etten uskalla tulla. Ja me olima kaikki kolme tyttöä siellä saunassa. Se poika kuule astuu siitä ovesta sisään. Ja me tälläämmä sitte sillä tavalla, että me oltiin kolme peräkkäin. Ja meistä rohkein tyttö otti sitte ison maljan vettä, kylmää vettä. Ja kun se poika astu sisään niin huihautti sille sen pojan päälle (naurua). Poika rupes noitumaan ja meni ulos ja...

²⁷² Lusto AO2001: 1032 (n39).

²⁷³ Lusto AO2001: 1034 (n54).

²⁷⁴ Lusto AO2001: 1045 (n42), 1018 (n46), 1004 (n40 ja n34).

²⁷⁵ Lusto AO2001: 1002 (n30).

No sehän oli hirviän vaikia hänelle mennä sisälle sitte, että missä hän on kastunu.
Ja kyllähän meillä oli tytöillä hauska ko me sisälle tultiin.²⁷⁶

Muistelija sanoo miehen olleen vaikea mennä sisälle kämppään, koska tämä ei voinut selittää vaatteidensa kastumista. Nuori mies oli rikkonut kämpän sisäistä normistoa, jonka mukaan kämppäemännille oli taattava rauha, ja hän tiesi joutuvansa tämän vuoksi ongelmiin muiden miesten keskuudessa.

Edellisen esimerkin kertoja kuvaa itseään ja kämpän muita emäntiä ”vilkaiksi tytöiksi”. Iloiset ja rempseät naiset tuntuvatkin naisten muistelun perusteella pärjänneen kämpällä parhaiten. Kaikki emännät eivät kuitenkaan olleet samanlaisia ja joillekin emännille kämpällä olo saattoi käydä raskaaksi. Kukaan aineiston kämppäemännistä ei varsinaisesti kerro lähteneensä kämpältä miesten huumorin tai rivojen puheiden vuoksi.²⁷⁷ Tämä on ymmärrettävää, sillä pahoilla mielin kämppäemännän työn jättäneet eivät todennäköisesti ole halunneet osallistua haastatteluun. Lisäksi kukaan ei halunne antaa itsestään huumorintajutonta kuvaa. Aineiston naiset kertovat kuitenkin esimerkkejä kämppäemännistä, jotka eivät kestäneet elää miesvaltaisessa kämpässä. Kyseessä oli ilmeisesti myös jossain määrin alanvalintakysymys: ”Olihan niitä varmasti semmosiaki että ne ei kestäneet sitä ja...” ”Eikä sinne kaikki lähteny”²⁷⁸, toteavat kaksi entistä kämppäemäntää yhteishaastattelussaan.

Eräs kämppäemäntä kertoo lukuisia esimerkkejä naisista, jotka eivät kestäneet miesten kiusoittelua. Yksi heistä ei kestänyt suureen kokoonsa kohdistunutta vitsailua ja toinen ”raukka ootti vauvaa ja miehet suuta soitti sille niin kauhiasti, ja se ei ollu montaa päivää niin lähti pois”.²⁷⁹ Kyseinen kertoja on aloittanut työn savotoilla heti sodan jälkeen, mutta myös eri sukupolveen kuuluva 1980-luvulla työskennellyt uiton kokki antaa miesten huumorista vastaavanlaisen kuvan:

-Oliks muuten semmosia kokkeja, jotka ei sitte pärjänny miesten kans? Että oli liian jotenki – miten mä nyt sanosin – nipoja tai muuten, että ei siis huumori lentäny tai muuten, että ei kertakaikkiaan pärjänny?
-No sen mä sen yhen tyttären mä tiiän, joka on aikanaan ollu justinsa tossa

²⁷⁶ Lusto AO2001: 1068 (n25).

²⁷⁷ Yksi kertoo lähteneensä, koska kämpän miehet valittivat ruuasta liikaa. Ks. Lusto AO2001: 1018 (n46).

²⁷⁸ Lusto AO2001: 1001 (n? ja n43).

²⁷⁹ Lusto AO2001: 997 (n28).

(*työmaan nimi, TR*). Niin hän kyllä varmaan muuten sillai pärjäs, mutta hän oli vaan ujo.

-Joo.

-Et hällä oli semmonen niinku pojat ko tuli syömään, niin hän lähti niinku karkuun. Ja sitte justiinsa se poikien huumori on semmosta niin, että---että tuota se on hirveen raakaa, jos on... Ja jos---jos näytti sen niin, että tuota niinku jää alakynteen, niin vasta ne---vasta ne kuule keljuili ja kiusas ja tekivät pirruutta.²⁸⁰

Jyrki Pöysän mukaan huumori toimi kämppäyhteisössä yhteisöllisyyden symbolina. Savotalla viihtyneet kertovat hauskoja juttuja ja kaskuja kämppiltä sekä kuvaavat huumorin täyttämää savottaelämää. Toisaalta henkilöt, jotka eivät viihtyneet kämpällä, eivät muistele sen huumoriakaan hyvällä. Irvailun ja vitsailun avulla kämppäyhteisö saattoi häätää keskuudestaan kämpän normeja rikkoneet.²⁸¹ Edellisten esimerkkien perusteella voidaan sanoa, että Pöysän esittämät ajatukset näkyvät myös omassa aineistossani. Huumori ja vitsailu nähdään erottamattomaksi osaksi kämppäelämää ja kämpän yhteisöllisyyttä. Yhteisöön syystä tai toisesta sopeutumattomat eivät kuitenkaan päässeet osalliseksi huumorin hyvistä puolista, vaan kiusoittelu saattoi saada heidät jopa lähtemään työpaikalta. Huumori saattoi muuttua kiusaamiseksi.

Edellisissä esimerkeissä kämpän miehet tekivät kämppäemäntien tilanteen kämpällä kestävämmäksi. Emännät saattoivat myös itse vaatia toisilta naisilta tietynlaista ”kovuutta” ja vitsailun kestämistä:

-Oliko ikinä tämmösiä kokkeja jotka sitte tuli, että ne ei viihtynykkään kerta kaikkiaan tai ei tullu toimeen että ne lähti?

-Ei minulle kyllä sattunu. Mutta varmaan silläki ko mie oon niin vähän aikaa ollu aina paikassa. Ettei yksikään---no yks homma oli semmonen, että se oli raskaana oleva nainen joka oli mulla emäntänä niin tuota se oli hirviä herkkä niin sitä---sille ei kestäny sanoa miehet mittään niin sillä pääsi itku. Ja ko se oli vaikia semmonen. Mutta se oli vain alkuaikaa, se ei ollu kauan. Elikkä ei ole tuota minusta ne on kaikki---kaikin puolin kaikki pärjänny hyvin minun kohalla.²⁸²

Muistelija tuntuu ajattelevan, että kyseinen raskaana oleva apulainen oli ainoa ”vaikea tapaus” hänen urallaan. Naiset ovat siis itsekin voineet kokea emännän heikkouden tai

²⁸⁰ Lusto AO2001: 1034 (n54).

²⁸¹ Pöysä 1997, 69–70.

²⁸² Lusto AO2001: 1069 (n51).

herkkyyden huonona ominaisuutena tai vähintään kämppäemännälle sopimattomana. Monet emännät kertovat, että varsinkin nuoret tytöt olivat alussa liian ujoja tai herkkiä, mutta oppivat vähitellen kestävänsä kämppäelämää ja miesten juttuja:

(n43): No silloin ku minä menin ni minä olin yhdeksäntoista silloin ni ne alako hulluna niitä semmosia...

(n?): Kaksmielisie

(n43): Semmosia kaikkia ri--- rivouksia. Ja minä ku olin nuori tyvär, enkä minä ollu kuullu semmosia niitä kämppähommia. Ni tuota minä olin aina ni täältä asti punasena. Ja ko ne näki, että minä punastun, ni se juttu ei ku parani vain aina. Ja minä sitte aikani kuuntelin. Ja tuota minä opin sitte sanomhaan vastaan ja sitte ku minä aina paremman vastauksen annon, ni tuota se loppu siihen se. No ne kokeili kato että tuota...

(n?): Että kuinka kauvon sitä kestää kiusata ja olla.

(n43): Niin että miten se reagoipi siihen.²⁸³

Esimerkki vahvistaa edellä esitettyä ajatusta siitä, että huumori toimi initiaatoriittinä: kun kämppäemäntä osoitti kestävänsä huumoria ja osasi vastata siihen, hänet hyväksyttiin myös yhteisön jäseneksi. Tämä vaatimus on kuitenkin ristiriidassa luvussa 4 lainatun Kämppäemännän käsikirjan tekstin kanssa, jonka mukaan kämppäemännän ei tullut vastata miehille samalla mitalla, koska tämä vain yllytti heitä. Monet aineiston kämppäemännät sanovat kuitenkin osallistuneensa rivojen juttujen kertomiseen. ”Noo oikiasthaan lieneekö ollu minä pahin naljailemaan²⁸⁴”, eräs kämppäemäntä toteaa. Toinen taas kuvaa tilannetta, jossa kämpän miehet kyselevät naimisissa olevalta emännältä, miten tämän mies päästää naisen kämpälle muiden miesten joukkoon:

-Ei ne vaan miehet olivat vaan sanoneet, että miten se (*miehen nimi, TR*) uskoo sinut tänne. Minä, että met pyhän aikana ollaan niin ettei sitä enää viikola tarvita (nauraa), että se on sillä lailla pojat etten minen tartte teitä ettekä te tartte minua.²⁸⁵

Kyseinen kämppäemäntä osallistuu miesten huumoriin ja jutunkerrontaan. Hän puhuu myös seksuaalisuudesta avoimesti. Voidaankin sanoa, että kämppäemännät kokivat kämppäelämässä tarvittavan myös perinteisesti maskuliinisiksi nähtyjä ominaisuuksia:

²⁸³ Lusto AO2001: 1001 (n? ja n43).

²⁸⁴ Lusto AO2001: 1002 (n30).

²⁸⁵ Lusto AO2001: 997 (n28).

tietyntaista kovuutta ja reipasta huumorintajua. Kämppäemännän käsikirjojen peräänkuuluttama kodikkaan ja naisellisen emännän roolin omaksuminen ei ollut ainoa eikä paras vaihtoehto kämpällä. Esimerkiksi tämä haastateltava kokee päässeensä osaksi miesten porukkaa nimenomaan reippaan luonteensa ansiosta:

-No kyllä sillä lailla niin, että kyllä mie oon niinku, jos sanotaan niin, että positiivista palautetta mä sain hirveesti. Että sillai mä niinku oon tyytyväinen. [- -] Ja sitte ko mie oon kuitenkin tämmönen häläkänkäkkänä, niin minä kuitenkin niinku sillai pärjään niinku poikain kanssa ja miesten kans. Niin, niin tuota mä olin niinku tavallaan sitte yks heistä. Niinku oikeestaan tämä ydinporukka mikä oli, että mä olin niinku, mä olin hyvä jätkä.²⁸⁶

5.3.2 Murtuma 2: Sulhasia kattomassa

Sekä luvussa 4 esitetyn kämppäemännän ideaalikuvaan että kämpän sisäisten normien mukaan kämppäemännällä ei saanut olla kämpällä suhdetta kenenkään miehen kanssa. Kämppäyhteisön sisäisiä suhteita ei yleisesti katsottu hyvällä, mutta myöskään kämpän ulkopuolisten miesten vierailuja kämpillä ei suvaittu. Syiksi tähän on nähty sekä miesten mustasukkaisuus että halu suojella kämppäemäntää.

Normit eivät kuitenkaan aina toteutuneet, vaan kämpillä syntyi seurustelusuhteita ja avioliittoja. Muutama kämppäemäntä toteaa itsekkin, että kämpällä ollessa katseltiin miehiä ”sillä silmällä”:

-Kyllä sitä aina silloin ku oli kuule nuoria ja katto että oi jeeesus ku tulee kommeita poikia tuolta kattokaa... helevetti oikeen.
-Lähettiinkö sitä vähä sillä mielelläki jo sinne?
-Niin että ja sillähän se oli kato ku oli itteki nuori ja nuoria kuluki, ja ko se ei ollu pysyvää porukkaa semmosta vaihtelevaa porukkaa. Ni sehän niinkö mieltä aina kiinnosti, että herra... taas mennee minkälaisia nyt tulee. [- -] Kyllähä sitä aina mielenkiinnolla katto, että minkälaista porukkaa nyt tulee ja nyt tulee. Sillä se tympäsi sitte ku tuli nuo vakituiset. Että paskat, että samoja naamoja ku piti ny loppuikäni kattoo.²⁸⁷

²⁸⁶ Lusto AO2001: 1034 (n54).

²⁸⁷ Lusto AO2001: 1022 (n35).

Elina Haavio-Mannila on kirjoittanut miesten ja naisten välisistä suhteista sodan aikana. Hänen mukaansa niin naiset kuin miehet liikkuvat sota-aikana normaalia enemmän, mikä helpotti vastakkaiseen sukupuoleen tutustumista. Sotatoimiin osallistuneet naiset painottavat kuitenkin tiukkaa sukupuolimoraaliaan ja miesten kunnioittavaa käytöstä heitä kohtaan. Naisten mukaan seurustelu ja puolison löytäminen ei ollut kenenkään mielessä sotatoimialueella.²⁸⁸

Samanlainen suhtautuminen näkyy omassa aineistossani. Metsätyöntekijät olivat liikkuva ammattiryhmä ja Pohjois-Suomen suurille savotoille tuli töihin nuoria miehiä ympäri maata. Kämppäemännillä oli mahdollisuus tutustua suureen joukkoon miehiä, joista monet olivat naimattomia ja perheenperustamisiässä. Kuten edellisestä lainauksesta nähdään, jotkut kämppäemännät myöntävät olleensa kiinnostuneita kämpän miehistä.²⁸⁹ Haastattelujen yleislinjana on kuitenkin, että kämppäemäntä oli rauhoitettu eikä suhteita tämän vuoksi syntynyt.

Yli puolet aineiston kämppäemännistä on kuitenkin tutustunut tulevaan puolisoonsa savottakämpällä tai ollut tämän kanssa kämpällä samanaikaisesti. Monet kertovat puolisoonsa tutustumisesta aika toteavasti: miehen kerrotaan yleisesti ”löytyneen” kämpältä. ”No siitähän se siitä kuiten ko siellä (*kämpällä, TR*) oltiin, ni siitä se lähti sitte, että meistä tuli pari”, toteaa eräs kämppäemäntä.²⁹⁰ Haastattelijat tavallisesti kysyvät, minkälaista seurustelu kämpällä oli tai miten muut miehet siihen suhtautuivat, mutta monet vastaavat lyhyesti tai kierrellen.

-No entä syntykö koskaan mittään romansseja siellä sitte?

-No synty tietenki.

-Syntykö paljonki?

-Syntyhän se mieski sieltä (nauraa).

-No miten siihen sitte suhtautu ne muut miehet ja kokit siellä jos synty?

-Ei kait ne siihen. Kyllähän ne monet on sieltä miehen löytäny.

-Miten siellä sitte saiko siellä ommaa rauhaa vai?

-No eipä siellä ommaa rauhaa.²⁹¹

²⁸⁸ Haavio-Mannila 1993, 330–334.

²⁸⁹ Myös esim. Lusto AO2001: 1004 (n40 ja n34) ja 1040 (n30).

²⁹⁰ Lusto AO2001: 1006 (n20).

²⁹¹ Lusto AO2001: 1018 (n46).

Muistelijan mielestä on luonnollista, että kämpillä syntyi romansseja ja hän toteaa tämän olleen yleistä. Hän ei kuitenkaan halua puhua seurustelusuhteista tarkemmin, vaikka haastattelijä yrittää esittää tarkentavia kysymyksiä. Useat haastateltavat ovat todennäköisesti kokeneet aviomieheen tutustumisen, seurustelun ja etenkin mahdollisen seksuaalisen kanssakäymisen yksityisasioina, joista he eivät halua puhua tuntemattoman haastattelijan kanssa.²⁹² Seurustelusta vaikenemiseen saattaa olla muitakin syitä. Olsson arvelee lottien jättäneen kertomatta sodan aikaisista seurustelusuhteistaan, koska heidän seksuaalimoraaliaan kritisoitiin yleisesti sodan jälkeen.²⁹³ Kämppäemännillä ei ollut samalla lailla julkista roolia kuin lotilla, mutta myös heidän siveellisyydestään oltiin huolissaan, kuten luvusta 4 nähtiin. Lisäksi muistitietoaineiston perusteella on selvää, että kämppäemäntien sukupuolielämä oli tarkoin seurattua ja kontrolloitua. Tämän vuoksi uskon, että myös kämppäemännillä oli haastatteluissa tarve osoittaa olleensa sukupuolimoraaliltaan tiukkoja. Tämä näkyy mielestäni seuraavassa lainauksessa:

-Miten teidät naiset oli siellä majoitettu? Oliko teillä joku oma paikka?

-No siinähan oli tuota kämpässä, ko kämpä on kakspuolinen, siinä välissä on pikkunen huoneisto siihen, emännän oma huone, keittiöstä seuraava. Onhan se oma, kokille on aina oma kämpä. Nehän ne parakit kauhiat kakspäiset ja keskellä oli sitte keittiö ja tuo emännän huone, ja lukko oli oversa, ettei pääse kuka tahansa (nauraa).

-Pääsikö sinne ketään?

-Ei sitä silloin savotta-aikana arvannu, arvannu..

-Oliko kokki sitten tällä tavalla jotenkin koskematon?...

-Kyllähän ne, eihän ne nyt aina tietenkään, tottakai ne kaverit saattaa raatata ja tuollailailla, ei sitä nyt kannata joka, joka hipelyyn sanoa että joo joo. Ei sitä, ei me semmosia. Ei niitä kannata kyllä semmosia vanhoja asioita ruveta setvimään.²⁹⁴

Haastateltava kiistää sukupuolisuhteiden syntymisen ja korostaa olleensa itse seksisuhteesta kieltäytyvä osapuoli. Hän kuitenkin kiertelee asiasta puhuttaessa ja leimaa koko keskustelun vanhojen asioiden tonkimiseksi. Koska emänniltä kysyttiin seurustelusta lähes poikkeuksetta, aineistosta kuitenkin löytyy myös kuvauksia kämppäromansseista. Niissä korostuvat viattomuus ja muiden miesten mustasukkaisuus.

²⁹² Esim. Ukkonen 2000, 72.

²⁹³ Olsson 2005, 183–184. Vrt. myös Siilasto 2008, 90.

²⁹⁴ Lusto AO2001: 1030 (n37).

-Sitte sillon keväällä niin tuota tuli tuo minun tuleva mieheniki sinne työmaalle. Siinä se oliki sitte vaikia paikka, ettäko se---sen... Ainahan miehet on---ne tavallahan toisen kautta vähän niinko mustasukkasia. Ettei kokilla saa olla... No se oli niin jännää sitteko päivällä pääsi hiihtämään, ko pääsi aamutöistä, niin minä hiihin sinne---sinne palstalle missä hän oli töissä ja kävin siellä hänet kattomassa. Ja sehän oli juuri ja jännää kevään kauniit päivät. Mutta että ei siellä sitte semmosta lähempää. Se oli vaan että hän oli työmaalla ja minä myös.²⁹⁵

(Haastattelija kysyy, aloittiko haastateltava ja hänen aviomiehensä seurustelun kämpällä, TR)

-No siellä ei oikeestaan kovin paljon. Yhtenä iltana oli.. sattuu semmonen, että meillä oli kaikilla kolomella kokilla poikakaverit, hän oli ja toisilla. Siellä keittiöön varkain jossaki vaiheessa tietenki tuli sinne, että me vietitiin.

-Niin.

-Ja ne oli sitte siellä mejän huoneessa. Ja tuota oliki nukuttu pomhiin. Kaikki, pojatki oli nukkuneet sinne. Aivan kauhistus sitte aamulla, ja tuota ne ikkunasta hyppi sitte poisko---joskus aamulla sitte. Se oli viis vissiin kello ku me herättiin. Sehän oli myöhässä kahvi. No sillon joku ukko tuli ja sano jotenki pahasti. Mä muistan vielä niin jotaki se sano, että ko yökausi piti poikien kanssa, niin sitte nukutaan ponihin.

-Joo.

-Se oli hirveetä. Mä olin niin vihanen. Mä millään---mä sanoin, että mä meen lääkäriin ja lähetään yhdessä kattoon, että muhun ei ainakaan koskettu ja... Niin katokku ei itsetunto vielä pienenä ei kestäny mittään sanua.²⁹⁶

Jälkimmäisen lainauksen muistelijä koki olennaiseksi seksuaalisen koskemattomuutensa korostamisen. Hän oli loukkaantunut siitä, että kämpällä asuva mies kuvitteli hänen olleen sukupuoliyhteydessä poikaystävänsä kanssa. Molemmista esimerkeistä käy myös ilmi miesten mustasukkaisuus ja sen vaikutus seurusteluun: seurustelusuhteet oli pidettävä salassa. Jälkimmäinen lainaus on lisäksi hyvä esimerkki siitä, miten naiset yleisesti kuvaavat seurustelua kämpällä: seurustelusta kertoi se, että mies oleskeli keittiössä tai emännän huoneessa, jota kutsuttiinkin usein kutukopiksi.

²⁹⁵ Lusto AO2001: 1068 (n25).

²⁹⁶ Lusto AO2001: 1029 (n38).

- Eikö silloin silloin tapasimme ku rupesimme silloin ekana vuonna silloin ni hellustelemaan ni silloin oli tämä samalla savotalla.
- Siellä savotalla tapasitta vai?
- Siellä me on tavattu siellä.
- No miten siihen muut sitte suhtautu että...?
- No mitäpä siihen eipä siellä ollu paljo sanomista (nauraa). Ei siihen oo paljo sanomista ko toiset vaan katto, että taitaa taitaa tuo emäntä tuota yhtä miestä vokottaa. Että miten minä nyt sanon, että yhdessä ovat.
- No mitä pääsikä siellä sitte kahestaan ikinä?
- No pääsi joo kävihän tämä tyttärissä.
- (Haastateltavan aviomies) Kutukoppiin.
- Että kävihän tämä tyttärissä. Siellähän mää oon tämän tavannu.²⁹⁷

Yleensä haastateltavat kertovat, että poikaystävien oli vierailtava emännän huoneessa salaa ja varkain.²⁹⁸ Tämä haastateltava on kuitenkin kokenut, etteivät muut miehet, voineet sille mitään, jos kämppäemäntä alkoi ”vokottaa” jotakin miestä. Joko kyseisellä kämppällä muut miehet ovat antaneet seurustella rauhassa tai sitten hän ei ole välittänyt muiden puheista. Haastateltava myös sanoo aviomiehensä ”käyneen tyttärissä” hänen huoneessaan. Tyttärissä käyminen esiintyy aineistossa suhteellisen usein. Hanna Snellmanin mukaan termillä voidaan tarkoittaa sekä viatonta kuhertelua että yöllisiä vierailuja.²⁹⁹ Kämppäemäntien suorimmat viittaukset seksisuhteisiin kätkeytyvätkin tämän termin taakse.

(n43): Saatto siellä illalla joku kopistella tyttäriinkhi ja... [- -] Ja vieraan kämpän miehiä ei hyväksytty

[- -]

(n43): Piti omalta kämpältä ottaa jos kerran halus ottaa hellua mutta vierhaan kämpän miehiä ei saanu näkyä. Niille annethiin kyllä lähöt.

[- -]

(n43): Nii ne oli niin mustasukkasia emännästä että sinne ei hyväksytty vaikka ois kuin likellä ollu siinä naapurikämpä, että tuntu että ei ees kylässä uskalla käyvä illalla, jos joku halus käyvä. Ni ne heti sano, että ruoka--- ruokaporukan vävyksi alethiin kuttumaan jos tuli vieraalta kämpältä. Että ruokaporukan vävy.

²⁹⁷ Lusto AO2001: 1009 (n40).

²⁹⁸ Esim. Lusto AO2001: 1002 (n30), 1070 (n41).

²⁹⁹ Snellman 1996, 185.

(n?): Ja oli se ei siellä saanu tuota se piti olla jo meleko pitkhään sen saman kans,
jos se uskalsi yöksi että...

[- -]

(n43): Jos muka niinkö hellusteli, ni illalla kuitenkin melekheen kymmenen
jäläkheen lähtiä

(n?): Sehän oli että kymmeneltä hiljasuus

(n43): Kymmeneltä piti lähtiä sulhasienki nukkumaan omalle petille ja... ei sitä
oikeen jaksanukkaa...³⁰⁰

Haavio-Mannila kirjoittaa, että sotatoimiin osallistuneet naiset eivät jaksaneet raskaan työn väsyttäminä olla kiinnostuneita seksistä, minkä vuoksi heidän oli helppo torjua miesten lähentely-yritykset.³⁰¹ Edeltävässä esimerkissä kämppäemännät tuntuvat viittaavan nimenomaan seksiin sanoessaan, ettei raskaan työpäivän päälle jaksanut olla kiinnostunut seurustelusta. Esimerkin kämppäemännät kokevat kämpän miesten suhtautuneen hyvin negatiivisesti kämppäyhteisön ulkopuolelta tulleisiin poikaystäviin. Mies saattoi kuitenkin jäädä jopa yöksi, jos hänen kanssaan oli seurustellut pidempään. Samanlaisen vaikutelman saa useammastakin haastattelusta. Kämpän miehet kilpailivat emännän huomiosta ja vahtivat toinen toisiaan, mutta toisaalta kunnioittivat vakituudessa suhteessa elävää kämppäemäntää. Eräs kämppäemäntä kertoo, että miehet ”kysyvät vain aina että onko sulla sulhanen, onko sulla vakituinen kaveri? Ja ko sano että on: no ole sitte!”³⁰² Kuitenkin vakituudessa suhteessa eläviä ja jopa naimisissa olevia pareja koskivat kämpän pelisäännöt ja tilallisen erottelun vaatimus:

-Oliko sun mies sitte tuota metsätöissä sillä aikaa, vai?

-Olihan se (*aviomiehen nimi, TR*) siellä metsätöissä.

-Ai jaa? Te olitte yhdessä samassa?

-Niin miehet asu kämpän puolella ja minä asuin siellä keittiön puolella.³⁰³

-Siellä ei ollu sillai, että aviopari ois voinu yhdessä asua jossain huoneessa tai..?

-Ei. Siis se oli peti niin kapia.

-Joo.

-Että tietenkihän aviopari hoitaa aina suhteensa, mutta se on asia erikseen sitte.

-Joo.

³⁰⁰ Lusto AO2001: 1001 (n? ja n43).

³⁰¹ Haavio-Mannila 1993, 294.

³⁰² Lusto AO2001: 1028 (n38).

³⁰³ Lusto AO2001: 1025 (n37).

-Mutta ei että.... Ja sittekö samassa huoneessa oli kaks kokkia, niin ei siihen voinu ajatellakkaan, että sinne... Tai sittekö jos oli vapaapäivällä toinen kokki niin ehkä sitte oli niinku tilaisuus tulla aviomieski. Ja usiastihan sitä illalla sitte keitettiin ne iltakahvit ja istuttiin siellä yhdessä. Ja välistä tuli niinkö työmiehiä siihen ihan iltakahville. Ja se oli niin semmonen vapaamuotosta se että siellä ei ollu missään vaiheessa sitä semmosta niin---niin tiukkaa sääntöä.³⁰⁴

Jälkimmäisen lainauksen perusteella naisten ja miesten erillään pito ei välttämättä ollut yhtä tiukkaa kaikilla kämpillä. Kyseinen kämppäemäntä kokee, että tiukan erottelun puuttuminen johtui siitä, että hänen kuvaamansa savotta oli pieni ja yhteisö tiivis. Koko aineiston perusteella voi mielestäni kuitenkin epäillä, että kämppäemännän siviilisääty vaikutti erottelun tiukkuuteen. Jos kämppäemäntä oli naimisissa ja erityisesti jos kaikki tiesivät hänen olevan naimisissa, erottelulle ei nähty olevan yhtä suurta tarvetta.

5.3.3 Murtuma 3: Pelko ja seksuaalinen häirintä

Kahdessa edellisessä alaluvussa olen kuvannut aineistossa tyypillisesti esiintyneitä kertomuksia, jotka ovat ristiriidassa ideaalisen kämppäemäntäkuvan kanssa. Kämppäemänniltä vaadittua huumorintajua ja kovuutta tai kämpillä syntyneitä seurustelusuhteita ei ole kuitenkaan muisteltu negatiiviseen sävyyn, vaan lähinnä kämppäelämän itsestäänselvyyksinä. Tässä alaluvussa esittelen aineistossa kuvattuja tilanteita, joissa kämppäemäntä on ollut vaikeassa asemassa. Tuon esille kämppäelämän varjopuolet emäntien näkökulmasta eli kokemukset prostituutiosta, seksuaalisesta häirinnästä ja väkivallasta. Vaikka tämänkaltaiset kuvaukset ovat aineistossa harvinaisia, niiden esiin nostaminen on mielestäni tärkeää. Ne osoittavat, etteivät miesten ja naisten keskinäiset välit olleet aina yhtä ongelmattomat, kuin muistelujen yleisestä sävystä voisi päätellä. Häirintä- tai väkivaltatilanteisiin liittyvät muistot ovat yleensä kipeitä ja hyvin henkilökohtaisia. Tämän vuoksi voidaan olettaa, etteivät kaikki haastateltavat ole kertoneet vastaavanlaisista kokemuksista, vaikka heillä niitä olisi ollut. Alaluvun tarkoituksena onkin tehdä näkyväksi piilotettua ja vaijettua.

Savottakämppien sijainti kaukana asutuksesta tarkoitti metsätyöntekijöille myös naiskontaktien puuttumista. Naimisissa olevat miehet eivät päässeet käymään kotonaan

³⁰⁴ Lusto AO2001: 1068 (n25).

eivätkä naimattomat tutustumaan mahdollisiin uusiin kumppaneihin. Seksuaalisen kanssakäymisen puute leimasikin kämpän miesten yhteiselämää ja erityisesti heidän jutunkerrontaansa. Kämppäemännät olivat yleensä ainoita pysyvästi kämpällä asuvia naisia, joten miesten mahdollisuudet sukupuolielämään olivat käytännössä heidän varassaan. Kämppäemäntiä saatettiin syyttää prostituutiosta, mutta Snellman näkee tämän olleen lähinnä mustamaalausta.³⁰⁵ Aineistossani kaksi kämppäemäntää kertoo kohdanneensa huorittelua. Toinen tapaus on emännän haukkumista tilanteessa, joka ei liity seksuaalisuuteen³⁰⁶. Toinen tilanne vahvistaa Snellmanin käsitystä siitä, että kämppäemäntä on saattanut saada huoran maineen hyvinkin pienestä:

-No oliko siinä tämmöstä jos syntyy sille jotaki romansseja jollaki ni...?

-No syntyhän siellä monellaki. Mutta kato ni ei se omilla kämpillä. Ne kuluki silloin muualla. No pyhän aikana tietenkin, ku jostai porukka meni pois, ni ne saivat olla niinkö – oli vanhempia miehet – että no tuo kaveris tänne. Ja varkhain.

-Joo. No mitä jos sille jäi kii semmosesta, että oli varkain...?

-No nehä heti että joo... jaa sitähan sai heti, että huoraksi joo täällä ko ruvethaan huuellaan. Varsinki jos niinku joku nuori tyttö kuluki tansseissa ja vaihto välissä poikaa ja tuli kämpälle ni se oli heti huora.

-Jaa sanottiinko se ihan suoraan...?

-Sanottiin ku viinaa otettiin ni silloin sen kuuli aina tottuuen.³⁰⁷

Aikaisempien lukujen perusteella voi päätellä, että kämppäemännät aloittivat seksisuhteen kämpän miehen kanssa harvoin. Lisäksi naiset olivat kämppäyhteisössä selvä vähemmistö, joten heillä oli halutessaan varaa valita miesten joukosta heitä eniten miellyttävä. Suurin osa kämpän miehistä ei joka tapauksessa pystynyt tyydyttämään naisen kaipuutaan kämppäemäntien kanssa. Snellmanin mukaan ratkaisuna saattoi toimia prostituutio, joka keskittyi yleensä Rovaniemelle ja Kemiin sekä metsätöiden niin sanottuihin luppoaikoihin. Prostituoituja vieraili kuitenkin myös savotoilla. Prostituoitujen arki oli karua: naisia oli usein vain yksi ja miehet olivat tämän kanssa sukupuoliyhteydessä vuorotellen. Naisia ei myöskään kuvata houkutteleviksi tai kauniiksi, vaan alkoholin kuluttamiksi, vanhoiksi ja rumiksi.³⁰⁸ Myös muutama aineistoni nainen kertoo tavanneensa prostituoituja kämpällä:

³⁰⁵ Sariola 1954, 42–45; Snellman 1996, 172–176.

³⁰⁶ Lusto AO2001: 1034 (n54).

³⁰⁷ Lusto AO2001: 1022 (n35).

³⁰⁸ Snellman 1996, 174–175, 177, 192–198.

(n43): Ni soli hulluin savotta mitä minä olen elämäni päivänä ollu ko
(paikkakunta, TR) kortistosta tyhjennettiin ja siellä oli kaikki linnan kundit ja
rosvot mitä ikinä on ni sielläki savotassa työttömänä. Siellä pojat ryyppäs ja ja
tappeli ja teit vaikka minkäläistä

(n?): Kyllähän se oli ku sittehän se oli se kalijan teko sitähan – tai sahtiahan sitä
tehtiin – ni sitä tehtiin. Sitä oli vähä joka paikassa ko hevosmiehet oli, ni sehän
aina tallissa jossaki kähisi se sahtipönttö ja se oli sitte...

(n43): Ja kyliltä saatot tuua naisiakki ja niitä ne [ketuutti] sitte siellä ja...

-Miten mihin ne siellä mahtu?

(n?): Johan se sopu sijaa antaa.

(n43): Ne se oli siinä lattialla patja ja siinä vuoron perähän sitte.

-Just

(n?): Kyllä se oli semmosta mahotonta elämää...

(n43): Miksi niitä nyt sanottiin? Ilolintujako ne oli... (nauraa)

-Siis oliko ne ihan maksettuja naisia?

(n43): Joo maksettuja.³⁰⁹

Tässä ja kahdessa muussa aineiston prostituutiota kuvaavassa tarinassa³¹⁰ naiset eivät tunnu suhtautuvan prostituutioon kovin paheksuvasti tai järkyttyneinä. Prostituutio toimii heille yhtenä merkkinä ”mahdottomasta elämästä” kämpillä. Tähän liitetään yleensä runsas alkoholinkäyttö ja tappelut. Naiset kuvaavat tällaisia savottoja negatiiviseen sävyyn, mutta vain harvan muistelussa ”ongelmasavotat” ovat pääosassa.

Kun otetaan huomioon aikaisemmin sanottu (miesten eläminen selibaatissa ja sukupuolisuhteiden riippuvaisuus kämppäemännistä), on perusteltua olettaa, että kämppäemäntiin kohdistui seksuaalista häirintää. Luvun 5.2 esimerkeistä kuitenkin paistaa kämppäemäntien halu korostaa sitä, etteivät kämpän miehet koskaan häirinneet heitä ja kohtelivat heitä erittäin kunnioittavasti. ”Ei mitenkään ollu semmosta niinku luulis, että ku on kolme tyttöä ja sata--- toistasataa miestä”.³¹¹ Tämä osoittaa haastateltavan tietävän, että ulkopuoliset helposti epäilevät häirintää esiintyneen.

Haavio-Mannila ja Olsson toteavat molemmat, että rintamalla työskennelleet lotat kuvaavat miesten kohdelleen heitä kunnioittavasti. Tästä yleiskuvasta poikkeavat tapaukset tuomitaan yksittäisten miesten syyksi. Vallalla on myös näkemys, että riippui

³⁰⁹ Lusto AO2001: 1001 (n? ja n43).

³¹⁰ Lusto AO2001: 1032 (n39), 1055 (n31).

³¹¹ Lusto AO2001: 1029 (n38).

naisesta itsestään, näkikö mies tämän työroolinsa vai sukupuolensa edustajana. Jopa häirinnän kohteeksi joutuminen saatetaan nähdä naisesta johtuvaksi.³¹²

Hanna Snellman kirjoittaa samaan aineistoon perustuvassa artikkelissaan, ettei kukaan aineiston kämppäemännistä ollut kokenut kämpällä seksuaalista häirintää.³¹³ On toki yksilöllistä, mikä koetaan häirintänä ja mikä ei. Yksikään aineiston emännistä ei kutsu kohtaamiaan tilanteita häirinnäksi, mutta muutama niistä voidaan mielestäni kuitenkin tulkita seksuaalisena häirintänä.

-Se oli niin jännä se... Meneeks tuohon tämä?

-Joo.

-Ja se oli niin jännä se (*työnjohtajan nimi, TR*) se oli niinko miehille... Itte se aina kävi meitä aina näin puristamassa, ko me tiskattiinki siinä. Niin aina sillä oli semmonen malli. Mutta tuota siinä oli oma epäilykset sitte. Että minkä takia? Että ei se niinkö meitä niin muuten kajonnu.

-Joo.

-Ei, ei sillä vain se piti käyä aina vaan niinko---se otti aina kiinni ja sillä lailla. Mut ei se mitään sitte semmosta mitään muuta että semmosta tyrkyttäny.

-Joo.

-Joo, että se on niin jotenki jännä se mies oli sitte. Että se oli niinko kivaki, mutta sitte ankara. Ehkä se oli sen takia, että ne ko savotoissa ennen on aina sattunu semmosia kaikkia, niin se koitti meitä varjella niin miehiltä.³¹⁴

Mielestäni tämä tilanne on hankalasti tulkittava ja hämmentävä. Kämppäemäntä on kertonut aiemmin haastattelun aikana, että kämpän työnjohtaja oli hyvin ankara ja vahti tarkasti, etteivät miehet päässeet emäntien huoneeseen. Haastateltava kuitenkin kertoo saman työnjohtajan puristelleen heitä. Hän on huolissaan siitä, meneekö kertomus nauhurille ja korostaa kertomuksen jälkeen, ettei mies tyrkyttänyt heille mitään muuta. Ymmärtääkseni hän tarkoittaa, ettei työnjohtaja yrittänyt saada heiltä seksiä. Haastateltava kuitenkin kokee työnjohtajan halunneen suojella heitä kämpän miehiltä ja tuntuu näkevän suojeluhan myös häirinnän syyksi. Yksi aineistossa esiintyvä kertomus ei jätä kuitenkaan tulkinnan varaa: kyseinen emäntä kertoo itse asiassa kahdesta häirintätilanteesta, joista toinen on raiskausyritys.

³¹² Haavio-Mannila 1993, 295–298, 332; Olsson 2005, 183, 202. Ks. myös Siilasto 2008, 90–92.

³¹³ Snellman 2005, 143.

³¹⁴ Lusto AO2001: 1040 (n30).

-Se kipinämikko piti hyvin huolen ja seurasi, että onko joku minnuun niinkö... jotaki. Se yksi oli. Ja se taisi olla justin, jonka ne hakkas. Niin minä sanoin kipinämikolle, ettäko se käy minnuu hipoloimaan. Et tuota niin sano, että no lyö sitä kunnolla jollaki kapustalla tai minkä saat kätteen. Ja minä olin tiskaamassa minä kattoin varjosta vaan seinän lampun varjo, että nyt se taas nostaa kätensä mua kohtaa. Mä lyyä paukasin kapustalla, se pyörty (naurua). Mää sain kyllä sen jälkeksi hänet--häneestä olla rauhassa. Se tuli kipinämikko, että eihän nyt hän tarkottanu, että nuin kovasti lyyä. No sitte---sitte tuota siellä sitte jotenki oliko se sairastunu tai misä se mun kipinämikkoni olikaan? Minä herrään yhtenä yönä, että joku jätkä yrittää mun sänkyyn. Ja se--no määhän nousen ja mää tappelen. Mä pääsin sitte konttaan ove---semmonen puuripa oli, pääsin siihen kiinni ja se ripa jäi mulle kätteen siinä oli hirviät naulat. Ja kun mää sanon, että nyt tuut lähellekkään niin tästä tulee. No määhän pääsin sitte erilleen. Ja se jälkeksi mää sain kyllä rauhassa olla---olla. [- -] Myöhemmin tuli---tuli sitte esillekki, että on sillä voimaaki ku karhulla (naurua).³¹⁵

Esimerkin kämppäemäntä kertoo kämpän kipinämikon eli talonmiehen pitäneen huolen siitä, ettei kukaan häiritse häntä. Mielestäni onkin huomionarvoista, että esimerkin kertoja on sama, joka luvun 5.2.2 esimerkissä korostaa, että kämpällä säilyi koskemattomana tiukan valvonnan vuoksi. Haastattelija on kirjoittanut molempien kuvausten perään litteraatioon ”naurua”. Muistelijä kuvaa rankkoja ja mahdollisesti traumaattisiaakin kokemuksiaan huumorin avulla. Eeva-Liisa Kinnusen mukaan huumori toimii naisten omaelämäkertoissa usein etäännyttäjänä: kertoja voi huumorin avulla osoittaa päässeensä yli kokemuksesta, joka aikoinaan on aiheuttanut ahdistusta.³¹⁶

Mielestäni toinen vaihtoehto on, että esimerkin kertoja kokee selvinneensä häirintätilanteesta voittajana, jolloin tilanteen kuvaaminen vahvistaa näkemystä hänestä ”selviytyjänä”. Jyrki Pöysän mukaan naisen asema vaihteli metsätyömiesten seksuaalisuutta käsittelevässä jutunkerronnassa. Nainen saattoi esiintyä passiivisena seksuaalisuuden välikappaleena, mutta myös aktiivisena ja jopa sankarillistettuna seksiä pyytelevän nolaajana.³¹⁷ Kertoja saattaa haluta korostaa omaa aktiivisuuttaan ja selviytymiskykyään hankalassa tilanteessa. Vielä selvemmin häiritsijän voittamisesta ja nolaamisesta saatua tyydytystä kuvaa mielestäni seuraava tilanne:

³¹⁵ Lusto AO2001: 1051 (n33).

³¹⁶ Kinnunen 1993, 208–209.

³¹⁷ Pöysä 1997, 304.

-Tuleepa sitte mielehen niistä television kattomisista: oli vaalien aika ja me katothiin pirtissä pirtin pöyvän vieressä televisiota. Iltasella oli se suuri vaalikeskustelu. Ja no ne poromiehet oli siellä parakissaan ja sieltä tuli yks poroisäntä sinne ja minun seljän taka ja siinä se ny---yritti nykiä koko ajan. Ja ykskaks minä hyppäsin ja otin poikaa käsipuolesta ja sanoin: lähe---no niin lähetäänpä. Ja met pääsimä ovelle niin minä pukkasin menemhään ja löin oven rookhiin. Kyllä se kolisteli siinä. Minä tulin kaikessa rauhassa televisioa kattomhaan niin totisena. Niin naurattamhaan siinä pakkas muutamia, mut ei ne... Että semmosia siellä oikiasthaan semmosia metkoja, joita jäläkhiin käsin on naurattanu. Eihän se tietenkään silloin---suututtiki.

[- -]

-Ja sitte myöhemmin tästä vielä tuli mielehen, että myöhemmin minä en ollu enää---minä pääsin, tulin pois jo sieltä savotalta, minä olin (*luottamuselimessä, TR*) täällä (*asuinpaikka, TR*) sitte. Ja tehtiin sitte retki niin naapurikuntiin en sano nimiä enkä paikkaa.

-Niin?

-Ja meijät esiteltiin tuota niin sitte niille paikallisille. Minä ykskaks sanoin, että mehän onki sitte siellä (*työmaan nimi, TR*) pirtillä tavattu. Arvaat että miten oli äijän naama (nauria).³¹⁸

Muutammat emännät ovat kokeneet kämpällä myös väkivallalla uhkailua. Yksi kämppäemäntä esimerkiksi kertoo talonmiehestä, joka humalassa ollessaan uhkasi tappaa hänet ja hänen kämpällä majoittuneen perheensä.³¹⁹ Muutamassa tilanteessa emännät myös kertovat miesten ryhtyneen tekoihin asti:

-Mutta tuota kyllähän siellä niinkö silloin seuraava talaviko se oli, niin tuota näitähän oli näitä, jotka niin sovassa haavoittuneita näitä miehiä. Niin ne oli toisinaan vähän hermostunneiha.

-Ai jaa. No oliko---tulik siitä ihan semmosia---miten ne siis...?

-No kyllähän se oliko se kolome askelta ja käänty siellä kämpän lattialla niin tuota... Ja sitte se kerran oli kai niin hermostunu, että se tuota leipäveittellä heitti. Tuota me olima kokkikaverin kans tiskaamassa niin se justhiin siihen meijän päitten välhiin tiskeihin---tiskikaapin siihen välhiin sattu.

-Onneks oli...

³¹⁸ Lusto AO2001: 1002 (n30).

³¹⁹ Lusto AO2001: 1025 (n37).

-Oli onneks. Ja sattuu olemhaan päät yhdessä paikassa sitte. Mutta sitte ne kyllä pani pois sen miehen.³²⁰

Kuten tässäkin esimerkissä, väkivaltaa harjoittaneet tai sillä uhanneet miehet joutuivat yleensä lähtemään savotalta joko emännän ilmoitettua siitä työnjohdolle tai kämpän muiden miesten puututtua asiaan. Tämä esimerkki on kuitenkin poikkeus siksi, että yleensä väkivaltaa kohdanneet emännät kuvaavat toimineensa itse näissä tilanteissa: naiset ovat osoittaneet pelottomuutta väkivaltaa kohdatessaan ja pyrkineet mahdollisesti nolaamaan väkivallalla uhanneet tai ilmoittaneet uhkaavasta tilanteesta työnjohdolle.³²¹ Kämppäemäntien kertomuksia sekä väkivaltatilanteista että kohtaamastaan häirinnästä yhdistääkin se, että naiset eivät aseta itseään uhrin asemaan. Sen sijaan he kuvaavat itsensä aktiivisina toimijoina ja hankalista tilanteista selviytyjinä.

6 Kämppäemännäisyys metsäalan miesten muistitiedossa

Tässä luvussa kysyn, miten savottakämpillä majoittuneet miehet muistelevat kämppäemäntiä. Mitä ominaisuuksia he yhdistävät hyvään kämppäemäntään? Minkälainen kuva kämppäemäntien asemasta ja kämpän sisäisistä sukupuolten välisistä suhteista metsäalalla toimineiden miesten muistelun kautta välittyy?

Metsäammatit metsätalouden murroksessa -hanketta varten haastateltiin yhteensä 1053 metsäammattilaista, joista suurin osa on miehiä. Olen siis joutunut valikoimaan aineistoni tietyin kriteerein. Ensinnäkin tutkimukseni lähdeaineistona toimivat metsureiden (aineistossa 205 haastattelua) haastattelut, koska nimenomaan metsurit (1960–70-luvun vaihteeseen asti yleensä metsätyöntekijät³²²) majoittuivat metsäkämpissä. Tämän lisäksi olen hyödyntänyt muutamien metsätyönjohtajien haastatteluja (aineistossa ryhmässä metsätoimihenkilöt, 379 haastattelua).³²³ Olen poiminut metsureiden ja metsätoimihenkilöiden joukosta Lapin, Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Pohjois-Savon maakuntien³²⁴ alueella asuvat, jotta miesten kokemukset

³²⁰ Lusto AO2001: 1070 (n41).

³²¹ Ks. esim. Lusto AO2001: 997 (n28), 1025 (n37), 1042 (n27).

³²² Esim. Alariesto 2008, 60.

³²³ Snellman, Kaunisto, Paaskoski 2002, 4.

³²⁴ Laajensin miesten kohdalla aineiston osittain myös Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa ja Pohjois-Savossa asuviin saadakseni tarpeeksi laajan aineiston. Aineiston rajaamisesta ks. myös luku 1.

olisivat verrattavissa kämppäemäntien kokemuksiin. Lopulta olen valikoinut aineistoni vain sellaiset haastateltavat, jotka haastattelun aikana puhuvat kämppäemännistä.

Laajasta aineistosta oman aineistoni muodostavat lopulta 39 miehen haastattelut, joista 34 on ilmoittanut pääasialliseksi ammattinimikkeekseen metsurin (myös metsäyöntekijä tai hakkuumies), 4 metsäyönjohtajan ja 1 metsätalousinsinööri. Miehet ovat syntyneet vuosien 1923 ja 1951 välillä jakautuen suhteellisen tasaisesti vuosien 1925–1944 välille (ennen vuotta 1925 syntynyt yksi ja vuoden 1944 jälkeen 4 haastateltavaa).³²⁵ Suurin osa miehistä on syntynyt Lapin, Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan alueella sekä Pohjois-Savossa lähellä Kainuun rajaa. Nykyisen Venäjän puolella syntyneitä on kolme ja eteläisemmässä Suomessa syntyneitä on neljä. Pohjois-Pohjanmaalla syntyneiden suuri määrä selittyy osittain pohjoissuomalaisten evakkomatkojen suuntautumisesta Pohjanmaalle.³²⁶

Alueellinen liikkuvuus oli miesten ryhmässä yleisempää kuin kämppäemännillä, sillä erityisesti maakuntien välillä muuttaneita oli selvästi enemmän. Silti miehistäkin melkein puolet asui haastatteluhetkellä syntymäkunnassaan.³²⁷ Aineiston miehet aloittivat yleensä työnteon joko sodan jälkeen tai sodan aikana alaikäisenä. Haastateltavat aloittivat metsätyön hyvin nuorina, useimmiten isänsä mukana. Tyypillinen aloitusikä on 13–15-vuotta. Lähes kaikki aloittivat metsätyön ennen 20 ikävuotta (tätä vanhempina aloitti vain 4).³²⁸ Aloitusiän suhteen on kuitenkin huomattava, että se perustuu muistelijoiden omaan ilmoitukseen. Monet toimivat ensimmäisinä vuosina isänsä apureina ja tekivät metsätöitä kotoa käsin. Suurimman osan metsuriura oli pitkä ja he jäivät eläkkeelle metsurin ammatista 1980–1990-luvuilla. Seitsemän haastateltavaa oli yhä työelämässä haastatteluhetkellä (2000–2001).

Monen haastatellun miehen tausta vastaa luvussa 5.1 esitettyä tyypillistä kämppäemännän tarinaa. Aineiston ”keskivertometsuri” syntyi suureen perheeseen, jossa vanhemmat toimivat pienviljelijöinä ja isä kävi metsätöissä. Monet kuvaavat metsäalan olleen luonnollinen uravalinta ja usein myös ainoa mahdollinen, ainakin jos halusi jäädä kotiseudulle.

³²⁵ Liitetaulukko 1.

³²⁶ Liitetaulukko 3.

³²⁷ Liitetaulukko 4.

³²⁸ Liitetaulukko 2.

-No oliko teillä nuorena mielessä jotain muita ammattivaihtoehtoja?
-No siinä oikeestaan sitä ei tullu sitä vaihtoehtoo silloin, ku siinä oli sen mehtä, mehtätöissä ku isä ol. No sehän vei sinne heti kun pysty, pysty vaan. No ne siihen piinty sitte siihen mehtätyöhön sitte. Ja se, siinä, siinä hommassa sitte, sitte oli niin kauan kun eläkkeelle jäin. Ja siinä kaikkiaan mulle kerty sitte neljä kuukautta vaille viiskymmentä vuotta.³²⁹

Metsätyötä ja metsätyöntekijöitä (tai jätkiä³³⁰) on tutkittu suhteellisen paljon niin metsätieteiden, historiantutkimuksen kuin kansatieteen oppiaineissa. Metsätyö on ollut tärkeä tutkimuskohde metsäteollisuuden kansantaloudellisen merkittävyyden vuoksi, minkä lisäksi metsätyöntekijät ovat olleet mielenkiintoinen ammattiryhmä toisaalta ryhmän alueellisen liikkuvuuden ja toisaalta sen eristyneisyyden takia. Jätkien rikas kertomusperinne on puolestaan ollut suosittu folkloristiikan tutkimuskohteena. Metsätyöstä ja metsätyöntekijöistä on kerätty useita muistitietoaineistoja, joiden perusteella on koottu antologioita ja tehty tutkimuksia.

Metsätyöntekijöiden tai jätkien suhtautumista naisiin on kuvattu useassa tutkimuksessa. Edellisessä luvussa viitattiin Sakari Sariolan Lapin 1950-luvun alun alkoholioloja koskevaan tutkimukseen, jossa hän toteaa ”tyydyttymättömyyden sukupuolielämän alalla” olevan yksi kämppäyhteisössä vaikuttavista piirteistä. Hänen mukaansa tämä tyydyttymättömyys ilmenee sekä puheina naisista että erinäisinä ”persoonallisuuden primäärireaktioina”.³³¹ Myös Jyrki Pöysän itäsuomalaisten jätkien kertomusperinnettä valottavaan tutkimukseen on jo viitattu useasti. Pöysä toteaa naisen olevan kertomuksissa suosikkiaihe ylitse muiden. Hän yhdistää naisista puhumisen savotan miesten yhtenäisyyttä luovaksi ja miesten keskinäisiä eroja tasoittavaksi tekijäksi. Nainen esiintyy kertomusperinteessä sekä passiivisena sukupuolisen halun tyydyttämisen välineenä että aktiivisena jätjän nolaajana.³³²

Metsätyöntekijöiden kämppäemäntiin kohdistuvaa muistelua tai puhetta ei sen sijaan ole juuri tutkittu. Pöysän tutkimus painottuu jätkien ja savotan ulkopuolisen ympäristön välisen suhteen kuvaamiseen, minkä vuoksi kertomukset kämppäemännistä eivät ole saaneet huomiota. Pöysä toteaa kuitenkin kämppäemäntien esiintyvän jätkien

³²⁹ Lusto AO2001: 717 (m27).

³³⁰ Jätkä-sanan kehityksestä ja käytöstä ks. Pöysä 1997.

³³¹ Sariola 1954, 42–43.

³³² Pöysä 1997, 189195, 303–304.

kertomuksissa joko prostituoidun tai ronskin emännän roolissa. Hanna Snellmanin mukaan miehet sen sijaan suhtautuivat kämppäemäntiin pääosin kunnioittavasti ja antavat heistä jopa idealisoidun kuvan.³³³

Keskitynkkin tässä luvussa siihen, miten aineiston miehet muistelevat kämppäemäntiä. Aloitan kuitenkin luvussa 1.3 esiin tuomastani huomiosta, että aineiston miehet eivät puhu emännistä kovinkaan paljon. Tämän jälkeen kerron, miten miehet kuvaavat kämppäemäntiä ja mitä piirteitä yhdistetään toisaalta hyviin ja toisaalta huonoihin emäntiin sekä miten miehet puhuvat kämpän miesten ja emäntien välisistä suhteista.

6.1 Miesten puhe kämppäemännistä on puhumattomuutta

Kootessani aineistoani valikoin pohjoissuomalaisten haastateltujen joukosta ne, joiden haastatteluissa muisteltiin kämppäemäntiä tai edes mainittiin heidät. Jouduin hylkäämään vähintään puolet muutoin kriteerit täyttävää haastattelua, koska haastattelun kuluessa ei keskustella emännistä lainkaan. Kävin haastattelut karsintavaiheessa läpi pintapuolisesti, joten olen saattanut hylätä jonkun haastattelun aiheetta. Tulos on silti selvä: merkittävä osa metsureista ei puhu lainkaan kämppäemännistä. Nuorimpien haastateltujen kohdalla tämä on luonnollista, koska he ovat aloittaneet metsätöissä vasta sen jälkeen kun pohjoisessakin on pääosin luovuttu kämppämajoituksesta. Emännistä puhumattomuus ei kuitenkaan rajoitu vain nuoriin ikäluokkiin, vaan monet kämppäelämää viettäneet metsuritkin ohittavat kämppäemännät muistelussaan.

Kämppäemännistä kokonaan puhumattomien lisäksi aineistossa on useita metsureita, jotka mainitsevat emännät haastattelun aikana, mutta eivät muistele näitä sen tarkemmin. Kämppäemäntien mainitseminen liittyy usein tilanteisiin, joissa haastateltava kuvailee joko kämppäoloja tai ruokailua kämpällä. Emäntä mainitaan tällöin ikään kuin ”varustukseen kuuluvana”, mutta heitä ei innostuta muistelemaan ryhmänä tai henkilöinä.

³³³ Snellman 1996, 174; Pöysä 1997, 304.

-No mitäs, kertokaa tästä, että miten oli ruokailu järjestetty?

-No ruokailu oli silloin ensin niinku mieki ennen evakkoo lähtöä tuossa, ni nehä piti täältä itte viiiä repussa aina oma ossuus kantaa tuohon (*työmaan nimi, TR*), siihe oli viistoista kilometriä täältä matkaa. Siel oli metsähallituksella sitte kokki kyllä, joka laitto meijä viemistä tavaroista sen ruoan kahesti päivässä ja. Nyt sitte kun ompii tuossa (*työmaan nimi, TR*) kämpällä, niin siin oli jo kauppa ja sieltä sai ostaa sen... Siin oli kaks kokkia. Meillähän oli kolmekytäkuus miestä asu tuossa ni samalla kämpällä ja oli kaks kokkia. Kolme kertaa päivässä oli ruoka ja aamulla oli kuuelta ja kahvit ja seittemältä ruoka ja sitte neljän maissa ku tultiin mettästä, ni se oli ruokailu ja viien maissa oli kahavit. Ja sitte yheksän maissa oli sitte se iltapala. Että sen mukaan se oli viime ku oltiin kämpillä.³³⁴

Miehille kämppäemäntä toimii usein merkkinä metsätyön kehitysvaiheesta, sillä kokin puuttuminen tarkoitti hyvin alkeellista kämppää.³³⁵ Vanhimmat miehet kuvaavat aikoja, jolloin kämpillä ei vielä ollut kokkeja ja kertovat ruokahuollon eri kehitysvaiheista.

Nuoremmat taas saattavat todeta vuonna 1939 syntyneen miehen tapaan, että ”Kokit oli joo. En minä ole niin vanhaan aikaan ollu savotassa, että ois itte tehty”.³³⁶

Kämppäemännät saatetaan myös mainita haastattelijan kysyessä, oliko haastateltavalla työtovereina koskaan naisia:

-Niin no oliko siellä metsurihommissa koskaa naisia?

-Ei. Kyllä ne oli aina siellä keittiössä.

-Oliko uitolla tai

-Uitossahan oli kokki aina kokkiki nainen. He en ole ollu mieskokki savotassa enkä uitossa. Kyllä se aina on nainen.³³⁷

Tämä kysymys esitettiin käytännössä kaikille haastatelluille miehille ja vain muutamat mainitsivat kämppäemännät tässä yhteydessä. Osalle miehistä kysymys esitettiin kuten lainauksessa, eli heiltä kysyttiin ovatko haastateltavat tavanneet naisia metsätyössä.

Tällöin on ymmärrettävää, etteivät haastateltavat nosta esiin kämppäemäntiä.

Suurimmalta osalta kuitenkin kysyttiin, onko haastateltavalla ollut naisia

työtovereina.³³⁸ Kämppäemännät nousevat harvoin esiin myös tällä tavoin kysyttäessä.

³³⁴ Lusto AO2001: 794 (m27).

³³⁵ Esim. Lusto AO2001: 834 (m40).

³³⁶ Lusto AO2001: 718 (m39).

³³⁷ Lusto AO2001: 738 (m34).

³³⁸ Esim. Lusto AO2001: 834 (m40).

Mistä tämä puhumattomuus johtuu? Mielestäni sen voi osittain tulkita todistavan Snellmanin käsitystä siitä, ettei naisten työtä ja kämppäemännyyttä ole arvostettu metsäalalla.³³⁹ Miehet ottavat harvoin kämppäemännät puheeksi oma-aloitteisesti, eivätkä he mainitse emäntiä edes naispuolisista työkavereista kysyttäessä. Vaikuttaa siis, etteivät metsätyöntekijät koe työskennelleensä varsinaisesti kämppäemäntien kanssa, vaan heidän työnsä nähdään metsätyöstä erillisenä. Tämä voi myös olla ylitulkintaa, koska miesten vähäinen puhe kämppäemännistä johtuneen osittain siitä, etteivät haastattelijat juurikaan kysy heistä. Haastattelujen teemat painottuvat ennen kaikkea myöhempiin metsätyön vaiheisiin ja metsätyön koneellistumisen aiheuttamiin muutoksiin, minkä vuoksi kämppäelämästä puhuminen jää vähemmälle. Haastattelijat kysyvät kämppäemännistä lähinnä kämppäruokailun järjestämisen yhteydessä, mutta kysymykset emäntien asemasta tai sukupuolten välisistä suhteista jäävät harvinaisiksi.

6.2 Ei saanut olla nynnykkä

Osa kämppäoloissa majoittuneista miehistä on kuitenkin kuvannut kämppäemäntien työtä, ominaisuuksia ja suhdetta kämpän miehiin. Osa muistelusta on ”tullut luonnostaan”, mutta suurin osa pidemmistä kämppäemäntämuisteluista on haastattelijan kysymyksestä alkanutta kerrontaa.

Miesten kämppäemäntäkuvauksia lukiessa nousee esiin kämppäemäntien kokema arvostus. Miehet arvostavat sitä, että saivat kämpällä valmiin ruuan, eivätkä joutuneet valmistamaan sitä itse.³⁴⁰ Jotkut kuvaavat kämppäemännän työtä raskaaksi ja uskovat sen vaatineen emännältä sopeutumista.

-Ja sitten tuo savotan emäntä niin täytyy sanoa, että sille pittää nostaa kyllä hattua. Se oli pitkä työpäivä, että ku se jo viideltä nousi ja sielä rupes tuota---jo kahavikupit kalisemaan ja puoli kaheksalta oli jo ruoka käristys.³⁴¹

-Ja niinku sovan jälkhin, niin kyllä se on se jälleenrakennusaika ollu, niin kyllähän se metsätyömiehet, niin tuota puullahan se maksettu on Suomen velat

³³⁹ Ks. luku 1.2.

³⁴⁰ Esim. Lusto AO2001: 740 (m28), 781 (m44).

³⁴¹ Lusto AO2001: 258 (m23).

sun muut ja tosin miestyövoimalla, että silloinhan ei ollu niitä konheja, että kyllä se on suomen hevonen ja suomen mies jokka ne on. Ja tietenki nainenki siinä sivussa täytyy olla, että kyllä siellä oli kokit oli jämeriä ja hyvät ruoat laitethin ja sitte tietenki emännät täällä kotona, niin nehän piti viikon pärjätä täällä kotona. [- -] Että se oli naisten virka se tosin, että kyllä se piti olla jämeriä ne naisekki. Kyllä ne vain pärjäs.³⁴²

Lainauksessa mies rinnastaa kämppäemännän työn jälleenrakennusajan raatamiseen ja vaikuttaa näkevän emäntien työn isänmaallisena. Idealisointi ja kämppäemännän ideaalikuva vastaava emäntien muistelu on kuitenkin miesten haastatteluissa suhteellisen vähäistä. Kyseinenkin haastateltava käyttää hyviä kämppäemäntiä ja mautilojen emäntiä kuvaamaan adjektiivia ”jämerä”, joka poikkeaa symboliikaltaan kämppäemännän oppaiden luomasta kuvasta puhtoisesta ja äidillisestä malliemännästä.

Miehet arvostivat yleisesti emännissä erilaisia piirteitä kuin kämppäemännän oppaiden kirjoittajat: hyvän emännän tunnusmerkkejä olivat tietynlainen rempseys ja miesten huumorin ymmärtäminen. Eniten arvostusta tuntuvat saavan emännät, jotka osasivat antaa miehille sanan sanasta ja osallistuivat kepposteluun.

-No minkälaisia ihmisiä ne kokit oli, että ne ... miten ne pärjäs sielä?

-Kyllä sielä täyty olla jonku verran sellanen reiluotteinen, että ei mikään nynnykkä, niin saatto olla, että ei ne ylleensä ne. Jollain lailla oppi sen järjestelmän, ja pärjäs sitte pitempään. Että sieltä lähti sellaset pois, mitkä ei oikeen sop-, soppeu-, tai kokenu sitä mieleiseksi sitä hommaa.³⁴³

-Että se on tärkeää seki, että ne ossaa ruoan laittaa. Ja luonnekki, että tulleeeko toimeen jätkien kans. Niinhän se oli yks vitsiki, että jätkät oli emäntää kiusanneet aikansa ja se oli emäntä kuunnellu ja kuunnellu, mutta sitte se oli sanonu, että niin ”eiköhän miehet sovita sillä lailla, että jos heittä minun kiusaamisen pois, niin minäki heitän pannuun kusemisen pois!”³⁴⁴

Erityisesti jälkimmäisessä lainauksessa näkyy naisten haastatteluissa esiintynyt ajatus emännän testaamisesta ja huumorin toimimisesta kämpällä initiaatoriittinä.³⁴⁵ Miesten

³⁴² Lusto AO2001: 848 (m50).

³⁴³ Lusto AO2001: 551 (m43).

³⁴⁴ Lusto AO2001: 654 (m39).

³⁴⁵ Ks. luku 5.

mielestä kämppäemäntien tuli kestää heidän ronskia huumoriaan ja kiusoitteluaan, jos halusivat tulla hyväksytyksi yhteisön jäseninä. Arvostusta yhteisössä puolestaan sai vasta osallistumalla jutunkerrontaan. Seuraavan metsätyönjohtajan kommentista huomaa, että yhteisön jäseneksi hyväksytyä emäntää arvostettiin ja myös puolustettiin:

-Oliko siellä joku tietty emäntä, joka oli useampana vuonna tai oliko siellä joku tietty emäntä jääny mieleen ?

-Oli joo,[- -] Niin se oli kymmenen vuotta aina kokkina. Ainut kerta ku se nukku ponniin kymmenen vuojen aikana niin minä olin heti kelejuilemassa. Tuota sitä ei tapahtunu sillai. Minä heti, että kuulkaa nyt oliko isäsi iltaunine ja äitisi aamu-uninen ja sinä raukka tulit molempiin (nauraa).

-Kerran vaan tapahtu, ei se kyllä paljon oo.

-Kerran vaan. Se oli mahtava emäntä ja hyvä luontonen ja miehet puolusti sitä. Siellä oli joku sellanen ronkeli metsuri niin joka emännälle kelejuili niin miehet nousi aina sitten kämpässä puoltamaan niin emäntää.³⁴⁶

Kuten jo edellisessä luvussa kävi ilmi, saattoi miesten huumori olla myös raakaa. Luvussa 5.3 lainattu kämppäemäntä totesi, ettei hänen ujo kämppäemäntäkaverinsa kestänyt miesten irvailua ja myös yllä lainattu mies sanoi, ettei kämppäemäntä saanut olla ”nynnykkä”. Kämpän miehet osasivat myös olla tylyjä kämppäemännälle, josta he eivät pitäneet tai jonka ruuat eivät heille maistuneet. Usein tällaiseen tilanteeseen joutuneet emännät lähtivät itse kämpältä³⁴⁷ tai heidät saatettiin jopa irtisanoa:

-Mitä jos oli tämmönen oikein huono kokki, niin kehattiinko sille sanoa suoraan, vai annettiinko sen tehä?

-Kyllä siellä sanottiin vaikka mitä. Ja lopputili ja uus tilalle.³⁴⁸

Kämppäemännät, jotka ”jättivät leikin kesken” eli lähtivät savotalta kesken pois, koska eivät kestäneet työn raskautta saavat osakseen aineiston tylyimmät kommentit. Seuraavassa lainauksessa on haastateltavina entinen metsätyönjohtaja ja hänen kämppäemäntänään toiminut vaimonsa:

-No tuleeks sinne sitte joskus semmosia kokkeja että ne ei pärjänny siellä? Että ne lähti takasi? Että jostaki syystä ei toi---viihtyny tai osannu?

³⁴⁶ Lusto AO2001: 258 (m23).

³⁴⁷ Lusto AO2001: 325 (m27 ja n37).

³⁴⁸ Lusto AO2001: 796 (m33).

(n37): En minä oikiasthaan...

(m27): Mutta kyllä täällä oli ainaki näille yhtiöiden työmaille tuli.

(n37): Mitä?

(m27): Näihin (*työnantajien nimiä, TR*) työmaille tuli paljon semmosia, että ne lähti lätkimään.

(n37): Niin no en minä tiä. Minä en oo niiden kans ollu missään yhteydessä. Enkä minä oo ollukko (*työnantaja, TR*) työmaille.

-Joo. Mistä syystä ne yleensä lähti sitte näiltä yhtiön työmailta?

(m27): Sieltä suuria suunnitelmia ruusuista elämää lähteneet---joku kerto, että siellä on niin hyvä palakka ja niin mukava olla ja siellä on rehvakaita nuoria miehiä. Kaikki ne kuvittelivat--- ja tämä menee hyvin. Se ei ollukkaan kynsien viilausta ko meni sinne. Se oli hirviä työmaa niin. Ja sitte tuli semmosiaki, että ne oli aivan täysin avuttomia. Mutta me---en minä nyt osaa...

(n37): Minkä kautta ne tuli?

(m37): No työ---siihen aikaan oli työvoimatoimistoja joka välitti tai sitten nuilla yhtiöillä oli semmonen välitystoimisto siihen aikaan välitti. Ja ne---ne---se aika tarkoin siellä ne otti ja kävi haastatteleen. Rovaniemeltä eivät lähettäneet työmaalle aivan... Että siellä niinkö vähän kävi seula jo jonkulaista. Tuli siellä toisinaan semmosia, että tuota ei ne ollu monta päivää... minkäänlaista --- hommaa. Että ne---ne karsiutu automaattisesti.

-Joo.

(n27): No eikö tätä tullu jo?³⁴⁹

Lainasin tämän pitkän keskustelun kokonaisuudessaan useammastakin syystä.

Ensinnäkin haastateltu mies suhtautuu vähätellen naisiin, jotka eivät halunneet jatkaa kämppäemännän työssä: hän näkee heidän tulleen etsimään joko helppoa rahaa tai nuorten miesten seuraa. Hän myös viittaa heidän feminiinisyyteensä sanomalla, että työ oli raskasta eikä ”mitään kynsienviilaamista”. Toiseksi miehen kämppäemäntänä toiminut vaimo haluaisi selkeästi antaa kämppäemännistä erilaisen kuvan: hän toteaa, ettei tiedä kuvatuolaisista emännistä mitään ja haluaa lopuksi vaihtaa puheenaihetta. Haastattelija oli joutunut tilanteen jälkeen keskeyttämään haastattelun hetkeksi.

Voidaan sanoa, että metsurit tuntuivat arvostavan kämppäemännissä samanlaisia piirteitä kuin miehissäkkin: kovaa työntekoa, rehellisyyttä, sanavalmiutta ja huumorintajua. Kukaan ei vaikuttanut kaipaavan kämppäemännän käsikirjassa kuvattua

³⁴⁹ Lusto AO2001: 325 (m27 ja n37).

naisellista ja äidillistä emäntää eikä opettavaista valistajaa. Muutama mies kertoo ”Lanttu-Leenoista”, mutta toteaa samalla, ettei kasvisten käyttöä kämpillä juuri lisätty.³⁵⁰ Muutamat kuvaavat kuitenkin kämppäemäntiä, jotka pyrkivät vaikuttamaan miesten tapoihin ja osittain myös onnistuivat siinä:

-Siellä oli joku mettänhoitaja kato ku oli karhukopissa (*työnjohdon asumistiloissa, TR*) ku oli se ruokailu sen elämänlunkan kautta. Niin siellä emäntä oli määränny, että vieminen siivoaa pöyän. Joku ei meinannu tuota siivota, mutta se oli emäntä komentanu, että se oli siivottava kuule, että tuota noin tai se ei tipu ruokaa. Niin se laitto astiat kaikki sitten lopulta emännälle.³⁵¹

Esimerkissä kämppäemäntä uskaltautuu komentamaan metsänhoitajaa ja opettamaan tätä kämpän tavoille. Emännän vallasta kertoo se, että miehen oli lopulta toteltava: säännöt olivat samat kaikille. Mielestäni on huomionarvoista, että kyseinen muistelijä on toiminut työnjohtajana. Toinen haastateltu työnjohtaja puolestaan kertoo, kuinka emännät käskivät miehiä nostamaan tavaransa siivouspäivinä sängyn päälle, jotta saivat puhdistettua sänkyjen aluset.³⁵² Toisin kuin metsurit, työnjohtajat tuntuvat arvostaneen kämppäemäntää, joka onnistui huolehtimaan kämpän siivouksesta ja opettamaan miehillekin siisteyttä ja hyviä tapoja.

6.3 Kyllä niitä suhteita syntyi

Edellä luvussa 5 totesin, että kämpän sisäisissä säännöissä emännän koskemattomuus oli tärkeässä asemassa ja virallisesti kämppäemäntä oli ”rauhoitettu”. Kämpän miesten muisteluissa virallinen asetelma toistuu samanlaisena kuin naistenkin muistelussa. Metsurit kuvaavat, että kämppäemännät elivät miehistä erillään ja että heidän annettiin olla rauhassa:

-Millä tavalla muuten näillä kämpillä suhtauduttiin näihin naisiin?

-Se oli hyvin kunnioitettavaa, hyvin myötämielisesti, että naisen oli, niihin ei saanu koskia.

-Tuliko tämmösiä suhteita?

³⁵⁰ Esim. Lusto AO2001: 258 (m23), 736 (m39).

³⁵¹ Lusto AO2001: 258 (m23).

³⁵² Lusto AO2001: 325 (m27).

-Onhan niitä joitaki, mutta kyllä ne tuota enimmäkseen oli, että ne oli naimisissa ollu, ennen ku ne tuli kokiksi tuota ne.³⁵³

-(Oliko) sääntöjä sitte kämpällä jotaki saiko miehet tulla sinne keittiöön tai siis tämmösiä niinkö kämppälakia?

(m27): Se oli tavallaan---siinähan kämppälaissa sanottiin, että savotan työmaan emännille pitää antaa oma vapaus ja rauha.

(n37): Niin että ne ei--ei...

(m27): Ei käyny. Se piti se savotta yhteen sen huolen, että siellä ei jätkät pyöri. Sinne ei kärsiny mennä sätkä suussa pyörimään eikä tupakoimaan.

(n37): Ei. Ei mutta kyllä asiallisen asiaa tietenki sai käyä sanomassa. Ja kyllä...

(m27): Ja sanothiin että se onki hyvä että siinä kyllä sitä asiaa kyllä tuli. Se oli emäntien valtakunta. Ja siellä ei semmosia emäntiä paljon että ne sano samalla että: ulos.³⁵⁴

Jälkimmäisestä lainauksesta päätellen kämppäemännillä oli myös oikeus komentaa pois miehet, jotka jäivät emännän puolelle asiansa toimitettuaan. Merkillepantavaa on, että mies käyttää kämppäemännän oppaissa esiintynyttä ajatusta emännän ”valtakunnasta”.³⁵⁵ Emännän rauhasta huolehtiminen oli kuitenkin koko kämpän väen vastuulla. Ensimmäisessä lainauksessa metsuri sanoo, että kämpän miesten ja kämppäemäntien välille saattoi syntyä suhteita, vaikka hän näkeekin tämän olleen harvinaista. Hän kuvaa kokkien yleensä olleen naimisissa, mikä automaattisesti esti suhteen mahdollisuuden. Muiden haastattelujen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että suhteiden syntymistä pidettiin tavallisena. Lähes kaikki miehet, joilta seurustelusta kysytään, toteavat niitä esiintyneen. Miehet näkevät suhteiden syntymisen luonnollisena ja toteavat monen menneen naimisiin kämpältä löytämänsä kumppanin kanssa.

-Oliko sitten tämmöstä seurustelua tämmösten emäntien tai kokkien kanssa?

-Sitähän toisinaan sitä oltiin... tuoki minunki emäntä on, sitä kautta se on lähteny oikeastaan. Joo, se on kokkina ollu ja se lähti minun völjyyn, tai minä hänen, jommin kummin, että niin. Olihan se. Sitähän, sitäkihän aina oli. Enemmän tai vähemmän. Ylleensähan sitä oli kuitenkin, että joo. Sehän kuulu melkein asiaan se, korvessa ollaan (nauraa). Monihan sieltä on tuota vaimon tuonu. Siinähan sen oikiastaan todellisuuden näkkee, ko emäntä tekkee töitä, että onko tämä hyvä

³⁵³ Lusto AO2001: 729 (m33).

³⁵⁴ Lusto AO2001: 325 (m27 ja n37).

³⁵⁵ Ks. luku 4.

ruoanlaittaja tai tällöinen, että eihän nykyneuret, ko ne ei ossaa ruokaa tehdä, niin sitte ko mennään ommaan huusholliin, niin sehän pannee seljät vastakkain. Ensimmäinen vastoinkäyminen tullee, niin sehän loppuu siihen. Että se on tärkeää seki, että ne ossaa ruoan laittaa.³⁵⁶

Jälkimmäisessä lainauksessa mies kokee seurustelun kokkien kanssa ”kuuluneen asiaan” korvessa asuttaessa eli hän ilmeisesti viittaa siihen, että seurustelumahdollisuudet muiden kanssa olivat rajalliset. Haastateltava on myös löytänyt oman puolisonsa kämpältä ja tuntuu kokevan kämpän hyväksi ympäristöksi parisuhteen solmimiselle: kämppäemännältä vaadittiin samoja taitoja kuin talon emännältä ja kämpällä asuessa näitä taitoja saattoi tarkkailla.

Aineiston miehistä kahdeksan vaimo/elämänkumppani oli toiminut kämppäemäntänä, mutta osa pariskunnista ei ollut asunut samalla kämpällä. Kämppäemäntien haastatteluissa haastattelijat yleensä kysyivät seurustelusta kämpällä ja mm. siitä, miten kämpän muut miehet seurusteleviin pareihin suhteutuivat. Läheskään kaikilta miehiltä ei kuitenkaan kysytty seurustelun vaikeudesta kämppäoloissa. Kuten luvussa 5 totesin, haastatellut kämppäemännät usein kiertelevät seurustelusta kysyttäessä ja pyrkivät vaihtamaan aihetta. Miesten kuvaukset kämppäemäntien ja kämpän miesten seurustelusta jäävät kysymättömyyden vuoksi vielä vähemmälle.

Kuten kämppäemäntien haastatteluissa, miehet yleensä kuvaavat vaimon ”löytyneen” kämpältä. He kuitenkin kuvaavat vaimon löytymistä yleensä humoristiseen sävyyn:

-Mistäs se vaimo löyty, oliko se täältä oman kylän tyttöjä?

[- -] No seki löyty ihan perinteisellä tavalla, se tuli tuota kämpälle kokiksi ja minä kengitin. (nauraa) Juu, näin se tapahtu ja sitten siinä se siilaantua---se oli viiskytyheksän kun me muuten tavattiin---joo näinhän se oli...

-Että ei heti menty naimisiin...

-Ei, ei, eikä asuttu yhdessä niinku nykyään, se oli ihan hyvä systeemi ja sitten ei se emäntä kokkina ollu ku sen kesän viiskymmentäyheksän. Niin, on se ollu ennen ku mentiin kihloihin. Kihloissa oltiin, eikä asuttu yhdessä ku vielä oli se valavontajärjestelmä kuitenkin niin tehokas siihen aikaan, että alako mummit kyselemmään, että mittee sinä (*haastateltavan nimi, TR*) oikein meinoot--- Minä-

³⁵⁶ Lusto AO2001: 654 (m39).

-- että kyllä kait teän pitäs tietee, mitä minä meinoon---niin se oli vielä moraali
sillon.³⁵⁷

-Mites muuten te ootte vaimonne tavannu? Että onko hän ollu?

-Se---se tuli kokiksi sinne. Ja minä---minä sorruin sinne sitte.

-Joo joo. Aattelinki että on hyvinki mahdollista...

-Joo kyllä. Sorruin saatolle. Siinä se oli paha---paha virhe. Se oli tuosta toiselta
puol jokia oli tuota semmonen tyttöhän se silloin oli. Niin oli siellä kämpällä. Ja
siinä oli kolme neljä kilometriä väliä, kolme kilometriä kuitenkin.

-Joo.

-Minä sorruin saatolle. Ja vielä oon saatellu sitä.³⁵⁸

Yllä olevissa esimerkeissä miehet kuvaavat kumppanin löytymistä jonkinlaisena
sattumana, jossa mies on kuitenkin toiminut aktiivisena. Ensimmäinen tosin sitoutui
tarkoituksella ("minä kengitin"), kun taas jälkimmäinen tuntuu sitoutuneen ikään kuin
vahingossa tai houkuteluna ("sorruin saatolle"). Jyrki Pöysä toteaa, että "savotassa
kaikki olivat poikamiehiä", jolla hän tarkoittaa, että jätkän imagoon kuului vapaan ja
sitoutumattoman kulkujätkän elämäntyyli. Sekä perheelliset että perheettömät kämpän
miehet samaistuivat tähän sitoutumattomuuteen: naisesta ei saanut olla riippuvainen.³⁵⁹
Ehkä rakastumisen kuvaamisella humoristisesti pyritään viestittämään samaa:
rakastumisen merkitystä vähätellään kätkemällä se huumorin taakse.

Metsurit puhuvat haastatteluissa usein vapaudesta ja riippumattomuudesta, mutta
yhdistävät sen yleensä työn vapauteen.³⁶⁰ Sen sijaan naisseikkailuista ei aineistossa
kovin paljon puhuta, vaikka naisjuttujen kertominen ja niillä "kehuskelu" olivat
kämpillä yleistä viihdykettä ja ajanvietettä.³⁶¹ Seuraavassa esimerkissä metsuri kuvaa
tilannetta, jossa kehuskelu muuttuu jopa itse sukupuolisuhdetta tärkeämmäksi:

-Mielummin naiset etittiin jostain naapurustosta, mitä nyt oli. Tai ei siellä
naapureita lähellä ollukaan, mutta kuitenkin siinä tienoilla, että. Ja piti päästä
kehumaan. Niitä oli vähä sellasessa levottoman maineessa olevia naisihmisiä.
Jollaki oli tarve miehuuttaan esittää, niin muutamaki kaveri, niin se kolome yötä

³⁵⁷ Lusto AO2001: 747 (m37).

³⁵⁸ Lusto AO2001: 748 (m32).

³⁵⁹ Pöysä 1997, 190–195.

³⁶⁰ Esim. Lusto AO2001: 723 (m26), 729 (m33), 736 (m39).

³⁶¹ Snellman 1996, 174; Pöysä 1997, 189–190.

nukku sielä kämpän saunassa, ja aamulla tuli sitte, ja kerto, että hän on tyttärissä ollu yön. Ja sitte se paljastu, että se tyttärissä olo oli tällasta lavastusta. Toiset luuli, että hän on, hän on sentään niitä miehiä. Se oli sitte aika nolo tilanne, ku selevisi, että se oli sielä kämpän saunassa nukkunu, että kaverit luulis, että hän on päässy tuota.³⁶²

Kertojan mukaan vapaatkin miehet etsivät naiset yleensä mieluummin muualta kuin kämpän sisäpuolelta. Seuraavan esimerkin haastateltava edustaa kuitenkin huoletonta ja sitoutumatonta jätkeä, joka oli vapaa flirttailemaan emäntien kanssa:

-Sitte ko, sittehän niitä ko alko miestittymään vähän, sittehän sitä alko vikittelemään niitä kokkiaki.

-Mites nämä kokit tämmösiin vikittely-yrityksiin...?

-Mikä siinä sitten. Se oli vanhempi emäntä oli, se oli jo vanhempaa ikäluokkaa. Sitte se oli nuori tyttö kaverina usiastikki. Ja niitten kans, mutta nehän oli vanhemmat, jätkeksi niitä sanottiin, ne oli vähän semmosia mustasukkasia.

-Ei saa mejän kokkiin koskia, vai..

-Niin.³⁶³

Kuten luvussa 5 totesin, kämppäemäntien rauhoittamista perusteltiin miesten mustasukkaisuudella: jos emäntä aloitti suhteen yhden miehen kanssa, tämä aiheutti kateutta muissa miehissä. Sakari Sariola korostaa emännän roolia ainoana naissukupuolen edustajana kämppätehtävissä ja toteaa, että ”milloin tämä on taipuvainen läheisiin suhteisiin miesten kanssa, saattaa kämppäkunnan piirissä kehittyä ristiriitoja”. Sariola näkee mielestäni sukupuolisuhteesta kieltäytymisen nimenomaan emännän tehtävänä. Hän kertoo esimerkin kämpästä, jonka nuoret emännät olivat ”prostituutioon taipuvaisia” ja joiden luona makaili miehiä öisin.³⁶⁴

Aineiston miesten haastatteluista ainoastaan yhdessä viitataan varsinaisesti sukupuolisuhteen mahdollisuuden kämppäemännän ja kämpän miehen välillä. Tässäkin lainauksessa korostetaan, että muut miehet puuttuivat tällaiseen käytökseen ja sääntöjä rikkonut mies joutui lähtemään kämpältä:

³⁶² Lusto AO2001: 551 (m43).

³⁶³ Lusto AO2001: 796 (m33).

³⁶⁴ Sariola 1954, 44–45.

(m27): Ainoa sopimus oli savotan keskeinen sopimus, että vanhemmat miehet piti huolta jos---jos joku alako silimää iskemään kokille niin sittehän siellä oli vaikia olla savotassa jätkällä. Ja varsinki jos se yllätettiin, että se oli kokin puolella, kato tuota kolinaa kuulu ja jätkä saatiin selville, sen oli melkein lähettävä savotasta. Että se oli net muut ne oli niin mustasukkasia ne van--- vanhat miehet yleensä, ne oli semmosia vanhojapoikia taikka semmosia---

(n37): Mutta minä sanon, että en minä tiiä mulla oli aina fiksut. Ei siellä riielty eikä---

(m27): ---ei se oli---ei ne riielty siellä kokkien... Ne kuuli siellä muualla sen puhuttelun aina sitte siitä.³⁶⁵

Tässäkin lainauksessa on huomioitavaa, että miehen kämppäemäntänä toiminut vaimo pyrkii korjaamaan miehen puheesta syntyvää käsitystä korostamalla, ettei hänen kämpällä ole koskaan ollut vastaavia tilanteita. Onkin vaikea sanoa, johtuiko kämppäemäntien sukupuolisuhteiden vahtiminen siitä, että emännän koskemattomuutta haluttiin suojella vai siitä, että selibaatissa tahtomattaan elävät miehet eivät halunneet kenenkään muunkaan voivan ylläpitää seksisuhdetta kämpällä. Aineistoni miehistä kukaan ei kuitenkaan vihjaa siihen, että kämppäemännät olisivat harjoittaneet prostituutiota. Sen sijaan äskeisen lainauksen muistelijä kuvaa tilanteita, jossa prostituoidut ja emännät kohtasivat:

(m27): Ja sitten siellä oli se kiertävä porukka se viinanmyyjät ja---

(n37): Korttipelurit.

(m27): ---ne hyvän---hyväntuuliset naiset, jotka kävivät kämpillä. Ja useimmillaki kämpällä tuli tuota oli semmonen nainen. Sano että kokille että ootteko te täysin hulluja, te tuolla palakalla teettä tämmöstä työpäivää? Minä olen saunan puolella kävässä niin mulla on semmonen kaks kertaa teijän kuukausipalakka käessä. Niin sanovat: olekko huomenna enhään täällä? Ne tiesikö saivat seleville se oli varmasti lähtö. Ne menit työnjohtajalle sanomaan että nyt siellä semmonen vosu---vosu on tullu tänne kämpällä, että hankkii kauhiasti.³⁶⁶

Haastateltavan mukaan kämppäemännät siis saattoivat raportoida prostituoidun kämpälle saapumisesta työnjohtoa, jolloin nainen ajettiin pois. Haastateltava sanoo prostituoituja käyneen useimmilla kämpillä. Aineiston miehistä prostituution mainitsee

³⁶⁵ Lusto AO2001: 325 (m27 ja n37).

³⁶⁶ Lusto AO2001: 325 (m27 ja n37).

kuitenkin edellisen lisäksi vain yksi haastateltava. Hän edustaa nuorempaa metsurien ikäluokka ja kokeekin kämpillä harjoitetun prostituution ”vanhan kämppäkulttuurin jäänteeksi”.³⁶⁷

Ainoastaan kaksi aineiston miehistä viittaa seksuaalisen häirinnän mahdollisuuteen kämpällä, vaikka onkin selvää, että kämppäemännän rauhoittamisella tavoiteltiin myös häirinnän estämistä. Toinen näistä kuvaa asumista vanhanaikaisessa kämpässä, jossa ei ollut erikseen emännän huonetta. Kaikkien nukkuessa vierekkäin peskalla kokilla ”oli aina semmonen luottomies siinä vieressä, että se ei koperoi”.³⁶⁸ Toisessa lainauksessa puolestaan puhutaan ”isäntähengestä”, jonka tulkitsen pyrkimykseksi päästä sukupuoli-suhteeseen emännän kanssa tai mahdollisesti seksuaaliseksi häirinnäksi. Muistelijä yhdistää häirinnän nimenomaan humalatilaan ja sanoo, että tällaiset miehet joutuivat lähtemään kämpältä:

-No sitte siellähän moni, jotka oli savotan kokkina, niin löysi elämäsä kaverin. Monta oli minunki työmailla semmosta, että ne tänäki päivänä aviossa. Joo. Sitä kun, sitä kun rakastuu ni. Joo. Mutta sitte on, on paljo semmosii jo keski-ikäsiä miehiä, saattaa olla tuota pittää mielessään semmosta alle kaksikymppistä tytärtä ja jotenni vaikka ei muuta kun siinä elämänluukulla, se on niinku tuon television kokonen joka keittiöstä josta tarjoiltiin sinne, ni että ei muuta tutus, tutustumista ollu niin tuota saattaa rakastua ja humalassa sitte rupee semmonen isäntähenki tulemaan. Joo. Ja semmosen takia on joutunu lähtemää.³⁶⁹

Lainauksen perustella voidaan sanoa, että kokille ”sopiviin” sulhasehdokkaihin suhtauduttiin eri tavalla kuin vanhempiin miehiin, jotka ahdistelivat tai häiritsivät nuorta kokkia. Emäntien myös nähtiin uskaltautuvan läheisempiin suhteisiin vasta suhteen käytyä vakavammaksi:

-No miten näihin kokkeihin, kämppäemäntiin yleensä suhtauduttiin sielä?
-Kyllä ne oli sellasta, kaikki vahti toisiaan, että ei sielä, jos joku joku pääsi tuota, jonkulaiseen suhteeseen, niin se oli jo vakavampaa yleensä. Että ei sinne niin kun joka yö ei eri mies. Että joku, joku otti haltuunsa, tai sitten kaikki vahti toisiaan.³⁷⁰

³⁶⁷ Lusto AO2001: 646 (m44).

³⁶⁸ Lusto AO2001: 584 (m34).

³⁶⁹ Lusto AO2001: 296 (m25).

³⁷⁰ Lusto AO2001: 551 (m43).

Vaikuttaa siltä, että vakituisesti seurusteleva kokki oli koko kämppäyhteisön kannalta parempi vaihtoehto, kuin kämppäemäntä, jolla ei vielä ollut sulhasta. Kun emännän tiedettiin olevan naimisissa tai seurustelevan vakituisesti, hänen huomiostaan ei tarvinnut enää kilpailla eikä miesten tarvinnut vahtia toistensa tekemisiä.

7 Moniääninen kämppäemännäisyys

Tutkielmassani olen käsitellyt kämppäemännäisyyttä kolmesta eri näkökulmasta. Olen hahmotellut, miten kämppäemännän oppaat ja muu aikalaiskirjallisuus määrittivät kämppäemännäisyyttä ja kämppäemännän roolia. Olen myös kuvannut, miten kämppäemäntänä toimineet naiset muistelevat kämppäemännäisyyttä ja asemaansa kämppäyhteisössä. Olen pohtinut, mitkä he ovat kokeneet hyvän emännän ominaisuuksiksi ja miten nämä ominaisuudet vastaavat oppaissa määriteltyä ihannetta. Lisäksi olen kertonut, miten kämppäelämää viettäneet metsälällä toimineet miehet muistelevat kämppäemäntiä: minkälaisia piirteitä he ovat emännissä arvostaneet ja millaiseksi he ovat kokeneet emännän suhteen muuhun kämppäyhteisöön.

Tässä luvussa yhdistän kolme näkökulmaani sekä liitän ne tutkielmani alussa esittelemiini teoreettisiin lähtökohtiin. Ensinnäkin palaan yhteisöllisen historian tai sosiaalisen muistin käsitteisiin ja kuvaan, millainen on kämppäemäntien yhteisöllisesti jakama kuva kämppäelämästä. Analysoin myös aineistoani Hirdmanin sukupuolijärjestelmä-käsitteen kautta ja hahmottelen, millainen kämpän sukupuolijärjestelmä oli ja miten se on muodostunut ja muuttunut. Lisäksi kuvaan, millaisia odotuksia eri ryhmät kämppäemäntiin kohdistivat ja miten emännät vastasivat näihin odotuksiin.

7.1 Kämppäemäntien yhteisöllinen historia

Eeva Peltonen kirjoittaa, että elämäntarinoista voidaan usein löytää ”arkkityyppinen päätarina”, jonka varaan kertojat rakentavat kertomuksensa. Tämän lisäksi niistä löytyy murtumia, jotka kyseenalaistavat päätarinan muodostaman juonen.³⁷¹ Luvussa 5 kuvasin kämppäemäntien muistelussa esiintyneitä teemoja, joista osa oli kämppäemännän ihannekuvan mukaisia ja osa taas tämän vastaisia. Kutsuin ihannekuvan kanssa ristiriitaisia teemoja murtumiksi. Haluan kuitenkin palata siihen kertomukseen, joka kämppäemäntien muistelusta päällimmäisenä erottui, koska tämä on mielestäni se ”suuri kertomus”, jonka kämppäemännät ovat halunneet haastattelijalle ja muulle mahdolliselle yleisölleen antaa. Tämä kertomus on kämppäemäntien yhteistä historiaa.

Luvussa 2.1 esittelin muistitietotutkijoiden näkemyksiä muistelun yhteisöllisyydestä ja sosiaalisesta muistista. Ajatuksena on, että jokainen ihminen muistelee aina sekä yksilönä että jonkin yhteisön jäsenenä ja tämän yhteisön normeista käsin. Muistelija on tietoinen siitä, ettei hänen muistojansa käsitellä vain yksilön muistoina, vaan yleistetään ryhmän yhteiseksi historiaksi. Muistelija pyrkii tietoisesti tai tiedostamattaan valikoimaan kertomansa sen mukaan, minkälaisen kuvan hän toivoo itsestään ja yhteisöstään muistelun kautta välittyvän.³⁷²

Metsäammatit metsätalouden murroksessa -hanketta varten haastatellut

kämppäemännät tiesivät, mitä tarkoitusta varten haastatteluja tehtiin. Heitä haastateltiin ensisijaisesti kämppäemännän työroolissa. Tämän vuoksi he pyrkivät kuvaamaan mennyttään niin, että heidän kertomansa voitaisiin yleistää koko kämppäemäntien ammattiryhmää koskevaksi. Toiseksi kämppäemäntiä haastateltiin metsäalan ammattilaisina, vaikka he eivät välttämättä itse kokeneet sellaisia olevansa.³⁷³ Haastatellut naiset tiesivät, että hankkeessa haastateltiin metsäalan eri ammattien edustajia ja että haastatteluja hyödynnettäisiin metsäammattilaisuutta koskevassa tutkimuksessa. Uskon myös tämän vaikuttaneen kämppäemäntinä toimineiden muisteluun. He ovat tiedostaneet, että heidän muistelunsa nähdään osana koko metsäalan menneisyyttä.

³⁷¹ Peltonen E. 1998, 70.

³⁷² Ukkonen 2000, 150–153.

³⁷³ Snellman 2005, 137.

Mistä kämppäemäntien sosiaalinen muisti sitten koostuu? Millainen on kämppäemäntien yhteinen kertomus? Kämppäemäntien muistelua hallitsevat teemat voidaan tiivistää kahteen: kovan työnteon kuvaamiseen ja ristiriidattomuuden korostamiseen. Kämppäemännät painottavat läpi aineiston, että emännän työ oli kovaa ja fyysisesti raskasta. He kuvaavat pitkiä työpäiviään ja alkeellisia työolosuhteitaan. Kämppäemännille tuntuu olevan tärkeää vakuuttaa haastattelija ja muu mahdollinen yleisönsä siitä, että emännän työ oli raskasta ja että se oli nimenomaan ”oikeaa työtä”. Näin he hakevat tunnustusta työlleen ja ammattikunnalleen niin metsäalan sisällä kuin yhteiskunnassa laajemmin. Raskaan työnteon korostamiseen liittyy menneisyyden vertaaminen nykyaikaan ja ajatus siitä, etteivät nykyajan nuoret naiset kestäisi yhtä raskasta työntekoa:

-Raskastahan se on savotassa varsinkoko on paljon miehiä niin se veenkantohan se on kauhina ja puunkanto ja se siivous. Sehän oli---sehän on raskasta työtä. Minä en usko nykyajan tytöt ei kyllä lähtiskään. Ei varmaan lähtis.³⁷⁴

Kämppäemäntien tekemä työ ja siinä mahdollisesti tapahtuneet muutokset eivät kuitenkaan ole tämän tutkielman aiheena. Sen sijaan tutkielmani kysymyksenasettelun kannalta on mielenkiintoista, että sukupuolten välisiä suhteita kämpällä kuvataan ennen kaikkea ristiriidattomuuden kautta. Kämppäemännät korostavat kämppyhteisön hyvää yhteishenkeä ja kämpän asukkaiden välisten konfliktien vähäisyyttä. He painottavat, ettei sukupuolten välillä ollut ongelmia ja kertovat, miten hyvin kämpän miehet kohtelivat kämppäemäntiä. Miesten kuvataan olleen reiluja ja kunnioittaneen naisia. Kämppäemäntien puhe miesten reiluidesta vaikuttaa sisältävän myös emännän koskemattomuuden kunnioittaminen, vaikka naiset eivät yleensä sano tätä suoraan.

Miksi kämppäemännillä oli niin suuri tarve korostaa miesten reiluutta ja kunnioittavaa suhtautumista naisiin? Kertojat tuntuivat oletavan, että haastattelija ja mahdollisesti myös muut haastattelun kuulevat kyseenalaistavat kämppäemäntien seksuaalimoraalin tai epäilevät kämppyhteisössä esiintyneen seksuaalista häirintää. Monet kämppäemännät vaikuttavat puolustautuvan tämänkaltaisia väitteitä vastaan, vaikkei niitä haastattelun aikana olisi esitettykään. Uskoisin lottien seksuaalimoraalista ja rintamaoloissa syntyneistä suhteista käydyn keskustelun vaikuttaneen myös kämppäemäntien muisteluun, vaikka he yleisesti kuuluvatkin lottia nuorempaan

³⁷⁴ Lusto AO2001: 1055 (n31).

sukupolveen. Emäntien seksuaalisuus vaikuttaa myös olleen metsälalla tabu, koska lähes kaikki haastateltavat (sekä naiset että miehet) painottivat emännän koskemattomuutta. Kämppäemäntinä toimineilla on tarve todistaa, etteivät kämppäemännät ammattiryhmänä olleet sellaisia ”kuin voisi kuvitella” eivätkä miehet kohdelleet heitä ”kuten voisi kuvitella”.³⁷⁵

-Ainaha niitä juttuja kulukee niistä kokin kamarissa käynneistä mutta ei mejjän kamarissa käyny ketään. Niin. Oltii niin nuoriaki että loppujen lopuks niillä oli aika lailla sydämen sivistystä minusta näillä mettämiehillä, että vaikka kuinka, vaikka kuinka ne tuota heitti sitä herjaa ja puhuvat vaikka mitä ni ei ne kyllä koskaa... tuota koskaan mitään työpaikka-ahdistelua, niinku nykyjään puhutaan siitä. Saattaa olla nykyajan ilmiö.³⁷⁶

Kämppäemäntinä toimineet naiset todennäköisesti toivovat, ettei kämppäemäntien yhteiseen historiaan yhdistettäisi seksuaalisuutta tai seksuaalista ahdistelua. Tämän vuoksi he ohittavat aiheen haastatteluissa. Tiina Suopajärven mukaan käsitys metsäalan ja metsämiesten reiluudesta on alalla yleisesti omaksuttu kertomus.³⁷⁷ Uskon kämppäemäntien haluavan osallistua tähän yhteiseen kertomukseen kuvaamalla miesten kohdelleen heitä hyvin. Tällä tavalla kämppäemännät myös vahvistavat omaa asemaansa osana metsälalla toimivaa yhteisöä. Toisaalta monet emännistä osoittavat tuntevansa toisenlaisen diskurssin olemassaolon. Monet haastateltavat myöntävät edellisen puhujan tapaan kuulleensa juttuja kämppäemännistä, jotka viettivät öitä miesten kanssa. Haastateltava myös ottaa kantaa seksuaaliseen häirintään sanomalla, ettei savotalla esiintynyt koskaan työpaikka-ahdistelua. Haastateltavat siis vastaavat kämppäemäntien seksuaalimoraalia ja metsätyömiesten reilutta kyseenalaistaneeseen diskurssiin todistamalla sitä vastaan. Kämppäemännät kertovat, ettei heidän kämpällä työskennellessään tapahtunut mitään ikävää tai normien vastaista.

Suomalaisten naisten on katsottu rakentavan identiteettiään tietynlaisen vahvuuden korostamisen varaan. Vahvuuden korostaminen on näkynyt erityisesti naisten työnteon kuvauksissa ja suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvoisuuden painottamisessa. Pirjo Markkolan mukaan vahvuudesta onkin muodostunut Suomessa kulttuurinen resurssi, myytti vahvasta suomalaisesta naisesta, jonka avulla pyritään selviämään erilaisista

³⁷⁵ Lusto AO2001: 1029 (n38).

³⁷⁶ Lusto AO2001: 1064 (n40).

³⁷⁷ Ks. Suopajärvi 2009, 75–76.

perhe- ja työelämän ongelmatilanteista.³⁷⁸ Eeva Peltonen yhdistää vahvuusdiskurssin työelämän tasa-arvoisuudesta tehdyissä tutkimuksissa saatuun tulokseen, jonka mukaan naiset vaikenevat sukupuolten välisistä konflikteista työpaikoilla ja korostavat sen sijaan tasa-arvoisuutta. Peltonen mukaan naiset etäännyttävät itsensä sukupuolten välisistä ongelmatilanteista ja näkevät sukupuolikonfliktin yhteiskunnallisena ongelmana henkilökohtaisen sijaan. Suomalaisten naisten on katsottu pyrkivän sukupuolisopuun ja välttävän konflikteja, minkä Peltonen näkee vahvuuden ja pärjäämisen retoriikan seuraukseksi.³⁷⁹

Kämppäemäntien muistelun ja kerronnan yleislinjassa voidaan havaita identifioitumista taustalla vaikuttavaan malliin ”vahvasta suomalaisesta naisesta”. Emännät korostavat työntekoa, pärjäämistä ja ristiriidattomuutta läpi aineiston ja kuvaavat konfliktitilanteita satunnaisina poikkeuksina. Kämppäemännät vakuuttavat, ettei kämppäoloissa pärjännyt kuka tahansa ja yhdistävät näin vahvuuden nimenomaan itseensä ja ammattiryhmäänsä tehden samalla eroa aikalaisiinsa ja erityisesti nykynaisiin.

Peltonen kysyy, miksi suomalaiset naiset vaikenevat sukupuolten välisistä konflikteista ja jopa seksuaalisesta häirinnästä. Johtuuko tämä siitä, etteivät naiset halua puhua kyseisistä asioista tutkijalle muun muassa lojaalisuuden vuoksi? Vai ummistavatko naiset ongelmilta silmänsä tietoisesti ja vähättelevät niitä tarkoituksella?³⁸⁰ Omassa aineistossani arvelen olevan kyse molemmista. Kämppäemännän oppaiden ja kämpän miesten kämppäemäntää kohtaan esittämiä vaatimuksia yhdistää ajatus kämppäemännän vahvuudesta: Oppaat vaativat kämppäemännältä vahvuutta työntekijänä ja moraalisenä esikuvana. Myös miehet toivovat naisten olevan työnteossa ”jämeriä”, minkä lisäksi he odottavat naisilta kykyä elää maskuliinisessa ympäristössä. Koska kämppäemäntien tuli selviytyä miesvaltaisella kämpällä, vaikeuksien myöntäminen saatetaan tulkita merkinä heikkoudesta. Kämppäemännän joutuminen konfliktiin kämpän miesten kanssa osoittaisi, ettei tämä selvinnyt tehtävästään. Naiset todennäköisesti vähättelevät konflikteja, koska haluavat antaa itsestään kuvan hyvänä kämppäemäntänä.

Toisaalta uskon kämppäemäntien lojaalisuudella olleen suuri merkitys ristiriitojen vähättelyssä. Haastatellut naiset eivät ole halunneet mustata toisten emäntien mainetta,

³⁷⁸ Markkola 2002, 75, 85.

³⁷⁹ Peltonen E. 1998, 70–72.

³⁸⁰ Mt., 70–72.

joten haastattelijoiden kysyessä huonomaineisista kokeista tai naisista, jotka eivät pärjänneet kämppäoloissa, vastaukset ovat vältteleviä.

-Miten tämmöseen huonoon kokkiin sitten suhtauduttiin? Sattuko omalle kohalle?

-En tiiä, en sillä lailla tiiä. Siinähan tuli kaikenlaista tietoa sitten.

-Kulkiko maine edellä, jos haki sitte uutta työtä..

-Kyllä varmaan kulki sitten.³⁸¹

Kämppäemäntien lojaalisuus ei ulottunut ainoastaan toisiin naisiin, vaan myös kämpän miehiin. Haastateltavat eivät mielellään kerro negatiivisia asioita metsätyöntekijöistä eivätkä varsinkaan omien työmaidensa miehistä. Useat emännät kuvaavat heidän kämppällään olleen aina fiksua porukkaa ja he yhdistävätkin ongelmat muille työmaille. Kämppäemännät ovat kokeneet itsensä kämppäyhteisön jäseneksi, eivätkä halua puhua negatiiviseen sävyyn omasta yhteisöstään. Lisäksi monien kämppäemäntien puoliset ovat työskennelleet metsäalalla, joten on ymmärrettävää, etteivät emännät halua esittää metsätyöntekijöitä huonossa valossa. Kolmanneksi moni haastatelluista naisista asui haastatteluhetkellä edelleen syntymäpaikkakunnallaan ja usein pienessä kyläyhteisössä. Kyläyhteisön miehistä suurin osa on todennäköisesti tehnyt elämänsä aikana metsätöitä ja mahdollisesti jopa asunut haastateltavan kanssa samalla kämppällä. Useita kyläläisiä on myös todennäköisesti haastateltu hankkeen yhteydessä. Konflikteista kertomista saatetaan pitää oman pesän likaamisena. Esimerkiksi kämppäemäntä, jonka haastattelu poikkeaa valtavirrasta eniten ja joka mm. kertoo avoimimmin seksuaalisesta häirinnästä, on muuttanut jo nuorena pois kotiseudultaan eikä hänellä lyhyen kämppäemäntäuransa jälkeen ole ilmeisesti ollut läheistä yhteyttä metsäalaan.³⁸²

Kämppäemännät ovat muistelussaan lojaaleja niitä ryhmiä kohtaan, jotka he kokevat omaksi viiteryhmäkseen tai yhteisökseen: toiset kämppäemännät, metsäalalla työskennelleet ja oman kylän miehet. Tämä kuitenkin muuttuu kämppäemäntien kertoessa kulkumiehistä (tai lentojätkeistä). Heidän nähdään aiheuttaneen kämppillä konflikteja ja levottomuutta. Kämppäemäntien kuvatessa seksuaalista häirintää tai

³⁸¹ Lusto AO2001: 1044 (n35).

³⁸² Lusto AO2001: 1051 (n33).

tilanteita, jotka he ovat kokeneet uhkaaviksi tai pelottaviksi, taustalla on useimmiten kulkumies tai muuten yhteisön ulkopuolinen.³⁸³

Jyrki Pöysän mukaan metsätyöntekijät jakavat puheessaan oman ammattiryhmänsä kahteen joukkoon: kulkeviin ”lentojätkiin” sekä perheellisiin ja paikallaan pysyviin ”vakinaisiin jätkiin”. Kulkujätkät nähdään metsätyöntekijän perustyyppinä: heistä kerrotaan tarinoita ja heitä muistellaan vielä vuosien päästä. Kiertävä jätkä on värikkyytensä vuoksi vakiintunut metsä- ja uittotyömiehen kulttuuriseksi prototyyppiksi. Pöysän mukaan metsätöitä tehneet miehet määrittävät lentojätkät ja vakinaiset jätkät yhtä kunnollisiksi ja luotettaviksi miehiksi. Kunnottomiakin jätkiä myönnettiin olevan, mutta kunnottomuutta ei yhdistetty koko kulkujätkien joukkoon. Epärehellisten ja laiskojen jätkien nähtiin kuitenkin pilaavan muiden maaseudulla kiertävien metsätyömiesten maineen. Kyläyhteisöissä kulkujätkiä sen sijaan sekä pelättiin että inhottiin, koska heitä pidettiin kiertävän elämäntapansa vuoksi epäilyttävinä sekä erityisesti uhkana naisille.³⁸⁴

Kämppäemäntien yleinen suhtautuminen kulkujätkiin on samanlaista kuin Pöysän kuvaama maalaisyhteisöjen suhtautuminen. Emännät tekevätkin selkeän jaon tuttujen, omakyläläisten miesten sekä kulkumiesten välillä. Vaikka he korostavat yleisesti kämpän miesten kunnollisuutta, reiluuutta ja kunnioitavuutta, kulkujätkestä tehdään ”toisten” joukko, joka ei kunnioita yhteisön sääntöjä ja normeja.

(n34): Ja ku siellä tuli siis nämä työmiehet jätkät ja herrat tutuksi, ni mikäpä se sillon oli ollessa työtä tehdessä.

(n40): Nii ja sitte semmonen, että se oli semmone pysyvä porukka, että se sitte siihen pääsi niinku sisälle. Ja taas sitte että se vuorovaikutus oli ja se henki hyvä, ni ei se ollu tuota raskasta siinä mielessä. Mutta kyllä sitte keväällä, ku niitä alako tulla joita minä pelekäsin...

(n34) Nii niitä kulkuspoikia

(n40): Niinku kulukuspoikia ja alako se parkkuaika. Ku niitähä oli välilanssi ajettu, ni siellähä ne alako ne parkkuukset, ni niitähä alako sitte kulukemaan niitä parkkareita, niin sanottuja kulukumiehiä. Niin tuota niissähä oli semmonen, semmone tuota peleko, että ku niillä ois pitäny antaa ruokaki ku ne tuli kämpälle, ja tuota sai siinä saatto käyä niinki, että ku ne söip, ni ne saatto lähteä saman tien

³⁸³ Esim. Lusto AO2001: 997 (n28), 1001 (n? ja n43), 1067 (n26).

³⁸⁴ Pöysä 1997, 140–146, 174–178.

ja ne jäi ne ruuat maksamatta. Ja monestiha sitä ootettii sitte ruokaporukan isäntää, että antaako ruokaporukan isäntä tuota lupaa. Mutta jos sattui, että ruokaporukan isäntä oli --- mettässä tai jossaki, se piti ite tehdä se päätös omalla vastuulla sitte. Ja ehä sitä tuota, se melekeen piti kokin maksaa se, jos oli mennyt antamaa ja se kävi näin.

-Että se meni kokin pussista?

(n40): Nii ku tuota eihän porukka hyväksynyt sitä, että kenenkää ruokia aletaan maksamaan siis miehet ei ota ettei ole antaneet lupaa siihe.

(n34): Mutta sattui hyvin harvoin...

(n40): Hyvin harvoin mutta että oli, oli siellä niitä. Ja sittehän oli näitä joita etsintäkuulutettiin ja niitä poliisit tulivat hakemaan ja kyselemään ja... antavat tuntomerkit. No se oli kadonnut.

(nauha pysäytetään haastateltavan pyynnöstä)³⁸⁵

Kahden entisen kämppäemännän muistelusta on luettavissa edellä kuvattu asetelma: Naiset kehuvat kämppällä olleen mukavaa, koska työporukka oli tuttua ja yhteisössä oli hyvä henki. Keskustelun sävy kuitenkin muuttuu naisten muistellessa kulkumiehiä. Erityisesti toinen naisista kuvaa huonoja kokemuksiaan kiertävistä työmiehistä, jotka saattoivat lähteä kämppältä maksamatta ruokiaan. Haastateltava myös yhdistää kulkumiehet ja poliisin etsintäkuulutamat rikolliset, minkä jälkeen jompikumpi haastateltavista pyytää keskeyttämään nauhoituksen.

Seksuaalisuuden kontrolli oli vanhastaan maaseudun tiiviissä kyläyhteisöissä tiukkaa. Matti Peltonen kutsuu yksityisen ja julkisen yhteen kietoutumiseksi asetelmaa, jossa kunniansa saattoi säilyttää vain sellainen, jonka asiat tunnettiin ja jolla ei ollut salattavaa. Sen sijaan henkilö, jonka asioita ei tiedetty, oli kontrollin ulottumattomissa ja samalla epäilyttävä ja pelottava.³⁸⁶ Kämppäemäntien epäileväinen suhtautuminen kulkujätkiin voidaankin nähdä tässä valossa: kulkujätkät olivat tuntemattomia, yhteisöön kuulumattomia ja tämän vuoksi pelottavia. Oletan, että kämppäemäntien näkemistä kunniallisina naisina uhkasi nimenomaan kulkujätkien läsnäolo. Haastateltavat painottavat, että kämppässä oli ”kilttejä kylän miehiä”³⁸⁷ tai ”tämän perän asukkaita”³⁸⁸ tai kertovat miesten olleen vanhempia, perheellisiä miehiä³⁸⁹. Jos

³⁸⁵ Lusto AO2001: 1004 (n40 ja n43).

³⁸⁶ Peltonen M. 1999, 47.

³⁸⁷ Lusto AO2001: 1014 (n45).

³⁸⁸ Lusto AO2001: 1044 (n35).

³⁸⁹ Lusto AO2001: 1028 (n38), 1032 (n39).

kämpässä oli vain tuttuja kyläläisiä tai muuten siivoa elämää viettäviä miehiä, ei naisenkaan kunnia ollut kämpällä yhtä suuressa vaarassa. Sen sijaan kulkujätkät herättivät epäilyksiä. Kulkujätkien syyksi saattoi myös haastattelutilanteessa laittaa kaiken normeja rikkovan toiminnan, koska tämä ei silloin vahingoittanut oman yhteisön (kyläyhteisön tai vakituisen kämppäporukan) mainetta.

Kämppäemäntien muistelusta päällimmäisenä nouseva kertomus ei ole kuitenkaan koko totuus. Vaikka naisten menneisyyden hahmottaminen vahvuuden kautta on voimakas kulttuurinen stereotypia, olen tutkielmassani pyrkinyt näkemään sen taakse. Naisten vahvuutta kyseenalaistavia tarinoita ei kuitenkaan ole aineistossa paljon: sukupuolten välisiä konflikteja kuvaavat tilanteetkin päätyvät usein naisen selviämiseen voittajana, kuten häirintätilanteita kuvatessani kerroin.

7.2 Kämpän sukupuolijärjestelmä

Olen työssäni kuvannut kolmen näkökulman kautta kämppäemännyyden määrittymistä ja sukupuolten välisiä suhteita kämppäelämässä. Palaan nyt alussa esittelemääni sukupuolijärjestelmän käsitteeseen ja kuvaan, millaisena kämpän sukupuolijärjestelmä lähdeaineistojeni läpi näyttäytyy. Tarkoitin kämpän sukupuolijärjestelmällä naiseuteen ja miehuuteen liitettyjä käsityksiä sekä naisen ja miehen symbolista ja konkreettista ”paikkaa” kämppäyhteisössä.

Hirdmanin mukaan sukupuolijärjestelmä perustuu kahteen pääperiaatteeseen: naiseuden ja mieheyden erillään pitämiseen ja miehen näkemiseen normina.³⁹⁰ Nämä molemmat periaatteet on löydettävissä kämppäyhteisöistä. Kämppäelämässä mies toimi yksiselitteisenä normina. Miehet olivat lukumäärältään ylivoimaisena enemmistönä ja kämpät olivat olemassa miesten suorittamaa metsätyötä varten. Kämpäkulttuuri oli lähtökohtaisesti maskuliinista, jopa korostetun maskuliinista, ja nainen näyttäytyi kämpän miesten puheissa Toisena. Naisten symbolinen toiseus korosti miesten välistä sidosta naisista riippumattomina ja vapaina miehinä.³⁹¹ Kämpällä emäntinä toimivat naiset olivat yhteisössä miehiä varten, joten heidän asemansa oli tätä kautta

³⁹⁰ Hirdman 1988, 51–52.

³⁹¹ Pöysä 1997, 192–195.

automaattisesti miehille alisteinen. Naiset palkattiin kämpälle tekemään toisarvoiseksi määriteltyjä huoltotöitä, jotta miehiltä ei kuluisi niihin aikaa, vaan he voisivat keskittyä ensisijaiseen metsätyöhön.³⁹²

Naiseuden ja mieheyden erilläänpito näkyikin metsäkämpällä sukupuolenmukaisena työnjakona, joka oli selkeä ja käytännössä ylittämätön: miehet tekivät metsä- ja uittotöitä ja naiset huolehtivat ruuanlaitosta ja siivouksesta.³⁹³ Miesten työ tapahtui metsässä ja puun kuljetuksessa, ja kämpä oli heille lepäämiseen ja varusteiden huoltoon tarkoitettu tila. Naiset taas työskentelivät ennen kaikkea kämpän sisätiloissa. Pihapiiristä huolehtiminen saattoi kuulua kämppäemännälle, mutta yleensä työ kuului erikseen palkatulle talonmiehelle. Jos kämpällä oli talonmies, tämä piti myös huolta veden ja polttopuiden kantamisesta, jolloin emännän työ keskittyi kokonaan kämpän sisälle. Talonmiehinä toimivat yleensä joko vanhat miehet tai nuoret pojat, eli rooli oli varattu metsätöihin kykenemättömille miehille.³⁹⁴ Erityisesti uitossa emännällä vaikuttaa usein olleen apulaisena nuori poika.³⁹⁵

Kämppäemäntien työ rajoittui kämpän sisälle, mutta myös kämppäarakennuksessa oli erikseen naisten ja miesten alueet. Keittiö ja emännän huone olivat naisille varattua aluetta, jossa miehet saivat käydä vain poikkeustapauksissa. Sekä kämpän terävä että tylsä pää kuuluivat sen sijaan miehille. Emännät vastasivat miesten pirtin siivouksesta, joka kuitenkin suoritettiin päivällä miesten ollessa metsässä. Illalla naiset eivät yleensä menneet miesten puolelle. Miesten ja naisten alueiden rajana toimi tarjoiluluukku eli elämänluukku, joka oli samalla yhteydenpitokanava. Edellisten lukujen perusteella voidaan sanoa, että sukupuolten erottelu oli myös kämppäelämän todellisuutta. Emännät kuvaavat jutelleensa miesten kanssa luukulla ja seuranneensa miesten elämää kämpän ikkunasta. Miehet todistavat, ettei keittiön puolella saanut olla. Erillään olemisesta kertoo myös se, että sukupuolten välisen rajan ylittämisestä seurasi aina selittämisvelvollisuus. Erityisesti miesten vierailuja keittiössä tai emännän huoneessa ei suvaittu, vaan emännän kuvataan olleen rauhoitettu. Kämppäemännän huoneessa vierailevia miehiä epäiltiin automaattisesti emännän ”sulhasiksi”.

³⁹² Vrt. Suopajärvi 2009, 26–27.

³⁹³ Informantit kuvaavat muutakin naisten tekemää metsäalan työtä. Naisia oli mukana erityisesti metsänistutuksessa ja uitossa erottelussa, sekä myöhemmin työnjohdollisissa tehtävissä. Metsurintyötä tehneestä naisesta kertoo ainoastaan yksi informantti ja kukaan ei kerro naisia asuneen kämppämajoituksessa muuta kuin kämppäemäntinä. Kaksi miesinformanttia kertoo toimineensa tilapäisesti kokkina kämpällä, mutta tämä tapahtui pienillä työmailla.

³⁹⁴ Snellman 1996, 123, 128–129, 169; Lusto AO2001: 1004 (n40 ja n34), 1018 (n46), 1069 (n51).

³⁹⁵ Lusto AO2001: 770 (m26), 584 (m34).

Kämppäemännän oppaissa tilojen sukupuolenmukaista erottelua perustellaan sillä, ettei miesten oleskelu keittiössä ollut hyväksi emännän työteholle eikä keittiön siisteydelle. Kaikilla kämpän asukkailla tuli myös olla mahdollisuus lepoon.³⁹⁶ Myös muutamat haastatellut kämppäemännät viittaavat siihen, etteivät he jaksaneet raskaan työpäivän päälle edes ajatella seurustelua.³⁹⁷ Yleisesti kämppäemännän tilallista erottelua miehistä perusteltiin kuitenkin emännän suojelemisella. Kämppäemännille oli luonnollisesti tärkeää voida luottaa siihen, ettei heidän huoneeseensa tunkeuduttu ilman lupaa. Naiset kuitenkin kertovat, että myös seurustelu kämpällä saattoi olla käytännössä mahdotonta, koska miehet eivät sallineet emännän huomioivan ketään miestä toisia enemmän. Miesten sanottiin olevan mustasukkaisia emännän seurasta. Yksi haastateltava toteaaakin, että ”siellä hyvin paljon niinku korostu justinsa semmonen niin että ku mejän kokki [- -] ihan niinku me oltas jotaki niinku semmosta näitten poikain omaisuutta”.³⁹⁸ Kämppäemännän siveyden tärkeyttä perustellaan sillä, että sukupuolisuhte yhden kanssa aiheuttaa kateutta muissa kämpän miehissä, mikä puolestaan luo ristiriitoja. Emännän nähtiin siis olevan vastuussa sovun säilymisestä kämppäyhteisössä.³⁹⁹

-Kyllä niitä oli kuule miehiä tahtomassa iltakävelyllä ja kaikille mutta ei sitä kuule jaksanu lähtiä. Ja ku se ei yhtää hyövänny mitään.

-Miksi ei hyövänny?

-Sen takia kuule että tuota jos siellä rupes hellustamaan kämpillä ni arvaa siinä sai kuulla sitte kuminakakkunsa. Se piti pysyä erillähän miehistä niin.

-No mitä siinä sitte tapahtu jos ei pysyny?

-No herra jumala kuule se sielloli vaikka minkälaista vitsiniekkaa sitte. Ja sitä tuli tuutin täyeltä. Kyllä minä kuulin ku kaverilla oli hellu ni kyllä se sai tarkeni. [- -] Nii ja siitä saa sitte kuule kuulee loppuaikasa niin kauvan ku sitä savottaa kestää. Että sitä ei jaksu kuunnella. Kyllä minä olen nämäki kuullu. Vaikka mulla minä en ole ollu tota mullei ollu koskahan työpaikkaromanssia. Koska minä sen asian olen ymmärtäny niin, että se ei vaikuta ollenkaa, että siitä vaan tulee semmosia tyhjiä puheita. Ja ajatteleppas sitte kuule ni vaikka tämän ihmisen kans kuinka viksusti olis. Ja vaikka nyt sanos niinku iltakävelyllä kävelis. Ni kuule se on heti niijen miesten mukaan se pahin aina.

-Että pahoja puhheita tullee sitte?

³⁹⁶ Kämppäemännän opas 1965, 12–13.

³⁹⁷ Lusto AO2001: 1001 (n? ja n43), 1056 (n37).

³⁹⁸ Lusto AO2001: 1034 (n54).

³⁹⁹ Sariola 1954, 42–45.

-Nii ja sitte että sitä ollaan intiimihommista ja sitä ollahan siellä ja sitä ollaan täällä. Ja sitä ei viitti kuule kuunnella ku on paljo miehiä.⁴⁰⁰

Lainattu kämppäemäntä kuvaa hyvin emännän vaikeaa asemaa: miehiä olisi ollut tarjolla, mutta seurustelu oli mahdotonta. Jos kämppäemäntä ei halunnut kuunnella jatkuvia sukupuolielämänsä koskevia vihjailuja, oli parempi pysyä erossa kämpän miehistä. Kämppä olikin sosiaalisena tilana mielenkiintoisesti yksityisen ja julkisen välissä. Sekä kämppäemännät että metsätyöntekijät olivat metsätyömaalla töissä. Kämpässä kuitenkin asuttiin ja siitä muodostui asukkaille vähintään tilapäinen koti. Kämppäelämässä kenelläkään ei kuitenkaan ollut minkäänlaista yksityisyyttä ja kaikki asiat olivat muiden asukkaiden tiedossa.⁴⁰¹

Kämpän sisäinen työnjako teki kämppäemäntien roolista miehille alisteisen: naisten tekemät työt olivat toisarvoisia miesten tekemiin töihin verrattuna. Kämppäemännillä oli kuitenkin oma asemansa kämpällä: heillä oli valtaa keittiöpään hallitsijoina. Kämppäemännät saivat hoitaa oman työnsä kohtuullisen itsenäisesti ja päättää itse, miten sen järjestivät. Myös kämppäemännän oppaat korostivat tätä valtaa ja toisaalta sen tuomaa vastuuta.⁴⁰² Emännillä oli myös taloudellista valtaa, koska heidän työstään riippui, kuinka kalliiksi miesten ruokapäivä tuli. Kämppäemännillä oli sukupuolijärjestelmän käsitteen mukaisesti käytössään osa vallasta. Heidän valtansa keskittyi kuitenkin alueelle, joka oli yhteiskunnassa katsottu naisille sopivaksi ja jätetty heidän käsiinsä: kodinhoito ja ravinto.⁴⁰³

7.3 Sukupuolijärjestelmän muutos

Lähdeaineistoni keskittyy sotienjälkeisestä ajasta 1970-luvulle, eikä näin ollen juuri mahdollista kämppäemännän asemassa tai kämpän sukupuolijärjestelmässä mahdollisesti tapahtuneiden pitkän aikavälin muutosten kuvaamista. Myös tutkimani ajanjakson sisällä tapahtuneiden muutosten tavoittaminen muistitietoaineiston kautta on hankalaa, koska haastateltavat eivät useinkaan määrittele tarkkaa ajankohtaa

⁴⁰⁰ Lusto AO2001: 1067 (n28).

⁴⁰¹ Vrt. Peltonen M. 1999.

⁴⁰² Kämppäemännän opas 1965, 7–8.

⁴⁰³ Ollila 1993, 289; Liljeström 1996, 125–126.

kuvaamilleen tilanteille ja esittämilleen kertomuksille. Esitän kuitenkin jossain määrin hypoteettisen näkemykseni kämpän sukupuolijärjestelmän muutoksesta. Näkemykseni perustuu sekä muistitietoaineistoon että lähdekirjallisuuteen.

Luvussa 3 kerroin, että ensimmäiset naispuoliset kokit työskentelivät metsätyömailla 1900-luvun alussa ja yleistyivät 1920–30-luvuilla. Tätä ennen miehet olivat huolehtineet ravinnostaan itse. Ensimmäiset kokit olivat tavallisesti jonkun työmiehen sukulaisia. He myivät ruoka-annoksia omaan laskuunsa tai olivat kämpän miesten palkkaamia. Metsäkämpissä ei alun perin ollut naisille omia tiloja, vaan emännät nukkuivat miesten kanssa samalla makuulaverilla, josta kuitenkin tavallisesti erotettiin emännälle oma alue verholla tai laudoilla.⁴⁰⁴ Tilallisen erottelun puutetta ei kuitenkaan nähty ongelmana niin kauan kun nainen oli kämpällä sukulaismiehensä mukana: kämpällä oli joku, joka suojeli emännän koskemattomuutta.⁴⁰⁵

Tilanne kuitenkin muuttui, kun naiset alkoivat työskennellä kämpillä yksin. Naimattoman naisen, usein vielä alaikäisen tytön, oleskelu miesten keskellä aiheutti epäilyksiä: ennen kaikkea oltiin huolissaan naisten turvallisuudesta, mutta myös liian vapaan sukupuolielämän viettämistä pelättiin. Asetelma oli siis vallitsevan sukupuolijärjestelmän vastainen ja uhkasi naisten siveyttä. Ongelman katsottiin osittain ratkeavan luomalla kämppään oma moraalikoodisto, ns. kämppälaki, jolla emännän koskemattomuus turvattiin. Kämpälain toteutumisen valvominen oli koko kämppäyhteisön vastuulla ja sääntöjä rikkonut voitiin ajaa kämpältä. Kämppäemäntiä suojeli myös miesten keskinäinen kilpailu emännän huomiosta.⁴⁰⁶

Irma Sulkusen mukaan suomalainen naisliike neuvotteli 1900-luvun alussa niin sanotusta yhteiskunnallisen äitiyden sukupuolisopimuksesta, jossa naisen asema kansalaisena perustui aktiiviseen äitiyteen. Naisille varattua toiminta-aluetta ei kutienkaan rajattu ainoastaan kodin seinien sisäpuolelle, vaan naiset saattoivat suorittaa tehtävänsä äitinä myös kodin ulkopuolella. Hoiva ja kasvatusta koko yhteiskunnassa kuuluivat naisille. Yhteiskunnalliseen äitiyteen liittyi myös ajatus naisesta sivistäjänä ja

⁴⁰⁴ Snellman 1996, 149–151, 164.

⁴⁰⁵ Esim. Pälsi 1923, 65.

⁴⁰⁶ Mt., 64–66, 202.

yhteiskunnan moraalin vartijana. Naisten kasvatuksen varassa olivat tulevat sukupolvet, mutta naisten tehtävä oli toimia sivistävänä voimana myös miehiä kohtaan.⁴⁰⁷

Sulkusen mukaan vuosisadan alun naisliike oli ”keskiluokkainen sisarusrintama”, joka pyrki lujittamaan porvarillisen naiskuvan koko yhteiskunnan ihanteeksi.

Keskiluokkaiset naiset kohottivat itsensä esikuvan asemaan ja määrittivät tehtäväkseen alempien yhteiskuntaluokkien valistamisen. Samalla kun he näkivät oman roolinsa yhteiskunnallisena, he pyrkivät sitomaan alempien luokkien naiset tiukasti kodin piiriin ja pois ansiotyöstä.⁴⁰⁸ Esimerkiksi Marttajärjestön perustamiseen vaikutti sivistyneistön naisten pyrkimys valistaa maatalojen emäntiä ja työläisnaisia oikeanlaisesta kodinhoidosta ja samalla juurruttaa ydinperhemalli kaikkien kansankerrosten ideaaliksi. Anne Ollilan mukaan Marttajärjestö pyrki 1920–30-luvuilla perheenemännän työn arvostuksen kasvattamiseen rationalisoimalla kotitalouden hoitoa ja kytkemällä sen kansantalouden kehitykseen. Samalla kotitalous pyrittiin erottamaan maataloudesta ja myös maaseudun emäntiä kehoitettiin keskittymään ennen kaikkea kodin ja pihapiirin hoitoon.⁴⁰⁹ Maaseudun naisten järjestäytymisen eli ns. emäntäliikkeen tuottama naisihanne oli Jaana Kuusipalon sanoin kuitenkin ”sekoitus porvariston ydinperhe-ideologian synnyttämää kotirouvaa ja suomalaiskansallista maatalon emäntää”.⁴¹⁰

Viimeistään metsäyhtiöiden alkaessa palkata naisia ruuanlaittajiksi, savottakokin työstä pyrittiin tekemään oikea ammatti: puutavarayhtiöt palkkasivat kotitalousneuvoja järjestämään savottakokkikurseja ja kiertämään savotoilla neuvontatyössä. Aikakauden emäntä-ideologian mukaisesti ammattinimikkeeksi pyrittiin vakiinnuttamaan *kämppäemäntä* ja heistä haluttiin tehdä kotitaloustyön ammattilaisia.

Kämppäemännän oppaat muokkasivat kämppäemännän työstä naisille varatun yhteiskunnallisen roolin mukaista työtä. Ihanteen mukainen kämppäemäntä toteutti yhteiskunnallisen äitiyden mukaista tehtävää kämpällä. Hänen huollettavinaan oli miehiä, jotka ilman kämppäemäntää olisivat olleet pitkiä aikoja ilman naisellista huolenpitoa. Sen lisäksi, että naisen tulo kämpille kohensi kämppäoloja, paransi metsätyöntekijöiden ravintoa ja toi miehille mahdollisuuden lepoon, sen toivottiin myös parantavan metsätyömaiden siveellisiä oloja ja rauhoittavan niiden levottomuutta.

⁴⁰⁷ Sulkunen 1987, 157–167.

⁴⁰⁸ Mt., 164–167.

⁴⁰⁹ Ollila 1993, 10–11, 62–65, 112–122.

⁴¹⁰ Kuusipalo 1994, 160–161.

Kämppäemännän työn korostettiin olevan ”samaa kotitaloustyötä kuin muuallakin⁴¹¹” eli kämppäemännän roolin nähtiin vastaavan perheenemännän työtä. Kämppäemännän oppaat määrittelevät kämpän kodiksi ja kämppäemännän kodin hallitsijaksi ja keskipisteeksi.⁴¹²

Koska kämppäemäntien työ määriteltiin naisille sopivaksi työksi, täytyi heidän myös pystyä suorittamaan työnsä kunniallisesti. Kämpän asumisolaja oli siis muutettava, jotta kämppäemännät saisivat erilliset huoneet. Kämpille luotiin fyysinen eristyneisyys naisten ja miesten välille, mikä noudatti myös työskentelytilojen jakoa. Keittiöstä muodostui todellinen emännän valtakunta.⁴¹³

Vaikka yhteiskunnallisen äitiyden sukupuolisopimus luotiin jo 1900-luvun alussa, sen mukaisen naisihanteen on nähty vaikuttavan vielä 1950- ja 1960-luvuilla.⁴¹⁴ Luvun 4 perusteella voidaan sanoa, että kämppäemännän oppaissa kämppäemännäisyys ja emännän rooli näyttävät suhteellisen samanlaisena niinä kolmena vuosikymmenenä, kun oppaat ilmestyivät (1940–1960-luku). Myös kämppäyhteisössä sukupuolten roolit vaikuttavat pysyneen samanlaisina tutkimusajanjaksoni ajan. Oletettavasti tämä johtuu siitä, että naisten ja miesten työroolit pysyivät muuttumattomina: kämpän sukupuolijärjestelmä perustui sukupuolen mukaiseen työnjakoon, mikä lukitsi sukupuoliroolit laajemminkin. Kämpän tilojen erillisuus alkoi kuitenkin vähitellen lieventyä. Uudempiin kämppiin tehtiin erilliset ruokailuhuoneet, jolloin miesten syömis- ja nukkumistilat erottuivat toisistaan. Ruokailuhuoneesta muodostui kämpille yhteistila. Viimeistään television tulo myös yhdisti naisten ja miesten vapaa-ajanvieton.⁴¹⁵

1980-luvulla uiton häntäemäntänä toiminut nainen kuvaa ensireaktiotaan uitossa, että ”se oli semmonen ihan semmonen sanotaan niinku että oma maailma. Se oli ihan niinku monta kymmentä vuotta taaksepäin ois hypänny niinku ajassa”. Hän tarkoittaa kommentillaan sekä uittoa työnä että emännän työoloja, mutta kuvaa myöhemmin myös miesten asenteen naisia kohtaan olleen vanhanaikainen. Hän kokee, että erityisesti osa vanhemmista uittotyöntekijöistä ei kunnioittanut emäntiä eikä naisia yleisemmin. Hänen

⁴¹¹ Juvonen 1948, 37.

⁴¹² Vrt. Ollila 1993, 112–122.

⁴¹³ Sulkunen 1987, 164: ”uusi, privaatti koti määriteltiin naisen valtakunnaksi”; Juvonen 1948, 26: ”kämppävaltakunta”.

⁴¹⁴ Julkunen 1994, 184–185.

⁴¹⁵ Lusto AO2001: 1002 (n30), 1045 (n42).

mukaansa nuoret miehet auttoivat emäntää raskaammissa töissä, mutta ”vanhempi väki kyllä tahto olla vähän sillä lailla, että se niinku on sun hommaa”.⁴¹⁶

Metsätyössä luovuttiin 1970-luvun myötä vähitellen kämppämajoituksesta ja siirryttiin työntekijöiden kotikuljetuksiin. Voidaan siis epäillä, että laajamittainen kämppämajoitus loppui ennen kuin paine sukupuolijärjestelmän muutokseen aktualisoitui. Pohjois-Suomessa kämppämajoitusta jatkettiin kuitenkin pidempään ja aineistossa haastateltu ”Suomen viimeinen savottakokki” on työskennellyt kämppäemäntänä ilmeisesti 1980-luvun lopulle asti.⁴¹⁷ Hanna Snellman puolestaan kuvaa tutkimuksessaan havaintojaan uittopirteiltä vuonna 1986:

Pirtin vieressä on kapea konttoriosa, jossa miehet käyvät ruokailemassa. Huoneen seinässä on niin sanottu elämänluukku eli avattava ja suljettava luukku, jonka kautta emäntä tarjoilee ruuan miehille. Ruokailun päätyttyä miehet palauttavat astiat luukun kautta emännälle keittiöön. Konttoriosan ja keittiön välillä ei ole ovea, joten emäntä on omassa rauhassaan. Emäntä ei ruokaile miesten kanssa yhtä aikaa. [- -] Kenttätyöaikana emäntä ei käynyt kertaakaan pirtissä tai konttorissa. Jos hän keskusteli miesten kanssa, se tapahtui rakennuksen ulkopuolella.⁴¹⁸

Kämppäemännän paikka kämppäyhteisössä vaikuttaa säilyneen samanlaisena niin kauan kuin savottakämppiä tai uittopirtejä käytettiin. Tämä kertoisi sukupuolijärjestelmän muuttumattomuudesta tai vähintäänkin muutoksen hitaudesta.

7.4 Kämpän kotihengetär ja hyvä jätkä

Metsäala ja metsäammattilaisuus ovat sukupuolittuneet maskuliiniseksi. Suopajärven mukaan erityisesti sukupuolittunut työnjako kietoo metsätalouden ja maskuliinisuuden voimakkaasti toisiinsa, sillä koko metsätalouden tuotantoketju on ollut miesten hallitsema. Metsäalan miesnormi on näkynyt myös miesruumiin ja voiman arvostamisena. Suopajärvi näkee raskaaseen fyysiseen työhön sidotun maskuliinisuuden

⁴¹⁶ Lusto AO2001: 1034 (n54).

⁴¹⁷ Lusto AO2001: 1022 (n35). Tarkka vuosiluku ei selviä haastattelusta, mutta informantti on toiminut kämppäemäntänä ainakin vuonna 1987.

⁴¹⁸ Snellman 1996, 154.

muodostuneen ideaaliksi metsäalalla. Myös metsäalalla työskennelleet naiset ovat joutuneet rakentamaan suhdettaan alaan tämän ideaalin kautta.⁴¹⁹

Muistitietotutkijat ovat todenneet sukupuolen nousevan selkeämmin esiin naisten kuin miesten muistelussa. Sukupuoleen kohdistuvat odotukset määrittävät naisten kokemuksia ja heidän elämänsä tuleen ymmärrettäväksi vasta sukupuolen kautta.⁴²⁰ Totesin metsäalan miesten muistitietoa koskevassa luvussa, että aineistoni miehet muistelevat kämppäemäntiä tai yleensäkin naisia vähän. Sukupuolen merkityksen sijaan korostuu naisten haastatteluissa, joissa kämppäemännyyttä pohditaan nimenomaan naiseudesta käsin. Sukupuolen korostuminen naisten haastatteluissa saattaa kuitenkin riippua myös haastatteliijoista, sillä metsäalan maskuliininen normi näkyy haastattelujen teemoissa ja kysymyksissä. Kämppäemäntien haastatteluissa haastattelijat ottavat muistelijan sukupuolen esiin useaan otteeseen. Naisilta kysytään, millaista oli työskennellä miesvaltaisessa ympäristössä ja miten kämpän miehet suhtautuivat heihin. Miesten haastatteluissa sukupuoli sen sijaan ei ole olennainen tekijä. Miesten haastatteluissa yleensä kysytään, oliko heillä työtovereinaan naisia ja miten heihin suhtauduttiin, mutta miehen sukupuoleen suhtaudutaan luonnollisena. Mielenkiintoista on, ettei miehiltä myöskään kysytä, minkälaista oli työskennellä ja asua pelkkien miesten ympäröimänä. Myös Suopajärvi toteaa, että miehiä haastatellaan aineistossa ensisijaisesti metsäammattilaisina, naisia taas sukupuolena.⁴²¹

Kämppäemännät työskentelivät miehiseksi sukupuolitetulla metsäalalla. He työskentelivät kuitenkin kämpässä, joka nähtiin naisille sopivana tilana. Kämppäemännät eivät haastaneet savotan maskuliinista hegemoniaa, koska he työskentelivät naiselle sopivassa roolissa. Kämppäemännän oppaat pyrkivät määrittelemään tämän roolin mukaista käytöstä. Kuten edellisessä alaluvussa totesin, kämppäemännyyden ideaalikuva vastasi yhteiskunnallisen äitiyden sukupuolisopimusta: kämppäemännän vastuulla oli ravinnon ja huolenpidon tarjoaminen metsätyöntekijöille.

Anu Koivunen on kritisoinut suomalaisessa naistutkimuksessa kulkenutta ”hoivan juonta” eli naisen sitomista hoivaavan naisen ja yhteiskunnallisen äidin kontekstiin. Naistutkijat ovat Koivusen mukaan venyttäneet Sulkusen yhtä ajanjaksoa kuvaamaan

⁴¹⁹ Suopajärvi 2009, 242–243, 333.

⁴²⁰ Olsson 2005, 173; Suopajärvi 2009, 13.

⁴²¹ Suopajärvi 2009, 51, 167.

luodun mallin yhtenäiseksi kuvaukseksi suomalaisten naisten menneisyydestä. Sen lisäksi yhteiskunnallinen äitiys on nähty ihannoituna naistoimijuuden alkuna. Koivusen mukaan hoivaavan naisen suuri kertomus on estänyt tutkijoita näkemästä erilaisilla toimineita naisia muuna kuin poikkeamina. Hän kaipaakin naisten menneisyyden näkemistä pirstaloituneena.⁴²²

Kämppäemäntien aseman näkeminen hoivaavana, äidillisenä ja vallitsevan sukupuolijärjestelmän kyseenalaistamatta hyväksyvänä ei olekaan koko totuus, vaikka tämä diskurssi on luettavissa myös kämppäemäntien omasta muistelusta. Luvussa 5 esittelin kuitenkin murtumia, jotka rikkovat tätä virallista kuvaa, minkä lisäksi miesten kämppäemäntiin kohdistuva muistelu osaltaan vahvistaa näitä murtumia. Erityisesti kämppillä majoittuneet miehet vaikuttavat kaipaavan kämppäemännältä toisenlaisia ominaisuuksia, kuin kämppäemännän oppaat. Sekä naisten että miesten haastatteluissa toistuu näkemys, että kämppäemännän piti kestää kämpän miesten maskuliinista huumoria ja mieluiten osallistua siihen itsekin. Miehet arvioivat emäntiä samoilla kriteereillä, kuin toisia miehiäkin: työnteon, reiluuden ja huumorintajun kautta.⁴²³

Suuri osa kämppäemännistä jakaa tämän ajatusmallin ja identifioituu tähän osittain maskuliiniseen kämppäemäntäkuvaan. Naiset korostavat omaa osallistumistaan kämpän huumoriin: kepposiin ja rivojen juttujen kertomiseen. He myös jakavat ajatuksen siitä, etteivät kaikki naiset pärjänneet kämpällä: osa oli liian herkkätunteisia tai hienoja. Voidaanko naisten identifioituminen ”hyväksi jätkäksi” nähdä myös sukupuoliroolien rikkomisena tai venyttämisenä? Onko se merkki säröistä kämpän sukupuolijärjestelmässä?

Suopajärvi on tutkinut metsätoimihenkilöiden haastattelujen kautta metsäalan sukupuolijärjestelmää. Hänen mukaansa metsäalalla toimineet naiset hyväksyttiin joukkoon, jos he eivät säikähtäneet vähästä, pitivät puolensa ja uskalsivat sanoa miehille vastaan. Nainen hyväksyttiin joukkoon hänen muuttuessaan mieheksi: naisten tuli olla ronskeja ja rohkeita, hienohelmat eivät pärjänneet. Naiset myös välttivät konflikteja, koska niiden kautta sukupuoli nousi esiin. Suopajärven mukaan naismetsäammattilaiset pyrkivät joko neutralisoimaan sukupuolensa häivyttämällä sen taka-alalle tai korostamaan omaa maskuliinisuuttaan. Naisten osallistuessa maskuliiniseen puhetapaan

⁴²² Koivunen 1998, 73–80.

⁴²³ Vrt. Pöysä 1997, 141.

ja seksistiseen huumorin, he Suopajärven mukaan kuitenkin hiljaisesti hyväksyivät sen osaksi metsäalan kulttuuria. Naiset eivät voineet itse määritellä omaa naiseuttaan, vaan he vahvistivat käytöksellään maskuliinisen normin varaan rakentunutta sukupuolijärjestelmää. Maskuliinisen roolin omaksumista ei Suopajärven mukaan pitäisi siis nähdä sukupuolijärjestelmän kyseenalaistamisena vaan sen tukemisena.⁴²⁴

Voidaanko myös aineistossani kuvattu kämppäemäntien osallistuminen miesten huumoriin nähdä vastaavanlaisena maskuliinisen normin ylläpitäjänä? Kämppäemännät korostavat, että kämpällä eläminen vaati sopeutumista ja tietynlaista luonnetta. Erityisesti feminiinisiksi katsotut ominaisuudet, kuten ujous, herkkyys tai hienous nähdään kämpälle sopeutumisen esteinä. Useita vuosia tai vuosikymmeniä kämppäemäntinä toimineet korostavat kämppäyhteisöön kuulumisen tärkeyttä, mikä onnistui parhaiten hyväksymällä sen homososiaalisen, maskuliinisen, kulttuurin.

Toisaalta kämppäemäntien tietynlainen maskuliinisuus on joka tapauksessa ristiriidassa virallisten tahojen määrittämän kämppäemännyyden kanssa. Kämppäemäntään kohdistuikin vaatimuksia kahdelta suunnalta ja nämä vaatimukset olivat hyvin ristiriitaisia: kämppäemännän oli oltava toisaalta feminiinisen roolin mukainen kotihengetär ja toisaalta miesten joukossa toimeen tuleva ”hyvä jätkä”. Todennäköisesti tiukasti kämppäemännän oppaiden määrittelemä ihanne-emäntä ei olisi ollut suosittu kämpän miesten keskuudessa.

Aineiston perusteella voidaan lisäksi sanoa, että kämppäemännät nähtiin kämpällä myös seksuaalisuuden kautta, vaikka sekä virallinen diskurssi että muistitietoaineiston päälinja korostavat emännän koskemattomuutta. Muutama emännistä myöntää katselleensa kämpän miehiä ”sillä silmällä” ja useimmat kertovat kämpillä syntyneen seurustelusuhteita kämppäemäntien ja kämpän miesten välillä. Myös seksisuhteiden mahdollisuuden viitataan kertomalla miesten ”tyttärissä käynneistä”. Kämppäemännät olivat seurustelun suhteen vahvoilla: miehiä oli paljon ja emännillä oli varaa valita. Sukupuoliseen kanssakäymiseen suostumisen katsottiinkin olevan naisesta kiinni. Toisaalta kämpän sisäiset normit ja yhteismajoituksen aiheuttama yksityisen ja julkisen sekoittuminen suojasivat kämppäemäntiä sukupuoliselta häirinnältä.⁴²⁵ Kukaan emännistä ei sano ainakaan suoraan, että kämppäemäntänä toimiminen olisi ollut

⁴²⁴ Suopajärvi 2009, 163–166, 282–290.

⁴²⁵ Vrt. Haavio-Mannila 1993, 301–303.

hänelle keino tavata naimattomia miehiä ja mahdollisesti löytää elämänkumppani. Jopa yli puolet aineiston emännistä ja muutama aineiston miehistä oli kuitenkin menneet naimisiin savotalla kohtaamansa henkilön kanssa.

Kämppäemäntänä toimimisen parhaista puolista kysyttäessä yleisin vastaus on emännän työn vapaus ja sosiaalisuus:

-No mikäs siinä oli mukavinta sitte siinä kämppäemännän hommassa?

-No oma vapaus. Jos päätti tämän päivän – no ruuat oli kyllä pakko laittaa ajalleen – mutta jos joku muu... ni empä minä tuota tee, enkä minä silloin tehny. Ja sitte kato ku siinä ollu kukhaan, että sinun pakko. Sen sai itte harkita niinku ruuat että. Sen sai silloin tehdä. Oma vapaus on kämpällä ollu. Ja esimerkiksi, jos on niinkö että on miesten kans hyvissä välin ja työjohtajan kans hyvissä välin, ni se on kauhian mukavaa silloin.⁴²⁶

Vapautta korostaessaan haastatellut puhuvat yleensä nimenomaan työnsä vapaudesta ja siitä, ettei kämpällä ollut varsinaista esimiestä valvomassa ja käskemässä.

Kämppäemännän rooli saattoi kuitenkin etenkin tutkimusajankohtani alkupuolella tarkoittaa myös muunlaista vapautta: vapautta kyläyhteisön normeista ja silmälläpidosta sekä vapautta tutustua oman yhteisön ulkopuolisiin naimattomiin miehiin.

Kämppäelämä on myös mahdollistanut perinteistä naisen roolia rikkovan käyttäytymisen. Kämpällä työskentely onkin saattanut antaa naisille mahdollisuuden venyttää sukupuoliroolien rajoja.

8 Johtopäätökset

Tutkielmassani olen tarkastellut Pohjois-Suomen savottakämpillä työskennelleitä kämppäemäntiä. Tarkasteluni on painottunut vuosien 1945–1975 välille. 1930-luvulla yleistynyt kämppäemäntien palkkaaminen muuttui sotien jälkeen pysyväksi käytännöksi. Vuoden 1947 kämppälaissa kämppäemäntien palkkaamisesta tuli puutavarayhtiöille pakollista, mikä vakiinnutti lopullisesti kämppäemännät ja ruokakunnat kämpän ruokatalouden perustaksi. 1970-luvun kuluessa metsätyössä

⁴²⁶ Lusto AO2001: 1022 (n35).

siirryttiin metsureiden kotikuljetuksiin ja kämppämajoituksesta luovuttiin vähitellen. Pohjois-Suomessa kämppämajoitus jatkui kuitenkin osittain 1980-luvun loppuun asti.

Olen keskittynyt tutkielmassani kuvaamaan kämppäemännyyden määrittelemistä ja sukupuolen merkitystä tässä määrittelyssä. Olen pohtinut, millaiseksi kämppäemännän rooli kämppäyhteisössä määriteltiin ja minkälaisia odotuksia kämppäemäntään kohdistui. Toiseksi olen kuvannut kämppäyhteisön sisäisiä sukupuolten välisiä suhteita ja kysynyt, millainen sukupuolijärjestelmä kämpällä vallitsi. Lähdeaineistonani ovat toimineet *Metsäammatit metsätalouden murroksessa* -tallennushankkeen yhteydessä tallennetut kämppäemäntien ja metsälalla toimineiden miesten haastattelut sekä kämppäemäntien opetus- ja koulutusmateriaaliksi kirjoitetut *Kämppäemännän käsikirja* (1948) ja *Kämppäemännän oppaat* (1955 ja 1965).

Kämppäemännille suunnatut oppaat ilmestyivät noin kymmenen vuoden välein, mutta niissä painotetut teemat säilyivät hyvin samankaltaisina. Kämppäemännän oppaat rakensivat virallista emäntäkuvaa ja ideaalista kämppäemännyyttä. Ne määrittivät kämppäemännyyden naiselle sopivaksi kotitalousalan ammatiksi. Oppaissa korostetaan nimenomaan kämpän emännöimistä. Kämppäemännän tuli hoitaa kämppää kuin kotia: kämppä oli tehtävä viihtyisäksi ja kodinomaiseksi paikaksi.

Oppaissa välittyi kotitalousneuvonnan painottamat ihanteet, jotka pyrkivät ammatillistamaan perheenemännän työn ja kasvattamaan tätä kautta sen arvostusta. Emännän työ haluttiin rationalisoida, muuttaa tehokkaaksi ja taloudelliseksi. Lisäksi kämppien ruokataloutta haluttiin muuttaa terveellisemmäksi, minkä vuoksi emäntien tuli tarjota miehille monipuolista ruokaa, missä erityisesti kasvisten määrä lisääntyisi. Kämppäemäntien rooli nähtiin kämpän miehiä sivistävänä ja kasvattavana. Naisen yhteiskunnallinen asema emäntänä ja äitinä pyrittiin näin siirtämään kämppäolosuhteisiin.

Kämppäemäntien muistitiedosta on mahdollista lukea tätä kämppäemännän oppaissa määriteltyä ihannekuvaa vastaava käsitys emännän roolista. Erityisesti hyvän emännän ominaisuuksista kysyttäessä kämppäemännät korostavat samankaltaisia ominaisuuksia, kuin heiltä ideaalikuvaan mukaisesti vaadittiin. Haastatellut kämppäemännät kertovat hyvän emännän olleen hyvä ruuanlaittaja, ulkomuodoltaan puhdas ja siisti sekä luonteeltaan sopeutuvainen, ystävällinen ja erilaisten ihmisten kanssa toimeentuleva.

Kämppäemännät kertovat kohdanneensa myös toisenlaisia odotuksia, joita erityisesti kämpän miehet heihin kohdistivat. Naiset sanovat, että kämpällä pärjätäkseen emännän oli oltava huumorintajuinen ja sopeuduttava elämään miesten keskuudessa. Naisten oli osoitettava kestävänsä miesten kaksimielistä huumoria ja joskus raakaakin pilailua toisten kustannuksella. Kämppäemännät kokevat, että kaksimielisten juttujen kuunteluun oli kaksi ratkaisua: niistä ei saanut välittää ollenkaan tai huumoriin oli vastattava samalla mitalla. Monet kämppäemännät kertovat kuitenkin osallistuneensa miesten huumoriin ja rivojen juttujen kerrontaan. Naiset näkevät huumorin ja kepposten tekemisen osoituksena kämpän hyvästä yhteishengestä, josta he kokevat päässeensä itsekin osallisiksi.

Metsäälalla toimineet ja kämppäolosuhteissa majoittuneet miehet vahvistavat kämppäemäntien muistelusta noussutta käsitystä siitä, että miehet toivoivat kämppäemänniltä erilaista käytöstä kuin kämppäemännän oppaat. Miehet arvostivat kämppäemännässä samanlaisia piirteitä kuin toisissa miehissä: reiluutta, kovaa työntekoa ja huumorintajua. Ainoastaan työnjohdossa toimineet miehet vaikuttavat arvostaneen kämppäemännän oppaissa hahmoteltua malliemäntää. Erityisesti ruuan terveellisyyttä koskevaan valistukseen miehet suhtautuvat kielteisesti. Eniten arvostusta näyttävät saaneen emännät, jotka osallistuivat kämpän huumoriin. Huumori toimikin kämppäyhteisön initiaation välineenä ja huumoriin osallistuminen auttoi pääsyyn yhteisön jäseneksi. Monet metsätyötä tehneet miehet eivät kuitenkaan muistele kämppäemäntiä ollenkaan tai vain mainitsevat heidät kämpän ruokatalouden järjestämisestä kertoessaan. Toisaalta myöskään haastattelijat eivät ota kämppäemäntiä esille kysymyksissään. Kämppäemännät nähdään marginaalisena ryhmänä maskuliiniseksi sukupuolitettulla metsäälalla.

Kämppäemäntien historiasta on helppo löytää suomalaisesta naishistoriantutkimuksesta tuttu ”hoivan juoni”, jossa naisten historia nähdään hoivaavan naisen ja yhteiskunnallisen äidin roolien kautta. Emännät toimivat miesvaltaisessa yhteisössä naiselle sukupuolitettussa työssä. Heidän asemansa myös määriteltiin äidilliseksi ja hoivaavaksi. Olen kuitenkin rikkonut tätä kuvaa nostamalla esiin virallista kämppäemännyyttä kyseenalaistaneet murtumat, jotka tuovat myös säröjä hoivaavan kämppäemännän kertomukseen. Virallisen kämppäemäntäkuvan ja kämpän miesten emäntiä kohtaan osoittamat odotukset ovatkin ristiriitaisia: toinen korostaa äidillisyyttä ja hoivaa, toinen ronskiutta ja maskuliinisuutta. Kämppäemännät ovat joutuneet

tasapainoilemaan näiden odotusten välissä ja useimpien kertomuksissa esiintyvät nämä molemmat puolet.

Olen analysoinut kämpän sisäistä sukupuolidynamiikkaa sukupuolijärjestelmän käsitteen avulla. Kämpän sukupuolijärjestelmä perustuu sukupuolittuneeseen työnjakoon, joka samalla erottaa sukupuolten elämänpiirit toisistaan. Miehet tekivät varsinaista metsätyötä kämpän ulkopuolella. Heidän työnsä on kulttuurisesti määritelty fyysisesti raskaaksi miesten työksi. Naiset puolestaan työskentelivät kämpän sisäpuolella, ennen kaikkea keittiössä, ja heidän työnkuvaansa kuuluivat kämpän kotityöt. Kämpäyhteisössä mies toimi normina ja heidän työnsä oli arvotettu korkeammalle kuin naisten. Naiset olivat kämpillä miehiä varten. Kämpäemännällä oli kuitenkin myös valtaa, sillä miesten hyvinvointi riippui kämpäemännästä. Hän sai myös tehdä työtään koskevia päätöksiä hyvin itsenäisesti.

Kämpäyhteisöissä naiset ja miehet pyrittiin eristämään toisistaan mahdollisimman hyvin. Kämpän yksi tai useampi pirtti olivat miesten aluetta, kun taas kämpäemännille kuuluivat emännän huone ja keittiö. Miesten tiloista ei yleensä voinut kulkea suoraan keittiöön, vaan keittiöön päästäkseen oli kuljettava ulkokautta. Keittiön ja pirtin välillä oli tarjoiluluukku eli elämänluukku, jonka kautta ruoka tarjoiltiin. Myös yhteydenpito kämpän miesten ja emännän välillä tapahtui enimmäkseen elämänluukun välityksellä. Miehillä ei ollut oikeutta oleskella keittiössä tai emännän huoneessa, eivätkä emännät yleensä käyneet pirtissä kuin siivoamassa. Kämpän tilojen sukupuolenmukainen erottelu esti monilla työmailla myös naisten ja miesten yhteisen vapaa-ajanvieton.

Kämpän sisäisen normiston mukaan kämpäemäntä oli rauhoitettu eli hänellä ei saanut olla seurustelu- tai sukupuolisuhdetta kämpässä asuvan miehen kanssa.

Kämpäemännän siveellisyys kuului myös osaksi kämpäemännän ideaalikuva. Emännän rauhoittamisen tärkeyttä perustellaan ennen kaikkea tämän suojelemisella. Kämpällä majoittuvan miehen kanssa aloitetun suhteen nähtiin myös aiheuttavan mustasukkaisuutta muissa ja vaarantavan näin kämpän yhteishengen. Sekä kämpäemännät että miehet korostavat haastatteluissa, että emäntä oli rauhoitettu, mutta useimmat kertovat myös, että kämpällä syntyi seurustelusuhteita. Yli puolet kämpäemännistä ja muutama aineiston miehistä oli löytänyt puolisonsa metsäalalta, suurin osa heistä samalta kämpältä.

Kämppäemäntien seksuaalisuus oli tabu, mutta heidät nähtiin kämpillä myös sukupuolensa kautta. Kämpillä syntyi seurustelu- ja sukupuolisuhteita ja monille naisille kämppäemäntänä olo tarjosi mahdollisuuden tavata oman yhteisönsä ulkopuolisia miehiä. Kämppäemännät korostavat kuitenkin omaa ja kämpän miesten seksuaalimoraalia ja miesten kunnioittavaa asennetta heitä kohtaan. Kämppäemännät vaikuttavat toivovan, ettei seksuaalisuutta yhdistettäisi heidän ammattiinsa. Kämpillä esiintyi myös seksuaalista häirintää sekä tilanteita, joissa naiset kuvaavat olonsa uhatuksi. Ongelmien aiheuttajiksi nimetään kuitenkin usein kiertävät metsätyöntekijät eli ns. kulkujätkät. Kulkujätkät olivat yhteisön ulkopuolisia ja tämän vuoksi valmiiksi epäilyttäviä, joten heitä oli helpompaa syyttää ongelmista kuin oman kylän miehiä tai kämppäyhteisön vakituisia jäseniä. Kämppäemännät kertovat häirintätilanteista ja kämpällä kokemastaan pelosta usein humoristiseen sävyyn. Huumori voi toimia tilanteessa joko etäännyttäjänä tai selviytymisen korostajana.

Kämppäemäntien muistelusta esiin nouseva tapa korostaa konfliktittomuutta ja vähätellä sukupuolten välillä syntyviä ongelmia voidaan nähdä seuraukseksi ns. vahvan suomalaisen naisen myytin läpäisevyydestä. Kämppäemäntien muistelun kautta piirtyvä kertomus onkin pitkälti yhteneväinen tämän myytin kanssa. Kämppäemänniltä vaadittiin vahvuutta sekä virallisessa kämppäemännyyttä rakentavassa kirjallisuudessa että kämpän miesten taholta. Vahvuus nähtiin osana hyvää kämppäemännyyttä.

Lähteet

Arkistolähteet

Lusto – Suomen metsämuseo, Punkaharju, Metsäammatit metsätalouden murroksessa – metsäperinteen tallennushanke 1999–2002, AO2001.

Haastattelut: 258, 296, 325, 584, 551, 643, 645, 646, 648, 654, 659, 662, 709, 717, 718, 723, 724, 725, 726, 729, 736, 738, 740, 747, 748, 767, 770, 781, 786, 794, 795, 796, 799, 801, 807, 848, 821, 826, 834, 997, 1001, 1002, 1004, 1006, 1009, 1014, 1018, 1020, 1022, 1025, 1028, 1029, 1030, 1032, 1034, 1038, 1040, 1042, 1044, 1045, 1046, 1050, 1051, 1055, 1056, 1064, 1067, 1068, 1069, 1070.

Painetut lähteet

Lait ja asetukset

Asetus metsä- ja uittotyöntekijäin yhteisasunnoista 649/1967.

Asetus metsä- ja uittotyöntekijäin yhteisasunnoista ja hevossuojista 650/1967.

Laki metsä- ja lauttaustyöväen asumuksista 159/1928.

Laki metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista 151/1947.

Laki metsä- ja uittotyöntekijäin yhteisasunnoista 344/1967.

Sosiaaliministeriön päätös metsä- ja lauttaustyöväen yhteisasunnoista ja hevossuojista 153/1947.

Muut painetut lähteet

Juvonen, Lea: *Kämppämännän käsikirja*. Metsätyöhuolto ry. Helsinki 1948.

Kämppämännän opas. Metsämiesten Säätiö. Helsinki 1955.

Kämppämännän opas. Metsämiesten Säätiö. Helsinki 1965.

Komiteanmietintö 1945: 13. Metsätyöhuoltokomitean mietintö n:o 2. Työntekijäin yhteisasunnot. Helsinki 1945.

Komiteanmietintö 1966: B 6. Metsäalan kämppäkomitean mietintö. Helsinki 1966.

Lähde, Arvo: *Metsä- ja uittotyöläisten asunto- ja ravinto-oloista*. Silva Fennica n:o 51. Helsinki 1940.

Pälsi, Sakari: *Tukkimetsistä ja uittopuroilta*. Otava. Helsinki 1923.

Tutkimuskirjallisuus

- Alariesto, Tuija: "Siinä on pitänyt myös ite muuttua matkassa". Pohjoissuomalaisten metsureiden kokemuksia koneellistamisesta. 2008. *Metsien ja muistojen koneet. Koneellisen metsätalouden historiaa*. Toim. Jaana Laine. Vuosilusto 7. Lusto Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura. Punkaharju 2008.
- Borland, Katherine: "That's not what I said". Interpretive conflict in oral narrative research. 1991. *The oral history reader*. Toim. Robert Perks, Alistair Thomson. Routledge. Lontoo ja New York 1998.
- Eenilä, Jukka: *Suomen metsätyö ja metsätyöläiset 1880–1928*. Kansatieteellinen tutkimus. Turku 1968.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija: Muistitieto ja tutkimus. 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Frisch, Michael: Oral history and *Hard Times*: A review essay. 1972. *The oral history reader*. Toim. Robert Perks, Alistair Thomson. Routledge. Lontoo ja New York 1998.
- Haavio-Mannila, Elina: Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. 1993. *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Riikka Raitis, Elina Haavio-Mannila. WSOY. Porvoo, Helsinki, Juva 1993.
- Harjula, Terhi: *Kämppäemännän arki miehisessä työyhteisössä*. Sosiaalityön pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto 2006.
- Heikinheimo, Lauri & Ristimäki, Toini: *Metsä- ja uittotyövoiman määrä ja rakenne*. Acta Forestalia Fennica 63. Suomen Metsätieteellinen Seura. Helsinki 1956.
- Hentilä, Marjaliisa: Mitä maksaa? Kaupan työn kehitys naisten matalapalkka-alaksi. 2001. "Työllä ei oo kukkaan rikastunna". *Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Marjatta Rahikainen, Tarja Räisänen. Tietolipas 176. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001.
- Hirdman, Yvonne: Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. 1988. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3. 1988.

- Hirdman, Yvonne: Kvinnorna i välfärdsstaten. Sverige 1930–1990. 1994. *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Toim. Yvonne Hirdman. Utbildningsradion. Tukholma 1994.
- Hänninen, Niko: *Seurahuoneelta metsäkämpille, uittopuroilta tehtaille. Veitsiluodon sahan ja sellutehtaan raaka-aineen hankinta vuosina 1920-1939*. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintutkielma. Oulun yliopisto 2003.
- Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.): *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki 2005.
- Julkunen, Raija: Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. 1994. *Naisten hyvinvointivaltio*. Toim. Anneli Anttonen, Lea Henriksson, Ritva Nätkin. Vastapaino. Tampere 1994.
- Kalela, Jorma: Muistitiedon näkökulma historiaan. 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Karisto, Antti: Suuret ikäluokat kuvastimessa. 2005. *Suuret ikäluokat*. Toim. Antti Karisto. Vastapaino. Tampere 2005.
- Keskitalo-Foley, Seija: *Kohti kuulumisen maisemia. Toimijuuden tilat ja paikat lappilaisen maaseudun naisten elämäkerroissa*. Acta Universitatis Lapponiensis 78. Lapin yliopisto. Rovaniemi 2004.
- Kinnunen, Eeva-Liisa: Läskiä kantapäissä. Huumori naisten omaelämäkerroissa. 1993. *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Toim. Ulla Piela. Tietolipas 127. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1993.
- Koivunen, Anu: Hoivaava nainen: Oppihistoriallinen tarina. 1998. *Naistutkimus – Kvinnoforskning 11:4*. 1998.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne: Kritiikki, visiot, muutos. 1996. *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen, Marianne Liljeström. Vastapaino. Tampere 1996.
- Kosonen, Päivi: Naisena lukeminen. 1993. *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Toim. Ulla Piela. Tietolipas 127. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1993.
- Kuusipalo, Jaana: Emännät ja työläisnaiset 1930–1950-lukujen politiikassa. Oppaina Vieno Simonen ja Tyyne Leivo-Larsson. 1994. *Naisten hyvinvointivaltio*. Toim. Anneli Anttonen, Lea Henriksson, Ritva Nätkin. Vastapaino. Tampere 1994.
- Laine, Jaana: *Puukaupan säännöt. Yksityismetsänomistajien ja metsäteollisuuden puukauppa Itä-Suomessa 1919–1939*. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk 168. Suomen Tiedeseura. Helsinki 2006.

- Lehonkoski, Pekka: Kirveestä hakkuukoneeseen – kohti täydellistä puunkorjuutekniikkaa. 2008. *Metsien ja muistojen koneet. Koneellisen metsätalouden historiaa*. Toim. Jaana Laine. Vuosilusto 7. Lusto Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura. Punkaharju 2008.
- Liljeström, Marianne: Sukupuolijärjestelmä. 1996. *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen, Marianne Liljeström. Vastapaino. Tampere 1996.
- Liljeström, Marianne: Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa. 2004. *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Vastapaino. Tampere 2004.
- Mace, Jane: Reminiscence as literacy. Intersections and creative moments. 1995. *The oral history reader*. Toim. Robert Perks, Alistair Thomson. Routledge. Lontoo ja New York 1998.
- Markkola, Pirjo: Vahva nainen ja kansallinen historia. 2002. *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon, Katri Komulainen, Kirsti Lempiäinen. Vastapaino. Tampere 2002.
- Matero, Johanna: Tieto. 1996. *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen, Marianne Liljeström. Vastapaino. Tampere 1996.
- Oinas, Elina: Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. 2004. *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Vastapaino. Tampere 2004.
- Ollila, Anne: *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Historiallisia tutkimuksia 173. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1993.
- Olsson, Pia: *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava. Helsinki 2005.
- Paaskoski, Leena: *Herrana metsässä. Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2008.
- Pakkanen, Esko: *Läskinjakajasta metsäsektorin mesenaatiksi. Metsämiesten Säätio 50 vuotta*. Metsämiesten Säätio. Helsinki 1998.
- Peltonen, Eeva: ”Vahva” suomalainen nainen? Suomalaisen naistutkimuksen kertomaa ja (sen) luentaa. 1998. *Naistutkimus – Kvinnoforskning 11:4*. 1998.
- Peltonen, Matti: *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 164. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1992.
- Peltonen, Matti: Työnjako sosiaalisena tilana. Sukupuolenmukaisesta työnjaosta maataloudessa. 1999. *Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin*. Toim. Raimo Parikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1999.

- Peltonen, Ulla-Maija: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.
- Portelli, Alessandro: What makes oral history different. 1991. *The oral history reader*. Toim. Robert Perks, Alistair Thomson. Routledge. Lontoo ja New York 1998.
- Portelli, Alessandro: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Pylkkänen, Anu: Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922. 2006. *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Toim. Marjatta Rahikainen, Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Pöysä, Jyrki: *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1997.
- Pöysä, Jyrki: Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa. 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Rahikainen, Marjatta: ”Naiset näkyvät Suomessa tekevän vaikka mitä”. 2001. ”*Työllä ei oo kukkaan rikastunna*”. *Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Marjatta Rahikainen, Tarja Räisänen. Tietolipas 176. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001.
- Rahikainen, Marjatta: Kadonneen työn jäljillä. 2006a. *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Toim. Marjatta Rahikainen, Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Rahikainen, Marjatta: Kotiapulaisena 1900-luvun kaupunkilaisperheissä. 2006b. *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Toim. Marjatta Rahikainen, Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.
- Rantalaiho, Liisa: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. 1994. *Naisten hyvinvointivaltio*. Toim. Anneli Anttonen, Lea Henrikson, Ritva Nätkin. Vastapaino. Tampere 1994.
- Reiterä, Riitta-Liisa: *Metsätyön luonne, metsätyövoiman rakenne ja metsäpalkka vuosina 1950-1975*. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1979.
- Reiterä, Terhi: ”*Eivät ne kämpät kovin hääppösiä olleet*”. *Kämppäelämä savotoiden miesten ja naisten muistoissa*. Talous- ja sosiaalhistorian kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto 2006.

- Roiko-Jokela, Heikki & Laitinen, Erkki: Metsätalouden koneistaminen ja luonto. 2008. *Metsien ja muistojen koneet. Koneellisen metsätalouden historiaa*. Toim. Jaana Laine. Vuosilusto 7. Lusto Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura. Punkaharju 2008.
- Sariola, Sakari: *Lappi ja väkijuomat*. Väkijuomakysymyksen tutkimussäätiö. Helsinki 1954.
- Scott, Joan Wallach: *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press. New York 1988.
- Siilasto, Nina: *Auttaen ja hoivaten. Suomen Punaisen Ristin Apusisarjärjestö jatkosodassa*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2008.
- Snellman, Hanna: *Tukkilaisen tulo ja lähtö*. Oulun Historiaseuran julkaisuja. Gummerus. Jyväskylä 1996.
- Snellman, Hanna: Women working their way through logging camps. 2005. *The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of Northernmost Europe*. Toim. Maria Lähteenmäki, Päivi Pihlaja. Publications of the Department of History, University of Helsinki 18. Kustannus-Puntsi Oy. Inari 2005.
- Snellman, Hanna; Kaunisto, Katri & Paaskoski, Leena (toim.): *Metsäammattilaiset metsätalouden murroksessa. Metsäperinteen tallennushanke 1999–2002*. Metsähistorian Seura ja Metsämiesten Säätiö. Helsinki 2002.
- Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. 1987. *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Kirjayhtymä. Helsinki 1987.
- Suopajarvi, Tiina: *Sukupuoli meni metsään. Luonnon ja sukupuolen polkuja metsäammattilaisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2009.
- Tuominen, Marja: A good world after all? Recovery after the Lapland War. 2005. *The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of Northernmost Europe*. Toim. Maria Lähteenmäki, Päivi Pihlaja. Publications of the Department of History, University of Helsinki 18. Kustannus-Puntsi Oy. Inari 2005.
- Ukkonen, Taina: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuksetuotusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2000.
- Ukkonen, Taina: Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006.

Vattula, Kaarina: Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. 1989. *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Leena Laine, Pirjo Markkola. Vastapaino. Tampere 1989.

Östman, Ann-Catrin: Kvinnorna och åkerbruksarbetet. Om det gemensamma arbetets betydelser. 2001. ”*Työllä ei oo kukkaan rikastunna*”. *Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Marjatta Rahikainen, Tarja Räisänen. Tietolipas 176. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2001.

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1. Aineiston informanttien syntymävuosi.

Syntymävuosi	Naiset		Miehet	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
1920–24	1	3,0	1	2,6
1925–29	5	15,2	10	25,6
1930–34	6	18,2	7	17,9
1935–39	10	30,3	9	23,1
1940–44	6	18,2	8	20,5
1945–49	2	6,1	1	2,6
1950–54	2	6,1	3	7,7
Tieto puuttuu	1	3,0	0	0,0
YHTEENSÄ	33	100,0	39	100,0

Lähde: Lusto. Metsäammatit metsätalouden murroksessa – metsäperinteen tallennushanke 1999–2002, AO2001.

Liitetaulukko 2. Aineiston informanttien ikä heidän aloittaessaan työn metsälalla.

Aloitusikä	Naiset		Miehet	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
alle 15	3	9,1	22	56,4
15–19	18	54,5	10	25,6
20–24	6	18,2	4	10,3
25–29	1	3,0	0	0,0
30–	3	9,1	0	0,0
Tieto puuttuu	2	6,1	3	7,7
YHTEENSÄ	33	100,0	39	100,0

Lähde: Lusto. Metsäammatit metsätalouden murroksessa – metsäperinteen tallennushanke 1999–2002, AO2001.

Liitetaulukko 3. Aineiston informanttien syntymäpaikka maakunnittain.

Syntymäpaikka	Naiset		Miehet	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Lappi	30	90,9	20	51,3
Pohjois-Pohjanmaa	1	3,0	5	12,8
Kainuu	0	0,0	2	5,1
Pohjois-Savo	0	0,0	4	10,3
Muu Suomi	1	3,0	4	10,3
Nyk. Venäjä	0	0,0	3	7,7
Tieto puuttuu	1	3,0	1	2,6
YHTEENSÄ	33	100,0	39	100,0

Lähde: Lusto. Metsäammatit metsätalouden murroksessa – metsäperinteen tallennushanke 1999–2002, AO2001.

Liitetaulukko 4. Aineiston informanttien asuinpaikka haastatteluhetkellä.

Asuinpaikka haastatteluhetkellä	Naiset		Miehet	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Syntymäkunta	18	54,5	19	48,7
Muu kunta syntymä- maakunnan sisällä	13	39,4	9	23,1
Muu kuin syntymämaakunta	1	3,0	10	25,6
Tieto puuttuu	1	3,0	1	2,6
YHTEENSÄ	33	100,0	39	100,0

Lähde: Lusto. Metsäammatit metsätalouden murroksessa – metsäperinteen tallennushanke 1999–2002, AO2001.